

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПОГАСІЙ ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ
СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Ю.М. Погасій

Науковий керівник – **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Погасій Ю. М. Адміністративно-правові засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в тому, щоб встановити сутність і розкрити особливості адміністративно-правових засад реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, на основі чого сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює діяльність Служби, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану.

Встановлено, що найбільш характерними ознаками правоохоронної функції держави є такі: по-перше, спрямовується на забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку в Україні; по-друге, її реалізація покладається на спеціально уповноважених суб'єктів – правоохоронні органи; по-третє, її втілення в життя передбачає попередження, профілактику та припинення правопорушень; по-четверте, реалізація правоохоронної функції пов'язана із застосуванням державного примусу.

Аргументовано, що правоохоронні органи становлять сукупність органів державної влади зі спеціальним статусом, що виконують правоохоронну та правозастосовну функції, а отже, їх діяльність спрямована на забезпечення національного добробуту, захист інтересів держави, прав і свобод людини та громадянина, у зв'язку з чим вони наділені особливими

повноваженнями, включаючи можливість застосування широких важелів державного примусу.

Узагальнено, що Служба безпеки України посідає особливе місце в системі правоохоронних органів держави, що обумовлено особливостями її правового статусу та специфікою покладених на неї завдань. Безпосередньо СБУ здійснює розслідування кримінальних правопорушень, оперативно-розшукову, адміністративну, контррозвідувальну та іншу діяльність з метою боротьби з правопорушеннями, які посягають на державну безпеку та територіальну цілісність країни.

Принципами реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України визнано сукупність центральних, вихідних, фундаментальних, розчинених у нормативному матеріалі засад та ідей, які формують основу правового регулювання та процесу провадження СБУ діяльності щодо забезпечення безпеки і правопорядку на території нашої держави. До переліку відповідних принципів зараховано: принцип верховенства права та законності; принцип поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей; принцип презумпції невинуватості; принцип позапартійності Служби безпеки України; принцип поєднання гласності та таємності; принцип поєднання єдиначальності й колегіальності; принцип інформування громадськості.

Констатовано, що відповідно до принципу поєднання гласності й таємності, Служба безпеки України поєднує у своїй діяльності різноманітні методи роботи, окремі з яких передбачають повне й оперативне інформування суспільства про хід та особливості їх реалізації. Водночас окремі заходи проводять таємно, що передбачає можливість отримання обмеженого кола відомостей про них або повну заборону цього.

З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих і залежних одне від одного

адміністративно-правових явищ, інститутів та інших юридично значущих елементів, за допомогою яких організовуються умови та здійснюється безпосередня реалізація СБУ визначених законодавством функціональних завдань, що сприяє підтриманню високого рівня безпеки та правопорядку на території всієї держави.

Наголошено, що запобіжні заходи як складова механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система передбачених законодавством дій, операцій та процедур примусового характеру, які реалізуються СБУ в межах наданої їй законом компетенції з метою забезпечення ефективної реалізації покладених завдань, а також попередження та профілактики правопорушень, що становлять предмет цільової діяльності Служби.

Доведено, що контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові реалізації правоохоронної функції держави – це сукупність регламентованих законодавством дій, операцій і процедур, що здійснюються спеціально уповноваженими на їх проведення структурними органами та підрозділами СБУ з метою виявлення порушень норм законодавства і встановлених ними стандартів, правил та вимог у роботі органів публічного управління, підприємств, установ та організацій, окремих фізичних та посадових осіб, діяльність яких Служба зобов'язана аналізувати та перевіряти.

Зазначено, що вказані заходи мають більш специфічний характер та вужчу сферу застосування порівняно із заходами запобіжними. Водночас їх реалізація забезпечує здійснення СБУ цільової діяльності як спеціально уповноваженого державного органу у сфері забезпечення державної таємниці, обробки, зберігання та використання відомостей, які становлять службову інформацію, а також надають можливість упорядковувати й організовувати ефективну та законну роботу внутрішніх складових власної системи.

Взаємодією Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави визнано врегульовану нормами чинного законодавства спільну, взаємоузгоджену, цілеспрямовану та скоординовану практичну діяльність, яка реалізується СБУ разом з іншими державними й недержавними інституціями з метою забезпечення якісного, ефективного та повноцінного виконання ними правоохоронної функції держави, а отже, вона спрямована на забезпечення національної безпеки, охорону конституційного ладу, захист суверенітету й територіальної цілісності України, дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зауважено, що взаємодія правоохоронних органів у протидії та запобіганні злочинності має вирішальне значення, оскільки лише за умови узгодженості дій вбачається можливим ефективно виявляти, розкривати й попереджати правопорушення, адже кожен правоохоронний орган має власні повноваження, ресурси та інформаційні можливості, але лише їхнє об'єднання забезпечує комплексний підхід до боротьби зі злочинністю, а тому їхня спільна робота дозволяє швидше реагувати на загрози, уникати дублювання функцій, формувати єдину стратегію та підвищувати довіру суспільства до системи правопорядку.

Обґрунтовано положення про досвід Великої Британії у сфері реалізації правоохоронної функції держави, який цікавий передусім своєю унікальною еволюцією інститутів і практик, що базуються на поєднанні традицій та гнучкості. Особливістю британської моделі визнано принцип «поліція за згодою громадян», коли ефективність забезпечення безпеки залежить від підтримки населення та його співпраці з правоохоронними органами. Важливим також є акцент на превентивній діяльності, коли головним завданням поліцейських вважається не стільки покарання, скільки попередження правопорушень.

Сформульовано висновок про те, що для України цікавим є такий зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави: по-перше, децентралізація системи правоохоронних органів, що значно підвищує ефективність і швидкість реагування на локальні проблеми; по-друге, активна співпраця правоохоронців з місцевими жителями, орієнтація на попередження правопорушень, а не лише на їх розслідування; по-третє, підвищення якості підготовки кадрів, створення чіткої системи професійного зростання, розвиток військових формувань з правоохоронними функціями; по-четверте, використання сучасних інформаційних систем для обміну даними між різними підрозділами поліції та швидкої ідентифікації злочинців; по-п'яте, забезпечення публічного доступу до звітності про діяльність правоохоронних органів.

Зазначено, що запровадження воєнного стану істотно позначилося і на виконанні правоохоронної функції держави органами та підрозділами Служби безпеки України. Якщо в мирний час у роботі СБУ акцент робився переважно на виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на державну безпеку, тероризмом чи шпигунством, то в умовах війни ці завдання набули ще більшої актуальності та розширилися в практичному вимірі. СБУ зосередила свою роботу на протидії диверсійно-розвідувальній діяльності, викритті ворожих агентурних мереж і запобіганні внутрішнім загрозам, що можуть дестабілізувати ситуацію в країні.

Аргументовано положення про те, що адаптація діяльності Служби безпеки України до міжнародних вимог і стандартів правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану передбачає поєднання двох ключових підходів: з одного боку, забезпечення ефективної протидії актуальним воєнним загрозам, а з іншого – збереження тих демократичних гарантій і принципів, які визначають європейську систему безпеки та прав людини.

Констатовано, що в умовах воєнного стану покращення організаційно-штатної структури Служби безпеки України має базуватися на поєднанні гнучкості й централізації управління. Сучасні загрози потребують від СБУ не лише класичних функцій контррозвідки та захисту державної таємниці, а й здатності діяти як координуючий центр у сфері кібербезпеки, протидії інформаційним операціям і запобігання внутрішнім диверсіям. Тому доцільним є посилення аналітичних підрозділів, які б оперативно узагальнювали розвіддані з різних джерел і забезпечували керівництво держави актуальною інформацією для ухвалення рішень.

Ключові слова: функції, правоохоронна функція держави, адміністративне право, Служба безпеки України, завдання, принципи, правові засади, структура, адміністративно-правовий механізм, запобіжні заходи, контрольно-наглядові заходи, взаємодія, координація, правоохоронні органи, громадські інституції, зарубіжний досвід, удосконалення, адміністративно-правове регулювання.

SUMMARY

Pohasii Yu. M. Administrative and legal foundations for the implementation of the law enforcement function of the State by the Security Service of Ukraine. – *Professional scientific paper as manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.07 – «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The Thesis provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which lies in establishing the essence and revealing the peculiarities of the administrative and legal foundations for the implementation of the law enforcement function of the State by the Security Service of Ukraine, and based on this to formulate scientifically sound proposals and recommendations aimed at improving the administrative legislation regulating the activities of the Security Service of Ukraine in general, and under the legal regime of martial law in particular.

It is argued that the most characteristic features of the law enforcement function of the State are: first, it is aimed at ensuring comprehensive security and law and order in Ukraine; secondly, its implementation relies on specially authorized entities, namely law enforcement agencies; thirdly, its implementation involves the prevention, prophylaxis, and suppression of offenses; fourthly, the implementation of the law enforcement function is associated with the use of State coercion.

It is argued that law enforcement agencies are a set of State authorities with special status performing law enforcement and law protection functions, and therefore their activities are aimed at ensuring national welfare, protecting the interests of the State, and the rights and freedoms of individuals and citizens, in connection with which they are vested with special powers, including the ability to use broad levers of State coercion.

In general, the Security Service of Ukraine occupies a special place in the State's law enforcement system, due to the peculiarities of its legal status and the specific nature of the tasks it performs. The SSU directly investigates criminal offenses and carries out operational-search, administrative, counterintelligence, and other activities to combat offenses threatening the State security and territorial integrity of the country.

It is established that the principles of the State's law enforcement function implemented by the Security Service of Ukraine are best understood as a set of central, fundamental principles and ideas embedded in regulatory material, which form the basis for legal regulation and the process of the SSU's activities to ensure security and law and order in our country. The list of relevant principles includes: the principle of the rule of law and legality; the principle of respect for the rights and dignity of the individual and equal treatment of people; the principle of presumption of innocence; the principle of non-partisanship of the Security Service of Ukraine; the principle of combining transparency and secrecy; combining unity of command and collegiality; the principle of informing the public.

It is argued that, in accordance with the principle of combining transparency and secrecy, the Security Service of Ukraine combines various methods of work in its activities, some of which allow for full and prompt informing of the public about the progress and specifics of their implementation. However, some measures are carried out secretly, which means that only limited information about them is available, or that access to such information is completely prohibited.

It is established that the administrative and legal mechanism for the implementation of the State's law enforcement function by the Security Service of Ukraine is a system of interrelated, complementary, and interdependent administrative and legal phenomena, institutions, and other legally significant elements, through which the conditions are organized and the SBU directly implements the functional tasks defined by law, which contributes to maintaining a high level of security and law and order throughout the State.

It is emphasized that preventive measures, as a component of the mechanism for implementing the law enforcement function of the State by the Security Service of Ukraine, are a system of coercive actions, operations, and procedures provided for by law, which are implemented by the SSU within the limits of its legal competence in order to ensure the effective implementation of the tasks assigned to it, as well as to prevent and deter offences that are the subject matter of the Service's targeted activities.

It is substantiated that the control and supervisory measures of the Security Service of Ukraine, as components of the implementation of the State's law enforcement function, are a set of actions, operations, and procedures regulated by law, carried out by specially authorized structural bodies and subdivisions of the SSU, with the aim of identifying violations of legislation and the standards, rules, and requirements established therein in the work of public administration bodies, enterprises, institutions, and organizations, as well as individual natural persons and officials, whose activities the Service is obliged to analyze and verify.

It is emphasized that the control and supervisory measures of the Security Service of Ukraine, as components of the implementation of the law enforcement function of the State, are more specific in nature and have a narrower scope of application compared to preventive measures. At the same time, their implementation ensures that the SSU carries out its targeted activities as a specially authorized State body in the field of State secrets, processing, storage, and use of data constituting official information, and also provides an opportunity to streamline and organize effective and lawful work of the internal components of its own system.

It is established that the interaction between the Security Service of Ukraine and State and public institutions in the process of implementing the State's law enforcement function should be understood as joint, coordinated, purposeful, and practical activities regulated by the norms of current legislation, which is implemented by the SSU along with other State and non-state institutions in order

to ensure high-quality, effective, and full-fledged performance of the State's law enforcement function, and therefore is aimed at ensuring national security, protecting the constitutional order, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, and respecting human and civil rights and freedoms.

It is emphasized that cooperation between law enforcement agencies in combating and preventing crime is crucial, as only through coordinated action it is possible to effectively detect, investigate, and prevent offenses. Each law enforcement agency has its own powers, resources, and information capabilities, but only by combining them can a comprehensive approach to combating crime be achieved. Working together allows for a faster response to threats, avoids duplication of functions, forms a unified strategy, and increases public confidence in the rule of law.

It is argued that the UK's experience in law enforcement is interesting primarily because of its unique evolution of institutions and practices based on a combination of tradition and flexibility.

A distinctive feature of the British model is the principle of «police by consent», whereby the effectiveness of security depends on public support and cooperation with law enforcement agencies. Another important feature is the emphasis on preventive activities, where the main task of the police is not as much to punish how to prevent crime.

It is reasonable to conclude that the following foreign experience in implementing the law enforcement function of the state is of interest to Ukraine: firstly, decentralization of the law enforcement system, which significantly increases the effectiveness and speed of response to local problems; secondly, active cooperation between law enforcement agencies and local residents, focusing on the prevention of offenses, not just their investigation; thirdly, improving the quality of training, creating a clear system of professional growth, and developing military formations with law enforcement functions; fourthly, using modern information systems to exchange data between different police units and promptly

identify perpetrators; fifthly, ensuring public access to reports on the activities of law enforcement agencies.

It is noted that the introduction of martial law has significantly affected the performance of law enforcement functions by the agencies and units of the Security Service of Ukraine. While in peacetime the SSU focused primarily on detecting and investigating crimes related to threats to State security, terrorism, or espionage, in wartime these tasks became even more relevant and expanded in practical terms. The SSU has focused its work on countering sabotage and intelligence activities, exposing enemy agent networks, and preventing internal threats that could destabilize the situation in the country.

It is argued that adapting the activities of the Security Service of Ukraine to international requirements and standards of law enforcement under martial law requires a combination of two key approaches: on the one hand, ensuring effective counteraction to current military threats, and on the other one, preserving, as far as possible, the democratic guarantees and principles that define the European system of security and human rights.

It is emphasized that under martial law, improvements to the organizational and personnel structure of the Security Service of Ukraine should be based on a combination of flexibility and centralized management. Modern threats require the SSU not only to perform the classic functions of counterintelligence and protection of State secrets, but also to act as a coordinating center in the field of cybersecurity, countering information operations, and preventing internal sabotage.

Therefore, it is advisable to strengthen analytical units that would promptly summarize intelligence data from various sources and provide State leadership with up-to-date information for making necessary and critical decisions.

Keywords: functions, law enforcement function of the State, administrative law, Security Service of Ukraine, tasks, principles, legal basis, structure, administrative and legal mechanism, preventive measures, control and supervisory

measures, interaction, coordination, law enforcement agencies, public institutions, foreign experience, improvement, administrative and legal regulation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погасій Ю.М. Види контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 233–237.

2. Погасій Ю.М. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративного-правового дослідження та предмет діяльності Служби Безпеки України. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 420–424 (Республіка Польща).

3. Погасій Ю.М. Порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 610–615.

4. Погасій Ю.М. Принципи реалізації правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 725–727.

5. Погасій Ю.М. Сутність адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 296–300.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Погасій Ю.М. Місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 232–234.

7. Погасій Ю.М. Нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134–136.

8. Погасій Ю.М. До визначення поняття контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	28
1.1. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності Служби безпеки України	28
1.2. Місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави.....	41
1.3. Принципи та нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України	57
1.4. Сутність і структура адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України	72
Висновок до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	93
2.1. Порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою безпеки України	93
2.2. Контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складова реалізації правоохоронної функції держави.....	106
2.3. Взаємодія Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави.....	121
Висновок до розділу 2	136
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	143

3.1. Зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави та можливості його адаптації в національну правову систему.....	143
3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану.....	161
Висновки до розділу 3	173
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТОК	211

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах сьогодення реалізація правоохоронної функції держави є необхідною та ключовою умовою збереження суспільної стабільності, підтримання безпеки, правопорядку та гарантування дотримання прав та свобод людини і громадянина. Якість реалізації вказаної функції відображає здатність держави забезпечувати баланс між інтересами особи, суспільства і влади, створюючи при цьому належні умови для сталого розвитку та функціонування всіх демократичних інститутів. Варто зауважити, що у сучасних умовах, коли спектр загроз безпеці держави охоплює не лише традиційні прояви злочинності, а й кіберзагрози, терористичні акти, інформаційні впливи, а також інші ризики, обумовлені повномасштабною військовою агресією з боку російської федерації, ефективність реалізації правоохоронної функції визначає рівень державної спроможності реагувати на виклики і гарантувати національну безпеку та зберегти незалежність й територіальну цілісність країни.

Реалізація правоохоронної функції держави покладається на низку суб'єктів, серед яких особливе та самостійне місце належить Службі безпеки України. Діяльність останньої має комплексний характер, оскільки вона поєднує як «класичні» елементи правоохоронної діяльності, так і завдання, пов'язані із захистом та збереженням державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Отже з огляду на складність сучасних викликів, ефективність діяльності СБУ у сфері реалізації правоохоронної функції держави безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до влади, стійкість правопорядку та здатність України протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Саме тому важливим завданням українського законодавця є створення ефективної системи адміністративно-правових засад реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, присвячені реалізації правоохоронної функції держави у своїх наукових працях розглядали: О.І. Безпалова, І.Л. Бомбергер, І.В. Бондаренко, В.В. Гавриленко, Ю.В. Гаруст, Є.А. Гетьман, В.Г. Гриценко, Н.П. Демчик, О.В. Джафарова, О.Ю. Дрозд, Є.В. Дуліба, О.Ф. Кобзар, Ю.О. Коваленко, Ю.М. Коломоець, А.Т. Комзюк, І.В. Кріцак, В.І. Курило, Л.І. Луценко-Миськів, А.А. Манжула, В.В. Молдован, О.М. Музичук, В.Ю. Оксін, П.В. Онопенко, Т.О. Пікуля, Р.М. Савчук, А.В. Собко, Є.Ю. Соболев, Л.В. Сорока, В.Я. Тацій, В.Ю. Терехов, А.С. Філіпенко, Р.В. Шаповал, С.О. Шатрава, І.В. Шруб та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання адміністративно-правових засад реалізації правоохоронної функції держави саме Службою безпеки України.

Таким чином, необхідність покращення ефективності та якості реалізації правоохоронної функції держави, зокрема Службою безпеки України, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, обумовлюють актуальність та своєчасність представленої наукової роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126-р; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів

суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета та завдання дослідження *Мета* дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб спираючись на аналіз наукових поглядів учених, норм чинного законодавства та практики його реалізації, розкрити сутність та узагальнити особливості адміністративно-правових засад реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, та на основі опрацювання позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду, сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює діяльність СБУ взагалі, та в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема.

Досягнення поставленої мети зумовлює потребу у вирішенні таких *завдань*:

- розкрити сутність правоохоронної функції держави як об'єкта адміністративно-правового дослідження та предмету діяльності Служби безпеки України;
- визначити місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави;
- з'ясувати принципи та розкрити нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України;
- визначити сутність адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України та виокремити його структурні елементи;
- окреслити порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою безпеки України;
- визначити сутність контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави;

- розкрити взаємодію Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави;

- узагальнити зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави та опрацювати можливості його адаптації в національну правову систему;

- обґрунтувати напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають в процесі реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України.

Методи дослідження. Основу дисертаційного дослідження складають як загальні, так і спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких дало можливість комплексно підійти до вирішення поставлених завдань. Так, *логіко-семантичний* та *структурно-логічний* методи використовувалися з метою: розкриття сутності правоохоронної функції держави як об'єкта адміністративно-правового дослідження (підрозділ 1.1); з'ясування особливостей правоохоронної діяльності Служби безпеки України (підрозділ 1.1); розкриття сутності адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України (підрозділ 1.4); визначення структурних елементів адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України (підрозділ 1.4). Метод *документального аналізу* та *аналітичний* метод використовувалися для того, щоб: визначити місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави (підрозділ 1.2); надати характеристику порядку застосування Службою безпеки України запобіжних заходів як складової

правоохоронної функції держави (підрозділ 2.1). Щоб з'ясувати принципи та розкрити нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України (підрозділ 1.3); розкрити сутність контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави (підрозділ 2.2); охарактеризувати взаємодію Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави (підрозділ 2.3) використовувалися *структурно-логічний* та *формально-юридичний* методи. *Порівняльно-правовий* метод застосовувався для того, щоб узагальнити зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави та опрацювати можливості його адаптації в національну правову систему (підрозділ 3.1). Щоб запропонувати напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану (підрозділ 3.2) застосовувалися методи *моделювання* та *прогнозування*.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять праці фахівців із різних галузевих наук, зокрема: теорії держави і права, адміністративного, конституційного права тощо. Окрім того використовувалися також здобутки фахівців з інших дисциплін, наприклад: теорії управління, соціології, психології, філософії тощо.

Нормативно-правову основу дисертаційної роботи становлять Конституція України, спеціальні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також загальнодоступні відомчі нормативні документи Служби безпеки України.

Інформаційною та емпіричною базою дисертаційної роботи є науково-періодичні видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є однією із перших спроб на монографічному рівні, комплексно з'ясувати сутність та узагальнити особливості адміністративно-правових

засад реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, а також сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює діяльність СБУ взагалі, та в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків. Зокрема, в роботі:

вперше:

- сформульовано визначення поняття та виокремлено елементи адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, до яких віднесено: державну правоохоронну політику; систему підзаконних нормативних документів; суб'єктів організаційної структури СБУ, які забезпечують виконання правоохоронної функції; адміністративно-правові інструменти (адміністративно-правові форми та методи);

- запропоновано авторське визначення поняття «контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові елементи реалізації правоохоронної функції держави», на основі чого наголошено, що реалізація цих заходів забезпечує здійснення СБУ цільової діяльності, як спеціально уповноваженого державного органу в сфері державної таємниці, обробки, зберігання та використання відомостей, які становлять службову інформацію, а також надають можливість упорядковувати та організовувати ефективну і законну діяльність внутрішніх складових власної системи;

удосконалено:

- розуміння переліку принципів реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, до яких віднесено: верховенства права та законності; поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей; презумпції невинуватості; позапартійності СБУ; поєднання гласності та таємності; поєднання єдиноначальності та колегіальності; інформування громадськості про результати діяльності;

– науковий підхід щодо узагальнення характерних ознак поняття правоохоронної функції держави, до яких віднесено такі: по-перше, спрямовується на забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку в Україні; по-друге, її реалізація покладається на спеціально уповноважених суб'єктів, – правоохоронні органи; по-третє, її втілення у життя передбачає попередження, профілактику та припинення правопорушень; по-четверте, реалізація правоохоронної функції пов'язана із застосуванням державного примусу;

– обґрунтування наукової думки про те, що адаптація діяльності Служби безпеки України до міжнародних вимог та стандартів правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану передбачає поєднання двох ключових підходів: з одного боку – забезпечення ефективної протидії актуальним воєнним загрозам, а з іншого – збереження в межах можливого тих демократичних гарантій і принципів, які визначають європейську систему безпеки та прав людини, а отже СБУ повинна діяти в рамках чітких правових процедур, орієнтуючись на принципи верховенства права, прозорості та пропорційності застосування силових заходів;

– визначення поняття запобіжних заходів як складової механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, під якими запропоновано розуміти систему передбачених законодавством дій, операцій та процедур примусового характеру, які реалізуються СБУ в межах наданої їй законом компетенції з метою забезпечення ефективної реалізації покладених завдань, а також попередження та профілактики правопорушень, що складають предмет цільової діяльності СБУ;

– теоретичний підхід щодо характеристики таких напрямів взаємодії Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави: 1) міжнародна співпраця (в тому числі наукова); 2) протидія та запобігання злочинності; 3) протидія

деструктивній та підривній діяльності російської федерації; 4) інформаційна безпека; 5) просвітницька робота з населенням;

дістали подальшого розвитку:

– узагальнення переліку загальних (типових) ознак, які притаманні всім правоохоронним органам в цілому, та Службі безпеки України, зокрема: по-перше, це органи державної влади зі спеціальним статусом, що проявляється у відсутності чіткого віднесення останніх до тієї чи іншої гілки державної влади; по-друге, у своїй поточній діяльності правоохоронні органи виконують широке коло специфічних завдань, пов'язаних не тільки із наданням публічних послуг громадянам та реалізацією національної політики в тій чи іншій сфері, але й захистом прав, свобод, законних інтересів людини та держави; по-третє, правоохоронні органи володіють виключним набором повноважень правоохоронного та правозастосовного змісту, що включає право, з метою ефективного виконання покладених на них функцій, втручатись в роботу підприємств, установ та організацій у межах наданих законодавством, а також обмежувати права і свободи громадян, в тому числі шляхом застосування заходів примусу; по-четверте, працівники правоохоронних органів є особливим типом представників публічної влади, правовий статус яких відрізняється набором додаткових, подекуди, більш широких прав, обов'язків, обмежень, гарантій праці, пільг, тощо порівняно із іншими державними службовцями;

– твердження про те, що сучасний стан правового регулювання діяльності СБУ в рамках реалізації правоохоронної функції держави характеризується низкою викликів і недоліків, зокрема існує потреба у глибокому оновленні законодавства з урахуванням нових загроз безпеці держави, що обумовлені повномасштабною військовою агресією. Зокрема, значну увагу привертає питання балансу між широкими повноваженнями СБУ та гарантіями дотримання прав і свобод громадян, оскільки нерідко

виникають дискусії щодо можливих зловживань і недостатнього контролю за діяльністю Служби;

– теза стосовно того, що взаємодія правоохоронних органів у протидії та запобіганні злочинності має вирішальне значення, оскільки лише за умови узгодженості дій вбачається можливим ефективно виявляти, розкривати й попереджати правопорушення, адже кожен правоохоронний орган має власні повноваження, ресурси та інформаційні можливості, але лише їхнє об'єднання забезпечує комплексний підхід до боротьби зі злочинністю, а тому їхня спільна робота дозволяє швидше реагувати на загрози, уникати дублювання функцій, формувати єдину стратегію та підвищувати довіру суспільства до системи правопорядку;

– обґрунтування, що досвід Великобританії у сфері реалізації правоохоронної функції держави цікавий, насамперед, своєю унікальною еволюцією інститутів та практик, які базуються на поєднанні традицій і гнучкості; особливістю британської моделі є принцип «поліція за згодою громадян», коли ефективність забезпечення безпеки залежить від підтримки населення та його співпраці з правоохоронними органами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для здійснення подальших теоретико-прикладних досліджень, присвячених адміністративно-правовим засадам реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – для розробки нових та вдосконалення діючих законодавчих, підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, нормами яких визначаються адміністративно-правові засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України;

– *правозастосовній діяльності* – з метою підвищення ефективності реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України;

– *освітньому процесі* – в процесі підготовки підручників, навчальних матеріалів, а також навчально-методичних та лекційних матеріалів з дисциплін: «Адміністративне право», «Правоохоронні органи», «Правоохоронна діяльність» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14–15 листопада 2021 року), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок. Список використаних джерел містить 225 найменувань і займає 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності Служби безпеки України

Кожна держава – це великий полісистемний механізм, головне призначення якого – забезпечити високий рівень життєдіяльності населення в економічному, екологічному, політичному, безпековому та іншому аспектах. Зазначене відбувається завдяки діяльності розгалуженого апарату, який становлять органи різних гілок влади, кожна з яких реалізує відповідні функції. На сьогодні представники адміністративно-правової науки та інших суміжних галузей права виокремлюють різні державні функції, але однією з ключових і вкрай актуальних є правоохоронна. Остання реалізується значною кількістю суб'єктів, серед яких важливе та самостійне місце належить Службі безпеки України.

Передусім звернемось до змісту функцій держави, адже розуміння цієї категорії має важливе значення для розкриття окресленої в цьому підрозділі наукової проблеми. Її етимологічною основою слугує слово «функція», яке походить від латинського «function» – виконання, завершення. У словниках української мови термін розкрито таким чином: 1) обов'язок, коло діяльності, призначення чи роль; 2) залежна змінна величина, тобто величина, що змінюється в міру зміни іншої величини; 3) специфічна діяльність будь-якого організму та складових його органів; 4) значення будь-якої форми, її ролі в конкретній системі, що визначаються співвідношенням з іншими формами [107, с. 707; 108, с. 38].

Філософська наука апелює терміном «функція» в таких значеннях: 1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення та змінюється відповідно до його змін; 2) спосіб дії речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту; 3) поняття, у якому фіксується стійкий спосіб активних взаємовідносин речей, причому зміни в одних речах супроводжуються змінами в інших; 4) відносини двох (групи) об'єктів, у якому зміни в одних з них супроводжують зміни іншого; 5) спосіб поведінки, притаманний будь-якому об'єкту та сприяючий збереженню існування цього об'єкту, або тієї системи, у яку він входить як елемент [114, с. 13; 181, с. 418, 613; 200, с. 748, 75].

У юридичній теорії функції права – це система напрямів його впливу на суспільні відносини, потреба в яких породжує право як соціальне явище. Функції права безпосередньо пов'язані з практичною реалізацією його властивостей як владного регулятора відносин між суб'єктами, його місцем у структурі правової системи суспільства. Категорія характеризує напрям впливу права, без якого суспільство на сучасному етапі свого розвитку обійтися не може (регулювання, охорона та забезпечення прав і свобод людини). Функція відображає найістотніші риси права, визначає напрям його активної дії, що впорядковує певний вид суспільних відносин [97, с. 14].

Викладене вище дає змогу дійти висновку, що термін «функція» відображає напрям, вектор, спосіб діяльності, поведінки певного об'єкта, роботи механізму тощо. Функції слугують одним з будівних явищ статусу держави. Саме на них формується її зміст і роль у межах конкретних національних юридичних та соціальних координат. Причому функції держави є абстрактною категорією, яка не знаходить чіткого нормативного опису. Їх концептуальне розуміння вибудовується доктринально на підставі оцінки та аналізу можливостей, компетенції та повноважень органів публічної влади декларованих, передусім Конституцією України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (далі – Конституція, Основний Закон), а

також іншим законодавством. Відповідно до «Енциклопедії державного управління», функції держави – це взяті в комплексі основні напрями або види внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, що виражають і конкретизують її сутність та призначення в суспільстві, цілі й завдання державного управління. Головні завдання і цілі держави на тій чи іншій стадії розвитку зумовлені економічними, політичними та соціальними умовами в суспільстві [37].

Своєю чергою О. М. Лощихін вважає, що функції держави – це своєрідні специфічні вияви, конкретні вираження соціального призначення держави в діяльності її органів [83, с. 72]. Згідно з висновком Л. М. Шестопалової, функції держави становлять її діяльність, у якій виявляється та конкретизується соціальна сутність останньої; інтереси, які вона забезпечує; активна роль як особливої політико-територіальної організації суспільства та вплив конкретно-історичних умов на існування конкретної держави [192, с. 48]. Схожу позицію висловлює В. Ф. Погорілко, який доводить, що функції держави – це своєрідні сторони державної діяльності, у межах яких відбувається вирішення історичних завдань, що постають перед державою на головних етапах її розвитку [63]. Натомість О. О. Семчик висловлює думку про те, що функціями є її соціально-класове призначення, яке знаходить свій вияв у цілеспрямованому впливі на суспільні відносини [175, с. 63]. Водночас М. В. Дзевелюк зауважує, що функції держави – це особливі канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що зумовлює їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення [33, с. 47].

Грунтовно опрацювавши проблеми функцій, В. І. Сало визначає їх як стійку предметну діяльність, без якої держава не може обійтися протягом всього або певного етапу існування. Зміст кожної функції складається із

сукупності однорідних аспектів державної діяльності. Відповідно схожі сторони державної діяльності об'єднуються в одну функцію, виходячи зі специфіки та характеру тих суспільних відносин, на які вони впливають. Специфіка відповідних суспільних відносин є найважливішим критерієм, що дозволяє відмежувати одну функцію від іншої. Вони (функції) відображають сутність держави, оскільки між ними немає ніяких проміжних ланок. Як наслідок саме функції дозволяють проникнути в сутність держави, розкрити те головне, що її характеризує, виявити основні риси і зв'язки [171, с. 31–32].

Ю. О. Легеза вважає, що сутність держави (як її внутрішній зміст) реалізується в змісті її функцій (наприклад, у визначенні сфер діяльності органів публічної влади та адміністрації), в економічній системі (у вирішенні питання типології та форми держави через визначення економіко-правового підґрунтя, на якому базується здійснення функцій державно-публічного управління суспільством і виробництвом), у соціально-політичних взаємозв'язках між громадянами, державними органами та іноземними державами на внутрішньому й міжнародному рівні (наприклад, у вирішенні спрямованості державної політики на задоволення інтересів певних соціальних груп) [76, с. 73].

Поліаспектне визначення категорії «функції держави» наводять С. М. Тимченко та Л. Г. Удовика, які вважають, що це одночасно: а) основні напрями впливу права на волю, свідомість, поведінку суб'єктів права та суспільні відносини з метою їх врегулювання; б) основні напрями її дослідження, що характеризують сутність, зміст і призначення теорії держави і права; в) основні напрями впливу правосвідомості на розвиток суспільних відносин; г) пріоритетні напрями діяльності держави, що відображають її сутність і зміст, а також характеризують соціальне призначення держави в суспільстві. Головними внутрішніми функціями цивілізованої держави є: політична, економічна, оподаткування, ціннісна,

регулятивна, соціальна, екологічна, культурна (духовна), інформаційна, правоохоронна, виховна, підтримання світового правопорядку [195, с. 18].

Отже, функції держави – це елементи, напрями її діяльності, своєрідні вектори роботи органів державної влади та їх посадових осіб, які визначаються системою однорідних завдань, принципів, особливостей, нормативно-правовими засадами, а також низкою інших аспектів. Реалізуючи їх, органи публічної адміністрації забезпечують усталений у суспільстві порядок життя населення. Останній відповідає закладеним національним уявленням та ідеям про роль і призначення держави. Тобто функції йдуть від народу України, який наділяє та уповноважує публічний сектор робити відповідні дії для задоволення своїх потреб, прав та інтересів. Зазначена думка цілком відповідає закладеному в Конституції принципу, згідно з яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування [64].

Одним з найважливіших питань, яке держава має реалізувати, є безпека населення, не лише фізична, а й в контексті захисту людських прав. Відповідно до ст. 3 Основного Закону, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [64]. Зазначене визначає сутність правоохоронної функції держави, з приводу змісту якої тривають численні дискусії.

Наприклад, І. П. Лаврінчук та В. І. Осадчий переконують, що правоохоронна функція передбачає напрям діяльності держави, спрямований на гарантування належного функціонування врегульованих правом

суспільних відносин, а також охорону кожного члена суспільства від несправедливого поводження з боку інших осіб [12, с. 8; 74, с. 99].

Водночас Ю. М. Коломоець зазначає, що правоохоронна функція є провідною в системі внутрішніх функцій держави та передбачає гарантований захист прав і свобод громадян через встановлення ефективного правового порядку, забезпечення законності, захист суверенітету, територіальної цілісності, національної безпеки й державного кордону. Правоохоронна функція держави полягає в забезпеченні охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності й правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин. Завдяки їй забезпечується існування, благополуччя власне суспільства, особистості в ньому [59, с. 102–104].

Дещо в іншому контексті, але подібну думку розвиває О. Ф. Кобзар, який відмічає політичний контекст правоохоронної функції держави та розглядає її як нормативно врегульований пріоритетний напрям державної політики, що ґрунтується на загальних принципах права, реалізується за допомогою державно-владних методів переконання та примусу вповноваженими органами державної влади, забезпечує охорону конституційних прав і свобод людини та громадянина, правопорядку загалом [52, с. 11]. В. Ю. Терехов сучасну правоохоронну функцію держави характеризує як комплексний напрям державної політики, за допомогою якого досягається охорона прав, свобод та інтересів людини і громадянина, забезпечення законності, конституційного ладу, правопорядку та безпечного існування суспільства, його елементів [193, с. 95].

Важливою відмінністю позиції П. М. Рабіновича є визначення правової охорони не як функції держави, а як абстракції, яка об'єднує в собі декілька напрямів діяльності правоохоронного змісту. Крім того, науковець диференціює останні на внутрішні та зовнішні функції. Складовими першої групи автор вважає гуманітарну, або забезпечення, охорону й захист

основних прав людини; охоронну й захисну функцію державно-конституційного ладу, законності та правопорядку, або охоронну функцію, причому відносячи її до політичних функцій. Зовнішніми функціями правоохоронної спрямованості він називає: участь у міжнародному забезпеченні й захисті прав людини; участь у боротьбі з порушеннями міжнародного правопорядку, яку вважає політичною функцією [167]. Схожу думку обстоює М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та О. В. Петришин, які називають дві функції держави з правоохоронним змістом: 1) функція з охорони прав і свобод людини та громадянина, основою якої є політика визнання людини найвищою соціальною цінністю, невідчужуваності й непорушності її основних конституційних прав і свобод. Таку функцію виконують органи правосуддя, внутрішніх справ, державної безпеки тощо; 2) функція забезпечення режиму законності і правопорядку, яка спрямована на ствердження панування права, створення належних правових і політичних умов для життєдіяльності громадян, суспільства та функціонування правової і політичної систем [44, с. 75, 78].

І. Є. Марочкін та Н. В. Сібільова тлумачать правоохоронну функцію в значенні елемента діяльності державних органів, установ та організацій, їх посадових осіб, що спричинено конституційними вимогами дотримання охорони правопорядку, законності, свобод і прав громадян, інтересів суспільства загалом. Така діяльність для більшості органів влади є за своєю природою вторинною, а не основною, полягає здебільшого в забезпеченні виконання їхніх організаційно-управлінських функцій у галузях економіки, фінансів, науки, освіти тощо [111, с. 63].

У своїх наукових пошуках І. В. Кріцак дійшов висновку, згідно з яким правоохоронну функцію найбільш доречно розглядати як забезпечений системою необхідних ресурсів комплексний напрям діяльності держави, який об'єднує низку заходів (у тому числі примусових), заснованих на принципах справедливості й ефективності, спрямованих на безконфліктну реалізацію

прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних і масових порушень законності й правопорядку [70, с. 369].

Одне з найбільш ґрунтовних досліджень правоохоронної функції держави проведено в роботі І. В. Сажнева. Останню автор тлумачить як напрям діяльності держави, що виражає її сутність на цьому історичному етапі, спрямований на вирішення основних завдань із забезпечення охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності і правопорядку, усіх встановлених та врегульованих правом суспільних відносин, і здійснюється у відповідних формах та особливими методами. Найбільш істотними ознаками категорії І. В. Сажнев вважає такі: 1) правова охорона є не будь-яким, а саме основним, головним напрямком діяльності держави, без якого неможливо обійтись на всіх етапах її існування. Особливо загострюється потреба в якнайкращому здійсненні правоохоронної функції на перехідних етапах розвитку суспільства, які характеризуються зростанням правопорушень, невиконання суб'єктами правовідносин вимог законності, правових норм, порушенням прав і свобод громадян. Наше суспільство перебуває тепер саме в такій перехідній фазі свого розвитку, тому держава повинна приділяти якнайбільше уваги саме підвищенню рівня правопорядку загалом; 2) у правоохоронній функції виражається найбільш глибинне та стійке в державі – її сутність. Саме через цю функцію можна визначити сутність держави, простежити її зв'язки із суспільством. Лише держава, де панує право, забезпечується його високий рівень усіма гілками влади, є правовою за суттю; 3) здійснюючи правоохоронну функцію, держава вирішує завдання, що стоять перед нею, передусім з правової охорони та правового управління суспільством. Завдання та функція держави близькі за своїм змістом. Завдання – це те, що потребує вирішення, а функція – вид діяльності, спрямований на таке вирішення; 4) правоохоронна функція, як і кожна функція держави, – поняття управлінське. Вона конкретизує мету

державного управління на певному історичному етапі розвитку суспільства. Так, наприклад, зростання злочинності примушує державу своєчасно впроваджувати серйозні практичні дії, направлені на посилення боротьби з нею, виявлення та усунення причин й умов, що її породжують; 5) правоохоронна функція реалізується у відповідних (переважно правових) формах (правотворча діяльність, правовиконавча діяльність та правоохоронна діяльність) і особливими, характерними для державної влади, методами (переконання, заохочення, примус) [170, с. 62–71; 110, с. 62–63].

Аналіз викладених вище наукових концепцій і наявних у них ознак правоохоронної функції держави дає нам підстави сформулювати власний підхід до сутності й змісту відповідної категорії, що розкриваються в таких ознаках:

– по-перше, правоохоронна функція спрямовується на забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку на території України. Етимологічне значення слова безпека визначається як: 1) стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує; 2) відсутність небезпеки, збереження, надійність. Категорія є однією з центральних в психології, про що зауважує в своїй дисертаційній роботі І. І. Радіонов та розкриває її як бажання людини уникнути хвороб і травм, зберегти належний рівень здоров'я та працездатності, а також уникнути посягання на її особистість, власність тощо [19, с. 43; 168, с. 38]. Причому Т. В. Наливайко поняття «безпека» визначає як здатність народу до оборони своїх внутрішніх цінностей від зовнішніх загроз. «Це певний стан, вільний від неспокою, що творить почуття впевненості», – пише автор [98]. Натомість І. І. Давидович зазначає, що безпека – це стан захищеності основних особистих і майнових благ та інтересів фізичних осіб, який є необхідною умовою виконання ними чи їх близькими родичами службових або громадських обов'язків [30, с. 67]. Поняття правопорядку зафіксовано в нормах Конституції України, а саме в положеннях ст. 19, де вказано: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на

засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [64]. Своєю чергою, на думку Ю. С. Шемшученка, правопорядок – це система заходів, спрямованих на виконання Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів держави, є засобом зміцнення законності і правопорядку, здійснюється правоохоронними й іншими державними органами [212, с. 47]. У цьому контексті С. В. Бобровник зауважує, що правопорядок – це стан упорядкованості регламентованих правом суспільних відносин, що є результатом послідовного здійснення законності. Правопорядок – одна з основних складових суспільного порядку, що формується в результаті здійснення всіх різновидів соціальних форм життя, які регулюють різноманітні сфери суспільного життя та мають різні способи впливу на поведінку людей. Правопорядок залежить від соціально-економічних умов, форм власності, політичної та юридичної культури, стану законодавства, ставлення людей до права та законності, якості роботи правоохоронних органів [91, с. 837]. Аналізуючи сутність правопорядку, А. М. Куліш доходить висновку, що це – стан суспільних відносин, у яких поведінка суб'єктів є правомірною; підсумок утілення законності в реальні суспільні відносини. На думку науковця, основні ознаки правопорядку охоплюють: а) вимоги щодо його забезпечення (охорони та захисту) передбачені правовими нормами; б) виникає в результаті реалізації цих норм; в) забезпечується державою; г) створює умови для організованості суспільних відносин; д) слугує втіленням законності [71, с. 21–22]. Таким чином, безпека – це стан захищеності суспільних та державних інтересів, який досягається за рахунок повної відсутності або максимальної мінімізації ризиків, які можуть вплинути на державний лад, стан дотримання прав та інтересів людей, фізичне благополуччя населення та інші важливі аспекти

його життєдіяльності. Останній момент диференціює зміст і сутність безпеки, яка приймає значення особистої, національної, військової тощо. Своєю чергою правопорядок детермінує безпеку та являє собою стан, за якого кожен представник соціуму, а також публічного сектору неухильно слідує вимогам Конституції та законодавства України, сумлінно виконує покладені на нього обов'язки, а також реалізує свої права в установлених рамках, не порушуючи інтереси та права інших суб'єктів. Забезпечення безпеки та правопорядку здійснюється державою в межах реалізації правоохоронної функції, передусім за допомогою адміністративно-правових, а також інших владно-юридичних інструментів;

– по-друге, реалізація правоохоронної функції покладається на спеціалізованих суб'єктів владних повноважень. Суб'єкт влади, або ж владних повноважень, згідно з тлумаченням, представленим у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС), це орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, орган військового управління, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [55]. Водночас, попри свій особливий, законодавчо визначений статус і наявність спеціальних гарантій діяльності, далеко не кожний суб'єкт публічної влади уповноважений реалізовувати правоохоронну функцію. Передусім це є прерогативою саме державних, зокрема правоохоронних органів, які мають на це безпосереднє право та відповідну встановлену законодавством компетенцію. Правовий статус таких суб'єктів регламентовано спеціальним законодавством, а служба в них – це державна служба особливого різновиду. Вказаним органам надають у розпорядження специфічні юридичні важелі впливу на суспільство, а також підприємства, установи та організації, завдяки чому вони підтримують і забезпечують безпеку та правопорядок. Прикладом

є Служба безпеки України – особливе публічно-владне відомство, яке не входить до жодної з гілок влади та функціонує на основі специфічних нормативно-правових засад, ключове місце серед яких посідає Закон України «Про Службу безпеки України»;

– по-третє, реалізація правоохоронної функції передбачає попередження, профілактику та припинення правопорушень. Правопорушення є особливим соціально-юридичним феноменом, який зумовлює негативну реакцію держави. Як пише О. В. Петришин, правопорушення – це протиправне, винне соціально шкідливе діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне за собою юридично визначені для правопорушника негативні наслідки [42, с. 359]. За своєю юридичною природою правопорушення – це протиправна поведінка, тобто дія (або бездіяльність), що порушує норми права, її вимоги, а також має суспільно небезпечний (шкідливий) характер. Кожне правопорушення як явище суспільної дійсності конкретне: його вчиняє конкретна особа в конкретному місці та в конкретний час, суперечить діючому правовому припису, характеризується чітко визначеними ознаками [81, с. 32]. Визначаючи вказану категорію, А. Ю. Бойчук переконує, що правопорушення є не лише антисоціальною поведінкою, а й найбільш шкідливою антигромадською поведінкою вираженою у винному діянні. Вина – це психічне ставлення суб'єкта права до скоєного ним протиправного діяння, шкідливого для суспільства, держави, інших осіб. Тобто винність діяння виявляється в спрямованості волі суб'єкта і його психічному відношенні до скоєного. Протиправне діяння тільки тоді розглядається як правопорушення, коли в цьому діянні виявилася воля особи, яка його вчинила. Суб'єкт права виявляє індивідуальну волю шляхом вибору і здійснення того чи іншого варіанту поведінки в конкретних відносинах. Протиправне діяння, вчинене особою, яка в силу об'єктивних обставин була позбавлена вибору того чи іншого варіанту поведінки, не може бути правопорушенням. У таких випадках

скоєне не залежить від волі особи. Ось чому саме по собі протиправне діяння ще не свідчить про негативне ставлення особи до охоронюваних законом відносин, громадських інтересів. Для правильної юридичної оцінки протиправного діяння як правопорушення необхідно визначити стан і спрямованість волі правопорушника, тобто його провину. Звідсіля вина є одним із найважливіших юридичних понять. Розрізняють дві форми вини: умисел і необережність [10, с. 4]. Отже, правопорушення – це вияв людської природи, який виражається в дії чи бездіяльності, що має негативні наслідки у вигляді порушення прав, свобод, законних інтересів людини, а також завдає реальної матеріальної шкоди майну держави або громадян, здоров'ю останніх. У межах реалізації правоохоронної функції держава в особі уповноважених органів проводить попередження, профілактику та припинення правопорушень, що включає в себе складну систему заходів, спрямованих як на особу порушника, так і численні детермінуючі факти правопорушень, як соціально-юридичних явищ загалом;

– по-четверте, реалізація правоохоронної функції пов'язана із застосуванням державного примусу. Примус, зауважує П. В. Хряпінський, є методом схилення до відповідної поведінки засобами силового тиску, всупереч волевиявленню, за рахунок звуження суб'єктивної свободи [205, с. 44]. Своєю чергою, державний примус, як пише В. В. Галуцько, становить метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, що допускають протиправні вчинки. Цей інститут виявляється в застосуванні встановлених правовими нормами заходів впливу морального, майнового, фізичного та іншого характеру, які мають на меті попередження правопорушень, покарання та виховання правопорушників і застосовуються незалежно від волі й бажання правозобов'язаних суб'єктів [22, с. 110]. В аспекті здійснення правоохоронної функції примус слугує одним з центральних методів, адже дозволяє за допомогою імперативних, прямих велінь спрямовувати поведінку соціальної спільноти й окремих осіб, зупиняти вчинювані ними

правопорушення, притягати їх до відповідальності, а отже, забезпечувати й підтримувати безпеку, правопорядок у державі.

У підсумку представленого підрозділу наукового дослідження слід констатувати, що правоохоронна функція держави – це окремий напрям діяльності держави, який реалізується спеціальними, правоохоронними органами, що уповноважені законодавством на здійснення адміністративно-правових та інших інструментів попередження, профілактики та припинення правопорушень, а також ліквідацію детермінантів протиправних виявів з метою забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку на території всієї України. Правоохоронна функція має комплексний державно-владний характер і широкий адміністративно-правовий інструментарій здійснення, який доступний окремому переліку різноманітних за своїм статусом і компетенцією суб'єктів, зокрема Службі безпеки України. Зазначене своєю чергою підкреслює той факт, що правоохоронна функція слугує важливим об'єктом адміністративного-правового дослідження [125].

1.2. Місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави

Реалізація правоохоронної функції держави передбачає здійснення діяльності спеціальним колом спеціально уповноважених суб'єктів. Ідеться про спеціальну групу органів державної влади – правоохоронних органів, які різняться за своїм правовим статусом і повноваженнями. Кожній такій організації притаманна власна роль у чіткій відповідності, до якої вони організовують і провадять свою цільову діяльність. Відповідне місце в системі суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави відведено Службі безпеки України, що слугує предметом наукового дослідження в цьому підрозділі дисертаційного дослідження.

Почнемо з уточнення змісту та структури правоохоронних органів України. Вказана проблема віднайшла своє відображення як на законодавчому, так і доктринальному рівнях, адже в умовах глобалізації та євроінтеграції державний апарат постійно розвивається та розширюється. Виникають нові владно-управлінські структури та відомства, у тому числі правоохоронного типу, що вимагає чіткого розуміння, які саме ознаки дають підстав віднести публічну організацію до зазначеного різновиду.

Згідно із Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [139].

Далеко не кожен представник вітчизняної юридичної науки підтримує запропоноване законодавцем визначення, у зв'язку з чим існує низка паралельних тлумачень. Згідно із визначенням авторського колективу юридичної енциклопедії, правоохоронні органи – це державні органи, спеціально уповноважені здійснювати контроль і нагляд за додержанням Конституції, законів та інших нормативно-правових актів, забезпечувати правопорядок, застосовувати заходи державного примусу до правопорушників. Енциклопедією уточнено функції таких органів та віднесено до них: розслідування кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення; оперативно-розшукова діяльність; охорона громадського порядку та громад, безпеки; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання, досудового слідства та прокурорів; контроль за переміщенням людей, транспортними засобами,

товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; нагляд і контроль за виконанням законів [212, с. 47].

Правоохоронні органи, як зазначає К. В. Степаненко, – це частина виконавчої влади держави, основною функцією якої є виконання законів [185, с. 124]. Натомість І. Л. Бомбергер обґрунтовує таку дефініцію: «Правоохоронний орган – це державний орган, основною функцією якого є здійснення правоохоронної діяльності, яка виявляється в реалізації відповідних правоохоронних функцій, що здійснюються на професійній основі, має визначені законом повноваження на здійснення заходів державного примусу, спрямовані на охорону та захист прав людини, забезпечення законності та правопорядку, рішення яких є обов’язковими для відповідних посадових осіб, фізичних та юридичних осіб, потребують спеціального матеріально-технічного та кадрового забезпечення діяльності, здійснює свою діяльність із дотриманням встановлених законом правил та процедур» [11, с. 19].

В. Я. Тацій акцентує увагу на тому, що до правоохоронних органів належать майже всі органи виконавчої влади, які так чи інакше виконують правоохоронні функції, тобто опосередковано правоохоронною діяльністю. За таким критерієм у системі державного апарату виділяють близько вісімдесяти органів, які безпосередньо чи опосередковано здійснюють хоча б одну таку функцію [189, с. 234]. Згідно з висновком, який обґрунтовує М. П. Запорожець, правоохоронні органи – це такі державні органи і громадські організації, які усією своєю діяльністю на підставі закону та у відповідних формах покликані забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, суспільства й держави, попереджувати, припиняти правопорушення і застосовувати державний примус або громадський вплив до осіб, які порушили законність і правопорядок, а також органи і організації, які наділені лише певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності й правопорядку [47, с. 99].

Р. І. Тевлін висловлює цікаву думку щодо трактування поняття «правоохоронні органи», пропонуючи розглядати його у двох значеннях – широкому та вузькому. Так, у вузькому значенні до правоохоронних органів належать спеціально створені державні структури, головним завданням яких є протидія злочинності. Такі органи мають законні повноваження застосовувати примусові заходи й засоби виховного впливу до осіб, що вчинили правопорушення. Цю систему формують суди, органи юстиції, прокуратура, органи внутрішніх справ і служби безпеки. У широкому значенні правоохоронними органами є всі державні установи, що мають компетенцію здійснювати контроль за дотриманням законності й підтриманням правопорядку. До цієї категорії належать різні державні інспекції та органи нагляду. Водночас учений наголошує, що громадські об'єднання, які беруть участь у правоохоронній діяльності, не є частиною системи правоохоронних органів [190, с. 53].

Опрацьовані наукові позиції дають можливість виокремити типові ознаки, притаманні всім правоохоронним органам загалом, зокрема Службі безпеки України:

- по-перше, правоохоронні органи – це органи державної влади зі спеціальним статусом, що виявляється у відсутності чіткого віднесення останніх до тієї чи іншої гілки державної влади;

- по-друге, у своїй поточній діяльності правоохоронні органи виконують широке коло специфічних завдань, пов'язаних не лише з наданням публічних послуг громадянам та реалізацією національної політики в тій чи іншій сфері, а й захистом прав, свобод і законних інтересів людини та держави;

- по-третє, правоохоронні органи наділені виключним набором повноважень правоохоронного та правозастосовного змісту. Зокрема, це передбачає право, з метою ефективного виконання покладених на них функцій, втручатись у роботу підприємств, установ та організацій у межах

наданих законодавством, а також обмежувати права і свободи громадян, у тому числі шляхом застосування заходів примусу;

– по-четверте, працівники правоохоронних органів є особливим типом представників публічної влади, правовий статус яких вирізняється набором додаткових, подекуди, більш широких прав, обов'язків, обмежень, гарантій праці, пільг тощо порівняно з державними службовцями загального виду.

Ураховуючи викладене, правоохоронні органи становлять сукупність органів державної влади зі спеціальним статусом, що виконують правоохоронну та правозастосовну функції, а отже, їх діяльність спрямована на забезпечення національного добробуту, захист інтересів держави, прав і свобод людини та громадянина, у зв'язку з чим вони наділені особливими повноваженнями, включаючи можливість застосування широких важелів державного примусу.

Однак наведене визначення дає узагальнене розуміння про зміст правоохоронних органів, у той час як між собою вони суттєво різняться. З огляду на положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», перелічені в його положеннях відомства можна згрупувати.

Першу групу становлять органи нагляду та координації в правоохоронній сфері, а саме органи прокуратури. Відповідно до Конституції та Закону України «Про прокуратуру», останні здійснюють: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Функції прокуратури України реалізуються виключно прокурорами. Делегування цих функцій, а також їх привласнення іншими суб'єктами владних повноважень чи посадовими особами не

допускається. Систему прокуратури України становлять: 1) Офіс Генерального прокурора; 2) обласні прокуратури; 3) окружні прокуратури; 5) Спеціалізована антикорупційна прокуратура. У разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури. Це правило не поширюється на випадок утворення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [64; 160].

Одним з унікальних і вкрай важливих напрямів роботи органів прокуратури є обов'язок проведення координації інших правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності», Генеральний прокурор, керівники органів прокуратури, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня, зокрема міжрегіональних, повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць, у сфері протидії злочинності. Підставами для реалізації керівництвом органів прокуратури координаційних повноважень є встановлені прокуратурою під час здійснення конституційних функцій проблеми у сфері протидії злочинності, які можуть бути вирішені за умови узгодження діяльності правоохоронних органів відповідного рівня та вжиття спільних заходів. Завданнями координації є: 1) розробка та впровадження у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури пріоритетів кримінально-правової політики, сучасних підходів до протидії злочинності; 2) визначення основних напрямів і проблем у правозастосовній та правоохоронній діяльності щодо запобігання і протидії злочинності на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовка пропозицій

щодо шляхів розв’язання відповідних проблем з метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження; 3) розробка, узгодження та реалізація спільних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, розкриття, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, причин та умов, які сприяли їх вчиненню; 4) підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності [153].

Основною формою координації є проведення координаційних нарад із керівниками правоохоронних органів. Координація може здійснюватися також в інших формах: проведення спільних нарад з керівництвом правоохоронних та інших державних органів; створення міжвідомчих робочих груп; здійснення спільних виїздів у регіони для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам у протидії злочинності; обмін аналітичною інформацією з питань протидії злочинності, проведення спільних аналітичних досліджень; розробка спільних наказів, а також підготовка листів інформаційного характеру і документів організаційного та методичного спрямування; розробка і забезпечення виконання спільних планів із запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, які сприяли їх вчиненню; взаємне використання можливостей з підготовки і навчання кадрів, організація та проведення спільних тренінгів, семінарів, конференцій та інших заходів із метою підвищення кваліфікації працівників органів прокуратури та правоохоронних органів; розробка пропозицій з питань удосконалення системи кримінальної юстиції та правового регулювання у сфері протидії злочинності; ініціювання проведення наукових досліджень у сфері протидії злочинності [153].

Наступну групу становлять органи фінансового контролю, до яких належать Державна податкова служба України (далі – ДПСУ) та Державна митна служба України (далі – Держмитслужба). На відміну від прокуратури, діяльність представлених двох правоохоронних відомств обмежується

фінансово-податковою сферою, безпеку, правильність та якість функціонування якої вони безпосередньо забезпечують. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 6 березня 2019 року № 227 «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України», ДПСУ визначено органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Основними завданнями ДПС є: 1) реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах тощо; 2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування: державної податкової політики; здійснення контролю за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків, зборів, платежів; державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального; державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску; державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій

на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону [152].

Для виконання своїх завдань ДПСУ має право: а) складати стосовно платників податків – фізичних осіб і посадових осіб платників податків – юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення та виносить постанови в справах про адміністративні правопорушення в порядку, встановленому законом; б) застосовувати до платників податків (платників єдиного внеску) передбачені законом фінансові (штрафні) санкції (штрафи) за порушення вимог податкового законодавства чи законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПСУ; в) здійснює контроль за дотриманням вимог податкового законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПСУ; г) здійснює контроль за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість тощо [152].

Тією ж постановою КМУ від 6 березня 2019 року № 227 визначено правовий статус Державної митної служби України. Відповідно до її положень, Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи. Основними завданнями Держмитслужби є: 1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі; 2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів. Для ефективного

виконання останніх митники мають право: 1) організовувати та здійснювати провадження у справах про порушення митних правил, контролювати дотримання вимог законодавства під час провадження у справах про порушення митних правил; 2) запобігати та протидіяти контрабанді, здійснювати боротьбу з порушеннями митних правил на митній території України; 3) виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню контрабанди та інших правопорушень у сфері митної справи, вживати заходів до їх усунення; 4) застосовувати до платників податків передбачені законом штрафні (фінансові) санкції за порушення вимог законодавства з питань митної справи та законодавства з інших питань; 5) проводити адміністративне затримання осіб, які вчинили порушення митних правил, у визначеному законом порядку; 6) проводити процесуальні дії у справах про порушення митних правил тощо [152].

Третю групу правоохоронних органів становлять органи кримінально-виконавчої юстиції, які очолює Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС). Згідно із Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», на ДКВС покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Діяльність ДКВС проводиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Персонал Служби зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення. ДКВС здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України [140].

Окрему складову системи правоохоронних органів формують спеціалізовані органи охорони державного кордону, які підпорядковуються Державній прикордонній службі України (далі – Держприкордонслужби). Зважаючи на положення Закону України від 3 квітня 2003 року № 661-IV остання є відомством, яке реалізує завдання із забезпечення недоторканності державного кордону й охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Основними функціями Служби є:

- 1) охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- 2) здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- 3) охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;
- 4) ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України;
- 5) участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;
- 6) участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом;
- 7) участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- 8) охорона закордонних дипломатичних установ України;
- 9) координація у мирний час діяльності утворених відповідно до законів України військових формувань і відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону

України; 10) координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України, пропуску до/з тимчасово окупованої території України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду [141].

Своєю чергою, відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України», від 30 листопада 2018 року № 971, у структурі Держприкордонслужби функціонують органи охорони державного кордону, які безпосередньо виконують поставлені перед Службою завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України та беруть участь в охороні суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України. Органами охорони державного кордону є прикордонний загін, окремий контрольно-пропускний пункт та авіаційна частина. У складі органу охорони державного кордону функціонують оперативно-розшукові підрозділи. Прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою Держприкордонслужби, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, здійснення в установленому порядку адміністративно-юрисдикційної діяльності, прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів), охорона та захист пунктів пропуску через державний кордон України, припинення у взаємодії із з'єднаннями, військовими частинами (підрозділами) Збройних Сил України та іншими утвореними відповідно до законів України

військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України. Під час дії воєнного стану прикордонні загони в установленому законом порядку можуть залучатися відповідними органами військового управління Збройних Сил України до ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту, відсічі збройній агресії проти України [150].

Самостійну групу правоохоронних органів становлять державні відомства та організації, які виконують правоохоронні та правозастосовні функції у вузьких, специфічних сферах життєдіяльності населення, забезпечуючи правовий порядок і безпеку їх функціонування, а також відповідність визначеним законодавством стандартам і правилам. Наприклад, сюди належать Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (далі – ВСП), яка, згідно з положеннями Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 року № 3099-III, є спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України, призначеним для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а також для участі в протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах. Основними завданнями ВСП є: виявлення причин, передумов та обставин кримінальних й інших правопорушень, вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно

залишили військові частини (місця служби); запобігання вчиненню та припинення кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України; участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; захист майна Збройних Сил України від розкрадання та інших кримінально протиправних посягань; забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів; участь у гарнізонних заходах; виконання в передбачених законом випадках рішень про тримання військовослужбовців на гауптвахті тощо [138].

Іншими прикладами правоохоронних органів цієї групи є органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України, державна лісова охорона, Державна служба України з надзвичайних ситуацій тощо [148; 151; 152].

Остання група – це правоохоронні органи, які відповідно до законодавства України провадять боротьбу зі злочинністю в межах визначеної компетенції. До їх переліку належать Національна поліція України (далі – НПУ), Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) та Служба безпеки України. Ключова відмінність перелічених організацій полягає в тому, що переважний масив їх діяльності сконцентовано на виявленні, запобіганні, припиненні, розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень у різних сферах суспільного життя. Для цього вони наділяються правом здійснювати кримінальне провадження та оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД). Завданням першого, відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого,

повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [69].

Своєю чергою ОРД, зважаючи на статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», – це система гласних і негласних пошукових і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав й організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства та держави [156].

Водночас, попри тотожність діяльності, органи зазначеної групи провадять боротьбу зі злочинністю за різними, суворо визначеними законодавством векторами. Так, СБУ згідно із Законом України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII, є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який підпорядковується безпосередньо Президенту України та забезпечує державну безпеку. Відповідно до Закону України «Про Національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [155; 164].

Для виконання поставлених перед СБУ завдань на неї загалом та її структурні підрозділи зокрема покладаються такі обов'язки: 1) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном; 2) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень; 3) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; 4) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань; 5) здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства; 6) у межах визначеної законодавством компетенції забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб та інші [164].

Підбиваючи підсумки представленої підрозділу дисертаційного дослідження, слід зазначити, що Служба безпеки України посідає особливе місце в системі правоохоронних органів держави, що обумовлено специфікою її правового статусу та покладених на неї завдань. Безпосередньо

СБУ здійснює розслідування кримінальних правопорушень, оперативно-розшукову, адміністративну, контррозвідувальну та іншу діяльність з метою боротьби із правопорушеннями, які посягають на державну безпеку й територіальну цілісність країни. СБУ характеризується спеціальним статусом, який забезпечує її самостійність і незалежність від ключових гілок державної влади, та підпорядкованістю Президенту України безпосередньо. Викладене підтверджує специфіку процесу реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України, для якого характерна наявність спеціального набору завдань, принципів і нормативно-правової основи, яка переважно є засекреченою [122].

1.3. Принципи та нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України

Як і будь-який тип офіційної, владної діяльності державного суб'єкта, реалізація правоохоронної функції держави Службою безпеки України здійснюється на підставі вихідних, керівних засад, що мають назву «принципи». Ідеться про практичний процес, який передбачає реальні, суспільно значущі результати та спрямований на виконання низки спеціальних завдань.

Почати варто з аналізу принципів, адже саме вони слугують підґрунтям юридичного каркасу досліджуваного явища. Слово «принцип» має декілька значень, а саме: а) вихідне положення теорії, вчення, науки; б) першооснова, основне правило поведінки; керівне положення чи ідея, установка в будь-якій діяльності; в) те головне, що становить основу деякої сукупності фактів або знань із збереженням первинного відтінку; г) науковий, моральний початок, правило, основа, від якої не відступають [5, с. 14; 163; 199, с. 91; 201, с. 40–41].

Принципи у філософських джерелах – це: 1) вихідне начало, яке слугує основою світобудови та зумовлює спосіб її існування; 2) те, на основі чого діє шляхетна людина і що відрізняє її від низької людини, людини натовпу; 3) вихідне теоретико-методологічне положення, яке є підґрунтям певного знання та визначає спосіб його побудови; 4) сформульовані на основі переконань людини загальні положення, стислі тези або висловлення, якими вона керується у своїх діях [118, с. 129]. Отже, як загальнонаукова категорія принцип має значення вихідного, первинного начала, яке слугує основою якогось поняття, теорії, діяльності; ядро побудови та функціонування певної системи. Зважаючи на адміністративно-правове забарвлення процесу реалізації правоохоронної функції СБУ, вважаємо корисним для виділення змісту його вихідних засад звернутися до сутності принципів у сфері державного управління.

Наприклад, І. П. Голосніченко доводить, що принципи державного управління – це керівні теоретичні ідеї, які слугують основою формування та функціонування органів державної виконавчої влади [27, с. 7]. Н. Р. Нижник тлумачить цю категорію як об'єктивні закономірності й відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління. Вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, що закріплені правом і застосовуються в теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей [101, с. 142]. В. І. Курило пропонує таке визнання принципів державного управління: фундаментальні, науково обґрунтовані та здебільшого законодавчо закріплені положення, які відображають об'єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між суб'єктом й об'єктом управління, причому зміст взаємовідносин змінюється відповідно до змін форм держави [72, с. 15]. На думку О. О. Акімова, у державному управлінні принципи необхідно розглядати як вияви закономірностей, відношення або взаємозв'язки суспільно-політичного характеру та інших

груп елементів державного управління, відображені у вигляді певного наукового положення, що застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління [2, с. 4]. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко, Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинський та Ю. П. Сурмін описують принципи державного управління як вияви закономірностей у державному управлінні, що відображені у вигляді певних положень, які застосовуються в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Крім того, автор підкреслює, що це зазвичай фундаментальні, науково обґрунтовані, а в певних випадках – і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується та функціонує система державного управління [36, с. 564].

У правовій галузі, відповідно до визначення, представленого в навчальному посібнику з теорії держави та права, підготовленому за редакцією Л. В. Ніколаєва та Т. О. Гуржія, принципи – це закріплені в нормах чинного законодавства (або такі, що впливають із його загального змісту) основоположні ідеї, на яких базується правове регулювання відносин у суспільстві [191, с. 189]. О. В. Стрельцова зазначає, що принципи права характеризують зміст права, його закономірності й призначення в суспільстві. Принципи права за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства [186, с. 243]. А. М. Колодій доводить, що принципи права – це такі вихідні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини цього типу держави та права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначущістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше за інших розкривають місце права в суспільному житті та його розвитку [57]. О. В. Зайчук зауважує, що

принципами права слід розуміти визначальні ідеї, вихідні положення, імперативні установлення, які формують організаційний і моральний базис для появи, розвитку й забезпечення функціонування права [45, с. 23]. Т. І. Фулей доводить, що принципи права – це нормативні засади позитивного права, які визначають сутність і спрямованість правового регулювання. На думку вченого, вказаній категорії притаманні дві групи ознак: 1) властиві праву як регулятору суспільних відносин загалом – нормативність; об’єктивна зумовленість; фіксація в зовнішніх формах права; забезпеченість; 2) власні ознаки принципів права, що відображають їхню специфіку як особливої юридичної категорії – засадничість, концентрованість, високий ступінь абстрагування, внутрішня єдність, стабільність, примат щодо норм права, зворотна дія в часі [203, с. 9].

Таким чином, з огляду на зазначене вище, принципами реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України найбільш доцільно розуміти сукупність центральних, вихідних, фундаментальних, розчинених у нормативному матеріалі начал та ідей, які формують основу правового регулювання і процесу провадження СБУ діяльності щодо забезпечення безпеки та правопорядку на території нашої країни [126].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Службу безпеки України», діяльність СБУ її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності й відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності й конспірації [164].

Безперечно, зазначені принципи як фундамент роботи СБУ безпосередньо стосуються теми нашого дослідження, адже реалізація правоохоронної функції відбувається в поточній діяльності Служби. Однак вважаємо перелік даних принципів більш широким та відносимо до нього:

– принцип верховенства права та законності. Перша вихідна засада, верховенство права, слугує однією з центральних категорій юридичної теорії. З приводу неї вироблено численні тлумачення в середовищі вітчизняних вчених, а також у межах судової практики Конституційного Суду України. Останній у своєму рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 КСУ підкреслив, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з виявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [184]. У доктринальній царині, з огляду на позицію С. С. Сливка, верховенство права – це один з принципів держави, який передбачає панування права в суспільстві. Причому зміст панування права полягає в тому, що воно займає домінуючу позицію порівняно з державою. Це гарант прав, свобод і законних інтересів громадян. Панування права означає, що воно не може залежати від політичних сил та ідеології, а втілене у звичаєвому праві, реально існуючих стосунках, не залежить від статі, суспільного становища, національності тощо. У пануванні права значну роль відіграє духовна та моральна сила, що не може бути утворено державою. Вони вищі, ніж сила держави. Пануванню права передують панування національної моралі, загальнолюдських цінностей у регулюванні суспільних відносин, воно зумовлене природно-історичними правами людини та спирається на духовні й моральні засади суспільства. Для утвердження панування права потрібен час, але завдяки цьому людина

впевнена в завтрашньому дні. Попри те, що держава обмежена правом, яке сама приймає, вона ще й відповідає за панування права в суспільстві [178, с. 187].

Законність не тотожна верховенству права, але є близькою за змістом. Як зауважує В. В. Копейчиков, цей принцип передбачає такий режим державного і суспільного життя, за якого забезпечується повне й неухильне дотримання та виконання законів, підзаконних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. Поняття законності охоплює дотримання і виконання всієї системи нормативних актів держави. Автор також підкреслює, що законність означає, що при здійсненні посадовими особами своїх владних функцій не має місця суб'єктивізму і сваволі, що ведеться рішуча боротьба із різного роду зловживаннями, фактами зневажання законів, порушенням прав і законних інтересів громадян, а також з неправомірною поведінкою громадян [43, с. 208]. В. О. Котюк доводить, що законність – це особливий режим або процес діяльності держави та інших суб'єктів суспільних відносин, суть якого зводиться до трьох основних вимог: 1) наявність добре продуманої системи правових законів і підзаконних нормативно-правових актів; 2) точне і повне закріплення правового статусу (прав і обов'язків) всіх учасників правовідносин; 3) точне й неухильне виконання і дотримання законів та інших нормативно-правових актів всіма посадовими особами і громадянами [67, с. 109–110]. Водночас А. А. Стрижак переконує, що законність – це комплексна фундаментальна політико-правова ідея, що передбачає вимогу зумовленості правовими приписами діяльності будь-яких державних органів (посадових осіб), у тому числі і щодо роботи з організації системи судочинства. Закон у концентрованому вигляді відображає волю і прагнення народу України, виявлені за допомогою його представників (народних депутатів України). Тому його положення щодо побудови та діяльності системи органів правосуддя мають безумовно визначати підстави

й орієнтири діяльності уповноважених суб'єктів у цій сфері. Законність є одночасно і методом організації судової системи, містить у собі вимогу, щоб компетентні органи (посадові особи) у галузі судового управління здійснювали свої функції виключно визначеними в законі засобами [187, с. 67–68].

Таким чином, принципи верховенства права та законності вимагають, щоб керівним аспектом діяльності Служби безпеки України під час реалізації правоохоронної та інших функцій було право, формалізоване у вигляді положень нормативно-правових актів. Робота всієї структури Служби має відбуватись лише з огляду на закладені в юридичних нормах повноваження та в жодному разі не виходити за їх межі. Це особливо стосується заходів примусового характеру, які обмежують права та свободи громадян з метою забезпечення безпеки і правопорядку на території держави. Подібні обмеження повинні бути встановленими, легальними та суворо відповідати законодавчим особливостям їх застосування [126];

– принцип поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей. Зміст першої принципової ідеї досить повно описано в ст. 5 Закону України «Про Службу безпеки України», де вказано, що діяльність СБУ здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи та співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені в порядку й межах, визначених Конституцією та законами України. Неправомірне обмеження законних прав і свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно із законодавством. Орган СБУ в разі порушення його співробітниками під час виконання службових обов'язків прав чи свобод людини повинен вжити заходів до поновлення цих прав і свобод, відшкодування заподіяної моральної та

матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності. Служба безпеки України на вимогу громадян України в місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право оскаржити до суду неправомірні дії посадових (службових) осіб та органів Служби [164]. Важливі вимоги щодо діяльності СБУ як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави містить принцип рівного ставлення до людей. Його сутність визначено в ст. 10 КПК України, відповідно до якої не може бути привілеїв чи обмежень у правах, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. У випадках і порядку, передбачених КПК України, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими та фізичними вадами тощо) користуються додатковими гарантіями [69];

– принцип презумпції невинуватості. Попри те, що вказана вихідна засада переважно стосується координат кримінального процесуального права, вона стосується інших аспектів роботи СБУ, яка є передусім органом боротьби зі злочинністю. Термін «презумпція» походить від латинського «*praesumptio*» та означає припущення, яке вважається найбільш вірогідним і правильним доти, доки інше не буде доведено [106, с. 869]. У роботі Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко, В. В. Назарова та Г. М. Омеляненко презумпція у сфері правоохоронної діяльності та боротьби зі злочинністю виражена в такому: закон вважає обвинуваченого невинним, поки ті, хто вважає обвинуваченого винним, не доведуть, що він справді винний і його винність буде встановлена вироком суду, що набрав законної сили. Це обов'язкове правове положення визначає і спрямовує діяльність посадових осіб, що ведуть провадження в кримінальній справі, органів досудового слідства, прокуратури і суду, їх відношення до обвинуваченого [53, с. 68; 95, с. 66]. Своєю чергою в положеннях КПК презумпція невинуватості знаходить

закріплення в ст. 17. Кодекс визначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [69].

Як правовий принцип реалізації СБУ правоохоронної функції держави презумпція невинуватості полягає в тому, що у своїй роботі органи та підрозділи Служби та їх посадові особи зобов'язані ставитись до всіх, без виключення, фізичних осіб об'єктивно, не допускати передчасних висновків стосовно вини та причетності до вчинення кримінальних та інших правопорушень останніх, окрім як за наявності прямих доказів отриманих в установленому законодавством порядку. Це слугує додатковою гарантією того, що невинну особу не буде притягнуто до юридичної відповідальності, тоді як дійсно винна уникне покарання [126];

– принцип позапартійності Служби безпеки України. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Службу безпеки України», використання СБУ в партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичні цілі, у Службі безпеки України забороняється. На період служби чи роботи за трудовим договором членство співробітників СБУ в таких об'єднаннях зупиняється. Як виняток дозволяється членство працівників, які уклали

трудовий договір із Службою безпеки України, у професійних спілках [164]. Ця вихідна засада не є унікальною, адже вимога позапартійності притаманна всім правоохоронним органам, проте саме в розрізі роботи СБУ має особливо важливе значення. Діяльність Служби пов'язана із забезпеченням державної безпеки, конституційного ладу, що передбачає використання досить широких засобів і заходів впливу. Виконання поставлених завдань концентрує широкі ресурси в руках посадовців СБУ. У зв'язку з цим підтримка якихось політичних течій може перетворити останню в інструмент захоплення влади, а не захисту [126];

– принцип поєднання гласності й таємності. Відповідно до цієї вихідної засади Служба безпеки України поєднує у своїй діяльності різноманітні методи роботи, окремі з яких допускають повне й оперативне інформування суспільства про хід та особливості їх реалізації, однак окремі заходи проводяться таємно, що передбачає можливість отримання обмеженого кола відомостей про них, або повну заборону цього. Прикладом є різноманітні заходи в межах оперативно-розшукової діяльності, інформація стосовно яких – це державна або службова таємниця [126];

– поєднання єдиноначальності та колегіальності. СБУ – це ієрархічний, централізований орган, який очолює єдиний керівник – Голова Служби безпеки України. Це посадова особа яка керує всією системою СБУ та забезпечує виконання нею своїх функцій. Крім того, Голова СБУ призначає на посади керівників нижчих рангів, які очолюють органи та підрозділи Служби. Водночас, відповідно до цього принципу, робота СБУ передбачає колегіальний формат управління та прийняття рішень у роботі відомства. Стаття 14 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII декларує, що в СБУ створюється колегіальний дорадчий орган – колегія, яка визначає шляхи виконання покладених на Службу безпеки України завдань, приймає рішення з основних напрямів і проблем оперативно-службової діяльності та роботи з кадрами. Рішення

колегії приймаються більшістю голосів і оголошуються наказами Голови Служби безпеки України. До складу колегії входять Голова Служби безпеки України, його заступники та інші особи, крім народних депутатів України, призначені Президентом України. Перебування членів колегії в партіях, рухах, інших громадських об'єднаннях, що мають політичні цілі зупиняється [164];

– принцип інформування громадськості. Попри специфічний та подекуди таємний характер роботи СБУ, існують обов'язкові вимоги законодавства про доступ громадськості до окремих відомостей про роботу органу, тобто публічної інформації. Так, Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено, що остання – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом [144]. Своєю чергою Законом України «Про Службу безпеки України» встановлено, що СБУ інформує про свою діяльність через медіа, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Забороняється встановлювати обмеження на інформацію щодо загального бюджету СБУ, її компетенції та основних напрямів діяльності, а також випадків протиправних дій органів і співробітників Служби безпеки України [164].

Другим елементом юридичної конструкції реалізація правоохоронної функції СБУ є нормативно-правові засади, які становлять сукупність юридичних документів різного рівня та характеру, які регулюють суспільно-правові відносини, що виникають у контексті роботи органу. Саме вони надають переліченим принципам формального вигляду, закріплюючи у своїх положеннях закладені в останніх ідеї та вимоги.

Головним документом серед нормативних засад реалізації СБУ правоохоронної функції є Конституція України. Це ключовий юридичний акт нашої держави, який встановлює не лише принципи, а й особливості побудови публічної влади, специфіку будови найвищих державних органів, основи конституційного ладу, декларує права та свободи людини. Основний Закон важливий тим, що саме його положення встановлюють той перелік питань і проблем, які СБУ безпосередньо вирішує у своїй роботі, а також систему цінностей, які захищає. Крім того, Конституція визначає порядок формування керівної ланки Служби. Відповідно до її положень, Голова СБУ призначається та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України [64].

У системі досліджуваних нормативних засад варто констатувати важливе значення міжнародних актів, ратифікованих на території України. Саме в них знаходять свої витoki принципи законності, верховенства права, поваги до прав і свобод людини, неприпустимості дискримінації, презумпції невинуватості, рівності всіх перед законом, а також інші будівні ідеї узгоджені на світовому рівні та прийняті на території нашої держави, як невід'ємні основи роботи владного апарату, зокрема СБУ. До системи цих документів можна віднести Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Європейську конвенцію з прав людини від 4 листопада 1950 року тощо [41; 62; 92].

На національному рівні, крім Конституції, важливим нормативними засадами реалізації СБУ правоохоронної функції слугують такі кодифіковані акти, як Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та вже згадуваний Кримінальний процесуальний кодекс України. Документи визначають процесуальні аспекти діяльності Служби безпеки України з попередження та припинення правопорушень, а також перелік останніх, за які встановлюється юридична

відповідальність. Наприклад, КПК України встановлює порядок кримінального провадження, шляхом реалізації якого забезпечується боротьба з кримінальними правопорушеннями [69].

Завданням КК України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Кримінальним правопорушенням Кодекс визначає суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [68].

Своєю чергою завданням КУпАП є охорона прав та свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного й неухильного додержання Конституції та законів України, поваги до прав, честі й гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством. Згідно з КУпАП, адміністративним правопорушенням (проступком) є протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [56].

Крім кодексів, нормативні основи роботи Служби безпеки України становить низка законодавчих актів. Серед них цільове – титульний Закон

України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ, який встановлює її правовий статус, компетенцію, повноваження, права, обов'язки, структуру, особливості кадрового складу та інші функціональні питання [164]. Специфічні аспекти реалізації СБУ правоохоронної функції знаходять уточнення в законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ, «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, «Про розвідку» від 17 вересня 2020 року № 912-IX та інших документах [155; 156; 163].

Щодо завдань реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України, то вони становлять поточні, складові кінцевої мети такої діяльності цілі. Це конкретизована категорія, яка прямо залежить від контексту та сфери роботи правоохоронного органу. На сьогодні остання набуває відображення в положеннях Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ. Вважаємо доцільним і правильним використати перелічені документом завдання в повному обсязі, адже вони є формалізованим офіційним показником вектора роботи органу. Відповідно до ст. 2 Закону, на Службу безпеки України покладається в межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру й безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [164].

Таким чином, проведене в підрозділі дослідження дало змогу визначити, які саме принципи, нормативні засади та завдання формують

зміст і всебічно характеризують діяльність Служби безпеки України як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави. Представлені категорії в сукупності становлять той правовий фундамент, у межах якого діє СБУ та з огляду на які організовано роботу внутрішньої системи цієї владної організації.

Отже, правове регулювання реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України характеризується комплексністю та водночас суперечливістю. Його основу становить Конституція України, яка визначає загальні принципи організації та діяльності органів державної влади, зокрема тих, що здійснюють правоохоронну діяльність. Базовим спеціальним актом є Закон України «Про Службу безпеки України», який закріплює її статус як державного правоохоронного органу спеціального призначення, підзвітного Президенту України та підконтрольного Верховній Раді. Досить важливу групу становлять відомчі нормативні документи СБУ, однак, з огляду на специфіку її правового статусу, доступ до останніх є обмеженим. Водночас сучасний стан правового регулювання діяльності СБУ за відповідним напрямом характеризується низкою викликів і недоліків, зокрема існує потреба в глибокому оновленні законодавства з урахуванням нових загроз безпеці держави, що обумовлені повномасштабною військовою агресією. Значну увагу привертає питання балансу між широкими повноваженнями СБУ та гарантіями дотримання прав і свобод громадян, оскільки нерідко виникають дискусії щодо можливих зловживань і недостатнього контролю за діяльністю Служби. У цьому контексті важливим є забезпечення проведення подальшої реформи СБУ [123].

1.4. Сутність і структура адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України

Процес реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це не лише система окремих процедур, а концентрована робота декількох взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих елементів, які формують цілісний адміністративно-правовий механізм. Його складові охоплюють елементи як активного, так і статичного характеру, що обумовлює необхідність приділити цьому явищу окрему наукову увагу.

Термін «механізм» універсальний та вживається в багатьох наукових галузях як теоретичного, так і прикладного характеру. Етимологічно слово походить з грецької, де буквально означало «машину», «пристрій», «знаряддя». У тлумачних словниках української мови механізм – це: 1) пристрій, що передає або перетворює рух; 2) послідовність дій окремих елементів, засобів для забезпечення захисту пристрою, обладнання; 3) внутрішня будова, система чого-небудь; 4) метод, спосіб; 5) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне або інше явище [104, с. 619].

Економічні словники визначають термін «механізм» як внутрішній устрій машини, пристрою, апарату, що приводить їх у дію [179, с. 309]. У психологічній та педагогічній літературі поняття застосовують для пояснення людської діяльності – як правомірної, так і неправомірної, наприклад, «механізм антисоціальної поведінки» [214, с. 7]. Філософи трактують поняття «механізм» у межах концепції механіцизму виходячи з механістичних закономірностей, тобто як спосіб пояснення руху та взаємодії досліджуваних об'єктів. Так, ідеться про механістичну картину світу й механіцизм як метод, що оцінює світ як гігантський механізм, де окремі об'єкти і процеси – це його складові [66, с. 81]. В управлінні механізмом визначено складову системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від

стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта [17, с. 11]. У межах теорії держави механізм держави – це система державних організацій, які шляхом здійснення певного виду державної діяльності створюють і підтримують у «працездатному» стані відповідні умови для забезпечення матеріальних, соціальних, духовних потреб громадянського суспільства; у вузькому значенні – це виключно система державних організацій, а саме, державних органів, державних установ і державних підприємств, які реалізують завдання та функції держави [119, с. 7].

Серед розмаїття індивідуальних авторських тлумачень вартий уваги підхід О. М. Литвинова, котрий розкриває вказане поняття як сукупність динамічно з'єднаних частин, що виконують під впливом прикладених сил заданий рух. На думку автора, слово «механізм» – це функціонуючий пристрій, між елементами якого існують конструктивні та функціональні зв'язки із жорстко заданими параметрами [79, с. 93–94]. На думку О. І. Безпалової, механізм становить сукупність методів, форм, прийомів, способів, завдяки правильному використанню яких можна буде досягти оптимальної організації всіх елементів системи, їх ефективного функціонування, що в результаті повинно привести до отримання бажаного результату [8].

Отже, механізм – багатозначне, міжгалузеве поняття, яке уживається в прямому та переносному значенні, а саме: а) як сукупність функціональних елементів технічного пристрою, приладу, машини, за рахунок яких забезпечується рух, функціонування; б) як сукупність самостійних, об'єднаних спільною метою елементів, що в сукупності формують новий функціонуючий об'єкт. Відмінною характеристикою механізму, що відмежовує його від таких суміжних категорій як система або структура, є високий ступінь індивідуальності його складових. Елементи механізму – це завжди цілком самостійні, взаємно незалежні пристрої, явища, засоби або інші об'єкти, які в поєднанні функціонують як єдине ціле.

Поняття механізму широко вживається в правовій теорії. Наприклад, О. О. Семчик правовим механізмом вважає системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний і достатній для досягнення певної мети. Така категорія, на думку науковця, призначена формалізувати певний «набір» юридичних регуляторів, а саме: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, процедур, мір відповідальності тощо [175, с. 150]. Правові механізми в тлумаченні Н. Г. Єршової становлять групи нормативно закріплених, орієнтованих на практичне використання та застосування юридичних засобів, головна мета яких – реалізація суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин [39, с. 181].

Одним з базових прикладів правового механізму є механізм правового регулювання, що в юридичній літературі розглядається як система правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і завдань правової держави. Вказаний механізм дозволяє осмислити соціальну ситуацію, проникнути в її юридичну суть, з'ясувати, хто є носієм прав і обов'язків, у чому вони полягають, на які об'єкти спрямовані, у якого моменту часу і на якій підставі вони виникають, чим визначається момент їх реалізації, припинення або зміни правовідношення, перехід їх у нові відносини та інші. Механізм правового регулювання виражає діяльну сторону процесу переходу нормативності права у впорядкованість суспільних відносин. Причому правове регулювання є довготривалий процес, який розпадається на стадії, на кожній з яких працюють особливі юридичні засоби, які в сукупності становлять механізм правового регулювання [28, с. 74–75]. Механізм притаманний також галузевим наукам, зокрема адміністративно-правовій. Цей аспект підкреслено в монографії І. Д. Пастуха та А. О. Левчука: «Правові механізми притаманні всім галузям права, де кожна їхня ланка є самостійним дієвим комплексом заходів. Галузь адміністративного права і процесу не є винятком

і на рівні з іншими галузями вона також має свої адміністративно-правові механізми, які за допомогою різних юридично-правових засобів вирішують поставлені питання» [116, с. 69].

Так, Ю. О. Коваленко розглядає адміністративно-правовий механізм як певну систему адміністративно-правових факторів і засобів, які: 1) виконують низку функцій держави (які визначаються певними нормативно-правовими актами галузі адміністративного права); 2) передбачені нормами адміністративного законодавства та інших суміжних галузей, що підпорядковуються певній загальній меті, завданням, а також загальноправовим принципам [54, с. 52]. С. І. Лекарь стверджує, що адміністративно-правовий механізм – це структурний елемент державно-правового механізму в частині реалізації управлінської функції держави [78, с. 17]. С. М. Алфьоров пропонує розглядати адміністративно-правовий механізм як систему правових засобів, які інтегровані й організовані таким чином, що дозволяють послідовно та ефективно забезпечити правове регулювання суспільних відносин нормами адміністративного права [3, с. 40].

Найчастіше зміст категорії «адміністративно-правовий механізм» аналізується стосовно якогось конкретного явища або в певних координатах суспільного життя. Наприклад, В. Д. Гвоздецький у процесі дослідження адміністративно-правових та організаційних засад запобігання та протидії корупції встановив, що адміністративно-правовий механізм протидії корупції – це сукупність взаємопов'язаних елементів – управлінських, правових, контрольних, виховних, культурних та інших, які утворюють його структуру і спрямовані на досягнення основної мети його функціонування – сповільнення темпів зростання корупції, зменшення її обсягів, виявлення та припинення її виявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення негативних наслідків корупційних правопорушень [24, с. 372].

Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки А. В. Боровик, А. Г. Вархов та Н. З. Деревянко визначають як сукупність адміністративно-правових засобів, що об'єктивують комплекс реалізованих суб'єктами забезпечення національної безпеки нормативних, організаційних і контрольно-наглядових дій, спрямованих на забезпечення належних умов (засад), принципів, правил, стандартів та процедур функціонування процесу реалізації взаємовідносин між суб'єктами сектору безпеки й оборони України під час виконання ними функціональних обов'язків. Науковці окреслюють ключові особливості такого механізму, а саме: 1) є складовою більш об'ємного правового явища – правового механізму забезпечення національної безпеки України; 2) поєднує організаційний та практико-реалізаційний аспекти забезпечувального впливу держави на безпекове середовище країни, врегульовуючи внутрішньо інституційні відносини в межах системи забезпечення національної безпеки України; 3) слугує нормативним підґрунтям для реалізації спільної діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони України [13, с. 19].

А. Т. Комзюк розкриває адміністративно-правовий механізм протидії адміністративним корупційним правопорушенням як систему правових засобів, інтегрованість і організованість яких дозволяє уповноваженим суб'єктам послідовно й ефективно протидіяти таким правопорушенням в органах державної влади та органах місцевого самоврядування за допомогою заходів організаційно-правового характеру й адміністративного примусу [61, с. 41]. «Адміністративно-правовий механізм забезпечення контролю за міжнародними фінансами означає взаємопов'язану та взаємозалежну систему заходів та засобів, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування, в порядку та в межах встановлених адміністративно-правовими нормами, з метою створення всіх необхідних умов для

ефективного здійснення контролю за міжнародними фінансами», – доводить В. В. Миргород-Карпова [90, с. 137].

Водночас А. П. Миколаєць переконує, що адміністративно-правовий механізм взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні – це заснована на адміністративно-правових вимогах і сформована завдяки застосуванню адміністративно-правового інструментарію система взаємопов’язаних елементів, яка включає адміністративно-правові засоби, за допомогою яких забезпечується адміністративно-правове закріплення, охорона й захист взаємодії між державою і громадськістю, ефективне та системне встановлення взаємного зв’язку між наведеними суб’єктами, налагодження постійної комунікації, з’ясування потреб громадськості, з огляду на які спрямовується публічне адміністрування, а також поєднання спільних ресурсів для вирішення завдань загальносуспільного значення [89, с. 79].

Стосовно сутності адміністративно-правового механізму співробітництва у сфері забезпечення національної безпеки І. В. Хміль зауважує, що конструкція, яка позначає сукупність відмінних, однак взаємопов’язаних і взаємодоповнюючих складових адміністративно-правового характеру (нормативно-правова, інституційна, інструментальна, процедурна), синергізм яких уможливлює здійснення державами спільних взаємовигідних заходів щодо охорони та захисту відповідних національних інтересів від реальних і потенційних загроз [204, с. 1].

Таким чином, адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система взаємопов’язаних, взаємодоповнюючих і залежних одне від одного адміністративно-правових явищ, інститутів та інших юридично значущих елементів, за допомогою яких організовуються умови та здійснюється безпосередня реалізація СБУ визначених законодавством функціональних

завдань, що сприяє підтриманню високого рівня безпеки та правопорядку на території всієї держави [127].

Як бачимо, за своєю сутністю адміністративно-правовий механізм – досить широка категорія, що забезпечує оригінальність його вияву щодо кожної окремої проблеми та явища. Він підлаштовується до конкретних координат та обставин об'єктивної дійсності. Вказаний момент підтверджується унікальним у кожному випадку змістом адміністративно-правового механізму. На сторінках юридичної літератури до його структури відносять багато різних складових. Наприклад, А. М. Чорна у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому адміністративно-правовому механізму забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування, до структури механізму реалізації правових засад підприємницької діяльності у сфері оподаткування відносить такі елементи: 1) правові засоби, на основі яких створюються умови задля реалізації та захисту прав суб'єктів відповідних правовідносин і які, своєю чергою, можна розглядати як підсистеми такого механізму (або ж як окремі механізми, що в сукупності разом з іншими юридичними елементами створюють більш складну систему); 2) норми права, які встановлюють правила поведінки в межах відповідних правовідносин; 3) уповноважені суб'єкти, які покликані реалізовувати приписи норм права, використовувати всі необхідні правові засоби задля забезпечення нормального функціонування відповідної інституції [206, с. 103].

Схожу та водночас більш широку за переліком елементів структуру елементів адміністративно-правового механізму обґрунтовує О. І. Остапенко, зараховуючи до них: 1) норми адміністративного права; 2) акти тлумачення норм адміністративного права; 3) акти застосування норм адміністративного права; 4) адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються та припиняються під час застосування норм адміністративного права; 5) державно-владні повноваження суб'єктів адміністративно-правового

регулювання. Причому автор наголошує, що подібний перелік елементів як складових адміністративного механізму не є остаточним. Він може змінюватися, доповнюватися залежно від напрямів наукових досліджень і проблем, що вирішуються дослідниками [112, с. 148].

Водночас цілком унікальним та нетиповим є підхід до визначення елементів структури адміністративно-правового механізму, який пропонує О. Т. Шумейко, досліджуючи категорію в царині формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї. Відмінністю концепції науковця є диференціація елементів на статичні (відносно статичні) та динамічні елементи. До перших належать: 1) структурні елементи ідеологічно-концептуального рівня: а) доктрина адміністративного права України, крізь призму якої формується: розуміння відповідного юридичного конструкта; властивості і зміст (структура) цього правового механізму; б) правова культура, що є втіленням цінностей та ідеалів у правосвідомості, діяльності суб'єктів права, правових текстах і процедурах; 2) структурні елементи ідейно-засадничого рівня: принципи права, дотичні до принципів формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні; 3) структурні елементи нормативно-правового рівня (нормативно-правові засади); 4) структурні елементи інституційного та демократичного рівня, яким охоплено державні органи, а також суб'єкти громадянського суспільства, котрі своєю діяльністю відповідно до чинного законодавства формують та/або реалізують державну політику у сфері обігу зброї; 5) структурні елементи рівня актів реалізації норм адміністративного законодавства про обіг зброї в Україні. Група динамічних елементів, на її думку, включає в себе: 1) діяльність суб'єктів формування та/або реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, що здійснюється в певних формах (правових, організаційно-правових) і способах, з використанням передбачених законодавством засобів та методів; 2) адміністративно-правові й інші відносини у зазначеній сфері; 3) процедури формування та/або

реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, зокрема дозвільні й контрольно-наглядові процедури реалізації державної політики [211, с. 129–131].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу констатувати, що елементами адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України є:

– державна правоохоронна політика. Згідно з визначенням канадського науковця М. Пола Брауна, державна політика – це обраний особою, державними органами, урядом напрям дій, завдяки якому вони задовольняють певні свої потреби чи використовують свої можливості, що відображаються в досягнутих результатах і в реальному впливові на життя суспільства [14, с. 65]. Водночас А. Колодій, В. Харченко та Л. Климанська стверджують, що державна політика – це свідома діяльність владних структур та органів державного управління різних рівнів, спрямована на регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності й розвитку відповідно до визначених цілей. Це спосіб суспільного врядування, що передбачає розробку та здійснення політичних програм економічного, соціально-культурного й політичного розвитку [129, с. 503]. В. В. Тертичка та Д. В. Приймаченко вважають, що державна політика – це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства. На їх погляд, найбільш важливими рисами, що характеризують державну політику як політичну діяльність, є такі: 1) це – не безсистемна поведінка суб'єктів політичного процесу, а цілеспрямована дія чи бездіяльність, що формується для досягнення поставленої мети як загалом, так і щодо конкретно визначеної сфери суспільних відносин, наприклад у сфері митної діяльності; 2) охоплює не окремі абстрактні рішення, а цілеспрямовані напрями чи моделі поведінки державних інституцій і містить

як розробку політики, так і її запровадження, що формулюються у вигляді концепцій чи стратегій розвитку окремих галузей та механізмів їх реалізації;

3) формується переважно державними інституціями, але з урахуванням різноманітних інтересів і потреб усього суспільства й окремих груп;

4) запроваджується в повсякденному житті не лише державними інституціям, а й з використанням можливостей окремих організацій чи осіб та суб'єктів;

5) з'являється у відповідь на політичні вимоги або вимоги діяльності що надходять від інших суб'єктів політики: політичних партій, груп інтересів, галузевих асоціацій суб'єктів господарювання, окремих громадян;

6) державні інституції дійсно працюють, а не мають намір чи лише планують працювати, саме це аналізується та оцінюється;

7) може бути або негативною за умови, що діяльність не досягла поставленої мети, або позитивною, якщо розв'язано певну проблему;

8) потребує законодавчого забезпечення, прийняття правових актів, за допомогою яких стає нормою суспільного життя [194, с. 82–83].

Отже, державна політика – це стабільна, упорядкована, спрямована на вирішення окремо взятих проблем суспільного життя, стратегічно орієнтована діяльність держави в особі органів державної влади та інших повноважних суб'єктів. Тобто це – своєрідна розстановка ролей представників публічного сектору з тією метою, щоб кожен з них виконував свої функції найбільш доцільно й ефективно з огляду на необхідність досягнення певних цілей. У контексті виконання правоохоронної функції – це забезпечення та підтримка безпеки та правопорядку, у сфері чого державна політика дозволяє концентрувати роботу різних правоохоронних відомств, у тому числі Служби безпеки України, на нагальних та найбільш критичних проблемах, формулювати спільні цінності роботи, забезпечувати результативну взаємодію тощо. Причому для того, щоб державна політика була ефективною, варто переглянути й додатково впорядкувати діяльність СБУ та інших правоохоронних органів, за що відповідає наступна складова адміністративно-правового механізму;

– підзаконні нормативні документи. Згідно з положеннями Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX, підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. Підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати Конституції України, законам, чинним міжнародним договорам України, підзаконним нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгоджуватися між собою [159]. У сфері реалізації СБУ правоохоронної функції держави підзаконні нормативно-правові акти мають важливе значення та використовуються для уточнення і додаткового врегулювання багатьох питань. На відміну від законів України, підзаконні документи приймаються, як правило, органами не законодавчої гілки влади, наприклад, КМУ, Президентом та навіть безпосередньо СБУ. Прикладом є комплексні підзаконні акти, спрямовані на реалізацію державної правоохоронної політики, у якій Служба безпеки України слугує одним з основних учасників. Так, розпорядженням КМУ від 16 вересня 2020 року № 1126-р «Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю» визначено, що ключовою метою роботи правоохоронних органів у межах поставлених документом проблем є: формування державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом запровадження міжнародних стандартів; побудова ефективної системи боротьби з організованою злочинністю, що складається з підсистем правового, інституційного, наукового, інформаційно-аналітичного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, координації та взаємодії, контролю, а також міжнародного співробітництва. У цьому контексті СБУ слугує цільовим органом, якого стосуються завдання, передбачені підзаконним документом, адже до його функцій належить протидія організаційній злочинності [165]. Іншим прикладом актів стратегічного значення є Укази Президента України «Про рішення Ради

національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»» від 26 травня 2015 року № 287/2015, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»» від 26 серпня 2021 року № 447/2021 тощо [161; 162].

Крім визначеного, підзаконні документи мають важливе значення для ефективної поточної операційної роботи органів і підрозділів СБУ, зокрема організації взаємодії з іншими правоохоронними відомствами. Наприклад, спільним наказом СБУ та Міністерства внутрішніх справ України «Про взаємодію Служби безпеки України та Національної поліції України під час організації розшуку осіб» від 20 лютого 2025 року № 54/112 врегульовано питання обміну інформацією про оголошення та зняття з розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутніх, оголошення в міжнародний розшук тощо [137]. Значний масив внутрішньої організації СБУ регламентовано підзаконними документами, виданими в межах її структури, однак їх дослідження ускладнено віднесення змісту інформації таких актів до державної таємниці;

– суб'єкти організаційної структури Служби безпеки України, які забезпечують виконання правоохоронної функції. У цьому контексті йдеться про органи та підрозділи, які входять у структуру СБУ та які, згідно з визначеною законодавством компетенцією, організовують виконання покладених на орган завдань. Система таких суб'єктів розгалужена та поширена на всю територію України. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII, її становлять Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади СБУ. Центральне управління СБУ, інші органи й установи, що входять у систему Служби, є

юридичними особами, мають печатку із зображенням державного герба України та своїм найменуванням, інші печатки і штампи, рахунки в банках, зокрема валютні. Для організації та проведення антитерористичних операцій і координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при Службі безпеки України функціонує Антитерористичний центр. Досудове розслідування в СБУ проводять органи досудового розслідування, підрозділи слідства та дізнання, а оперативно-розшукову діяльність – оперативні підрозділи Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки [69; 156; 164]. З метою ефективного виконання своїх завдань Службою безпеки України створюються регіональні органи: обласні управління СБУ, їх міжрайонні, районні та міські підрозділи, розміщення і територіальна компетенція яких можуть не збігатися з адміністративно-територіальним поділом України. В інтересах державної безпеки органи й підрозділи Служби безпеки України можуть створюватися на окремих державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях [164];

– адміністративно-правові інструменти правоохоронної діяльності. Слово «інструмент» означає знаряддя праці або виконання робіт [197]. Адміністративно-правові інструменти – це комплекс відповідних моделей діяльності суб'єктів владних повноважень, а також практичних заходів, засобів, способів і процедур (адміністративних методів).

Так, Служба безпеки України, реалізуючи правоохоронну функцію держави, застосовує різноманітні адміністративно-правові інструменти як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Наприклад, з метою впорядкування своєї роботи СБУ проводить моніторинг, планування дій, збір та аналіз інформації, налагодження взаємодії з органами та підрозділами інших правоохоронних відомств, координацію роботи власної організаційної структури тощо. Зазначені інструменти застосовують для виявлення та припинення правопорушень, які відповідно до компетенції СБУ, є предметом

правоохоронної діяльності її органів і підрозділів, наприклад, контрольно-наглядові, запобіжні та інші заходи.

Підсумовуючи проведений науковий огляд, слід наголосити, що структура адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України складається з державної правоохоронної політики, системи підзаконних нормативних документів, суб'єктів організаційної структури СБУ, які забезпечують виконання правоохоронної функції, а також адміністративно-правових інструментів – форм і методів відповідно. Безперечно, представлене визначення сутності та структури такого механізму – це ще одна інтерпретація його класичного вигляду. Проте саме запропоноване в підрозділі розв'язання проблеми найбільш якісно показує, за допомогою яких саме юридичних явищ спеціалізований орган державної безпеки виконує покладені на нього завдання правоохоронної діяльності.

Висновки до розділу 1

Зазначено, що функції держави – це елементи, напрями її діяльності, своєрідні вектори роботи органів державної влади та їх посадових осіб, які визначаються системою однорідних завдань, принципів, особливостей, нормативно-правовими засадами, а також низкою інших аспектів. Реалізуючи їх, органи публічної адміністрації забезпечують усталений у суспільстві порядок життя населення. Останній відповідає закладеним національним уявленням та ідеям про роль і призначення держави.

Аргументовано, що найбільш характерними ознаками правоохоронної функції держави є: по-перше, спрямовується на забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку в Україні; по-друге, її реалізація покладається на спеціально уповноважених суб'єктів –

правоохоронні органи; по-третє, її втілення в життя передбачає попередження, профілактику та припинення правопорушень; по-четверте, реалізація правоохоронної функції пов'язана із застосуванням державного примусу.

Зауважено, що безпека – це стан захищеності суспільних і державних інтересів, який досягається завдяки повній відсутності або максимальній мінімізації ризиків, що можуть вплинути на державний лад, стан дотримання прав та інтересів людей, фізичне благополуччя населення та інші важливі аспекти його життєдіяльності. Останній момент диференціює зміст і сутність безпеки, яка приймає значення особистої, національної, військової тощо. Своєю чергою правопорядок детермінує безпеку та являє собою стан, за якого кожен представник соціуму, а також публічного сектору неухильно слідує вимогам Конституції та законодавства України, сумлінно виконує покладені на нього обов'язки, а також реалізує свої права в установлених межах, не порушуючи інтереси та права інших суб'єктів. Забезпечення безпеки та правопорядку здійснюється державою в межах реалізації правоохоронної функції, передусім за допомогою адміністративно-правових, а також інших владно-юридичних інструментів.

Наголошено, що попри свій особливий, законодавчо визначений статус і наявність спеціальних гарантій діяльності, далеко не кожний суб'єкт публічної влади уповноважений реалізовувати правоохоронну функцію. Це є прерогативою саме державних, зокрема правоохоронних органів, які мають на це безпосереднє право та відповідну, встановлену законодавством компетенцію. Правовий статус таких суб'єктів регламентовано спеціальним законодавством, а служба в них – це державна служба особливого різновиду. Цим органам надають у розпорядження специфічні юридичні важелі впливу на суспільство, а також підприємства, установи та організації, завдяки чому вони підтримують і забезпечують безпеку та правопорядок. Прикладом є Служба безпеки України – особливе публічно-владне відомство, яке не

входить до жодної з гілок влади та функціонує на основі специфічних нормативно-правових засад, ключове місце серед яких посідає Закон України «Про Службу безпеки України».

Акцентовано увагу на тому, що правопорушення – це вияв людської природи, який виражається в дії чи бездіяльності, що має негативні наслідки у вигляді порушення прав, свобод, законних інтересів людини, а також завдає реальної матеріальної шкоди майну держави або громадян, здоров'ю останніх. У межах реалізації правоохоронної функції держава в особі уповноважених органів проводить попередження, профілактику та припинення правопорушень, що включає в себе складну систему заходів, спрямованих як на особу порушника, так і численні детермінуючі факти правопорушень як соціально-юридичних явищ загалом.

Правоохоронною функцією держави запропоновано розуміти окремий напрям діяльності держави, який реалізується спеціальними, правоохоронними органами, що уповноважені законодавством на здійснення адміністративно-правових та інших інструментів попередження, профілактики та припинення правопорушень, а також ліквідацію детермінантів протиправних виявів з метою забезпечення всеохоплюючого стану безпеки та правопорядку на території всієї України. Правоохоронна функція має комплексний державно-владний характер і широкий адміністративно-правовий інструментарій здійснення, який доступний окремому переліку різноманітних за своїм статусом і компетенцією суб'єктів, зокрема Службі безпеки України. Зазначене підтверджує той факт, що правоохоронна функція є важливим об'єктом адміністративного-правового дослідження та потребує більшої уваги збоку наукової спільноти.

Виокремлено загальні (типові) ознаки, притаманні всім правоохоронним органам загалом, зокрема Службі безпеки України, а саме: по-перше, це – органи державної влади зі спеціальним статусом, що виявляється у відсутності чіткого віднесення останніх до тієї чи іншої гілки

державної влади; по-друге, у своїй поточній діяльності правоохоронні органи виконують широке коло специфічних завдань, пов'язаних не лише з наданням публічним послуг громадянам і реалізацією національної політики в тій чи іншій сфері, а й захистом прав, свобод, законних інтересів людини та держави; по-третє, правоохоронні органи володіють виключним набором повноважень правоохоронного та правозастосовного змісту. Це включає право для ефективного виконання покладених на них функцій втручатись у роботу підприємств, установ та організацій у межах наданих законодавством, а також обмежувати права та свободи громадян, у тому числі шляхом застосування заходів примусу; по-четверте, працівники правоохоронних органів є особливим типом представників публічної влади, правовий статус яких вирізняється набором додаткових, подекуди більш широких, прав, обов'язків, обмежень, гарантій праці, пільг тощо порівняно з державними службовцями загального виду.

Аргументовано, що правоохоронні органи становлять сукупність органів державної влади зі спеціальним статусом, що виконують правоохоронну та правозастосовну функції, а отже, їх діяльність спрямована на забезпечення національного добробуту, захист інтересів держави, прав і свобод людини та громадянина, у зв'язку з чим вони наділені особливими повноваженнями, включаючи можливість застосування широких важелів державного примусу.

Узагальнено, що Служба безпеки України займає своє, особливе місце в системі правоохоронних органів держави, що обумовлено особливостями її правового статусу та специфікою завдань, які Служба виконує. Безпосередньо СБУ здійснює розслідування кримінальних правопорушень, оперативно-розшукову, адміністративну, контррозвідувальну та іншу діяльність з метою боротьби з правопорушеннями, які посягають на державну безпеку й територіальну цілісність країни. СБУ характеризується спеціальним статусом, який забезпечує її самостійність і незалежність від

ключових гілок державної влади та підпорядкованістю Президенту України безпосередньо. Викладене підкреслює специфіку процесу реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України, для якого характерна наявність спеціального набору завдань, принципів і нормативно-правової основи, яка переважно є засекреченою.

З'ясовано, що принципами реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України найбільш доцільно розуміти сукупність центральних, вихідних, фундаментальних, розчинених у нормативному матеріалі засад та ідей, які формують основу правового регулювання та процесу провадження СБУ діяльності щодо забезпечення безпеки та правопорядку на території нашої країни. До переліку таких принципів віднесено: верховенства права та законності; поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей; презумпції невинуватості; позапартійності СБУ; поєднання гласності й таємності; поєднання єдиноначальності та колегіальності; інформування громадськості про результати діяльності.

Зазначено, що принципи верховенства права та законності вимагають, щоб керівним аспектом діяльності Служби безпеки України при реалізації правоохоронної та інших функцій було право, формалізоване у вигляді положень нормативно-правових актів. Робота всієї структури Служби має відбуватись лише з огляду на закладені в юридичних нормах повноваження та в жодному разі не виходити за їх межі. Це особливо стосується заходів примусового характеру, які обмежують права та свободи громадян з метою забезпечення безпеки і правопорядку на території держави. Подібні обмеження повинні бути внормованими, легальними та суворо відповідати законодавчим особливостям їх застосування.

Встановлено, що як правовий принцип реалізації СБУ правоохоронної функції держави презумпція невинуватості полягає в тому, що у своїй роботі органи та підрозділи Служби безпеки України та їх посадові особи зобов'язані ставитись до всіх без винятку фізичних осіб об'єктивно, не

допускати передчасних висновків стосовно вини та причетності до вчинення кримінальних та інших правопорушень, окрім як за наявності прямих доказів, отриманих в установленому законодавством порядку. Це слугує додатковою гарантією того, що невинну особу не буде притягнуто до юридичної відповідальності, а дійсно винна уникне покарання.

З'ясовано, що відповідно до принципу поєднання гласності й таємності, Служба безпека України поєднує у своїй діяльності різноманітні методи роботи, окремі з яких передбачають повне й оперативне інформування суспільства про хід та особливості їх реалізації. Водночас окремі заходи проводять таємно, що передбачає можливість отримання обмеженого кола відомостей про них або повну заборону цього. Прикладом є різноманітні заходи в межах оперативно-розшукової діяльності, інформація стосовно яких – це державна або службова таємниця.

Обґрунтовано, що правове регулювання реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України характеризується комплексністю, та водночас суперечливістю. Його основу становить Конституція України, яка визначає загальні принципи організації та діяльності органів державної влади, зокрема тих, що здійснюють правоохоронну діяльність. Базовим спеціальним актом є Закон України «Про Службу безпеки України», який визначає її статус як державного правоохоронного органу спеціального призначення, підзвітного Президенту України та підконтрольного Верховній Раді. Окрему важливу групу становлять відомчі нормативні документи СБУ, однак, з огляду на специфіку її правового статусу, доступ до останніх є обмеженим. Водночас зазначено, що сучасний стан правового регулювання діяльності СБУ за відповідним напрямом характеризується низкою викликів і недоліків, зокрема існує потреба в оновленні законодавства з урахуванням нових загроз безпеці держави, що обумовлені повномасштабною військовою агресією. Значну увагу привертає питання балансу між широкими повноваженнями СБУ та

гарантіями дотримання прав та свобод громадян, оскільки нерідко виникають дискусії щодо можливих зловживань і недостатнього контролю за діяльністю Служби. У цьому контексті важливою є забезпечення проведення подальшої реформи СБУ.

Констатовано, що механізм – багатозначне, міжгалузеве поняття, яке вживають у прямому та переносному сенсі, а саме: а) як сукупність функціональних елементів технічного пристрою, приладу, машини, за рахунок яких забезпечується рух, функціонування; б) як сукупність самостійних, об'єднаних спільною метою елементів, що в сукупності формують новий функціонуючий об'єкт. Специфічною характеристикою механізму, що відмежовує його від таких суміжних категорій, як система або структура, є високий ступінь індивідуальності його складових. Елементи механізму – це завжди цілком самостійні, не залежні один від одного пристрої, явища, засоби або інші об'єкти, які в поєднанні функціонують як єдине ціле.

Встановлено, що адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих і залежних одне від одного адміністративно-правових явищ, інститутів та інших юридично значущих елементів, за допомогою яких організовуються умови та здійснюється безпосередня реалізація СБУ визначених законодавством функціональних завдань, що сприяє підтриманню високого рівня безпеки та правопорядку на території всієї держави. До елементів цього механізму віднесено: державну правоохоронну політику; систему підзаконних нормативно-правових актів; суб'єктів організаційної структури СБУ, які забезпечують виконання правоохоронної функції; адміністративно-правові інструменти (адміністративно-правові форми та методи).

Зазначено, що державна політика – це стабільна, упорядкована, спрямована на розв'язання окремо взятих проблем суспільного життя,

стратегічно орієнтована діяльність держави в особі органів державної влади та інших повноважних суб'єктів. Тобто це – своєрідна розстановка ролей представників публічного сектору з тією метою, щоб кожен з них виконував свої функції найбільш доцільно й ефективно з огляду на необхідність досягнення певних цілей. У контексті виконання правоохоронної функції – це забезпечення і підтримка безпеки та правопорядку, у сфері чого державна політика дозволяє концентрувати роботу різних правоохоронних відомств, у тому числі Служби безпеки України, на нагальних і найбільш критичних проблемах, формулювати спільні цінності роботи, забезпечувати результативну взаємодію тощо. Причому для того, щоб державна політика була ефективною, варто переглянути й додаткового впорядкувати діяльність СБУ та інших правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою безпеки України

Правоохоронну функцію держави відображено в численних і цілком різних за змістом та порядком проведення заходах. Більшість із них спрямовано на припинення певних правопорушень і притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності, адже саме такі діяння становлять найвищий ризик і максимально шкодять безпеці та правопорядку. Водночас важливими є попередження та профілактика протиправних діянь, за що відповідає окрема система запобіжних заходів. Вони дають змогу не просто мінімізувати шкоду, а й в окремих випадках фактично не допустити розвиток і доведення до втілення антисоціального умислу. Такі заходи наявні в роботі всіх правоохоронних органів, але в царині діяльності Служби безпеки України вирізняються особливим порядком застосування та обсягами.

Слід з'ясувати сутність зазначених заходів, назва яких походить від слів «запобігання», «запобігти», «запобігати» тощо. Згідно зі словниковими визначеннями, слова «запобігання» або «запобігти» означають: 1) не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане; 2) догоджати кому-небудь, підлещуватися до когось, домагаючись прихильності, заступництва; 3) шукати, домагатися чийсь прихильності; 4) здобути, дістати, придбати, знайти кого-, що-небудь [180, с. 267]. Своєю чергою слово «захід» слід тлумачити так: 1) одна з чотирьох сторін світу і

напрямку (протилежне – схід); 2) спуск сонця за обрій; частина обрію, де заходить сонце (вогняно-червона заграва над обрієм); 3) межа, кінець чого-небудь; 4) абстрагована дія, пов'язана з пересуванням у просторі; 4) сукупність дій, що мають на меті здійснення чого-небудь [198, с. 362–363]. Тож, з огляду на етимологічне походження, запобіжний захід – це захід, спрямований на відвернення, недопущення появи якоїсь обставини, явища тощо; дія чи сукупність дій, здійснюваних для відвернення, встановлення перепон чомусь. Запобіжні заходи в праві передбачено в межах низки юридичних галузей і типів діяльності, що зумовило необхідність розроблення різних підходів до їх тлумачення.

У кримінальному процесуальному праві П. В. Дейкало запобіжні заходи визначає як сукупність превентивних способів забезпечення кримінального провадження, мета яких – забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне звуження їхніх особистих прав. Запобіжні заходи застосовують у тому разі, коли особа ще не оголошена винною у вчиненні кримінального правопорушення (у такому випадку діє принцип презумпції невинуватості, коли особу вважають невинуватою до набрання чинності обвинувальним вироком суду). Тобто застосування запобіжних заходів не є покаранням, його вважають тільки певними обмеженнями особи, яку підозрюють чи обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення [31].

Запобіжні заходи у сфері господарського процесу М. Ю. Картузов визначає як процесуальні забезпечувальні заходи тимчасового характеру, які застосовує господарський суд за заявою зацікавленої особи до моменту подачі позову та спрямовані на витребування господарським судом доказів правопорушення, які необхідні заявникові й суду для правильного вирішення спору; на огляд міста правопорушення, забезпечення захисту майнових інтересів заявника в разі їх порушення або наявності загрози їх порушення; на забезпечення реального виконання подальшого судового рішення по суті

спору [50, с. 13]. Інше тлумачення пропонує М. В. Пушкар: термінові тимчасові заходи, які застосовує суд до моменту пред'явлення позову та спрямовані на забезпечення майнових інтересів заявника в тому випадку, якщо є підстави вважати, що їх незастосування може ускладнити чи унеможливити виконання судового рішення [166, с. 134].

Окрему наукову оцінку та визначення категорія набула в адміністративній галузі права. Адміністративно-запобіжні заходи, на думку О. М. Бандурки, належать системі адміністративного примусу й відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку та громадської безпеки, мають чітку профілактичну спрямованість, орієнтовані на захист інтересів громадської безпеки, недопущення вчинення правопорушень. Адміністративно-запобіжні заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень до громадян та організацій, і в цьому виявляється їх примусовий характер, хоча правопорушень немає [6, с. 36].

М. І. Пелех доводить, що запобіжні заходи адміністративного характеру – це різновид заходів адміністративного примусу в діяльності правоохоронних органів, які мають на меті зниження потенційного ризику вчинення особою порушення громадського порядку, зокрема адміністративного правопорушення. Такі заходи означені порівняно незначним обмеженням прав, свобод і законних інтересів осіб – потенційних правопорушників [117, с. 8]. Згідно з тлумаченням А. Т. Комзюка й О. О. Небрата, адміністративно-запобіжні заходи – це комплекс заходів примусового характеру, які застосовують у правоохоронній діяльності для виявлення, профілактики, попередження правопорушення, забезпечення громадської безпеки й громадського порядку повсякденно та за різних надзвичайних обставин (стихійні лиха, катастрофи, аварії, епідемії, епізоотії, у випадках проведення масових заходів, виявлення небезпечних предметів тощо). Науковці зауважують, що, на відміну від заходів адміністративного стягнення та заходів адміністративного припинення, які є реакцією на

протиправні діяння суб'єктів, заходи адміністративного попередження конкретної фактичної підстави застосування не мають, оскільки їх уживають для попередження, профілактики правопорушень, а також забезпечення громадського порядку та громадської безпеки [61, с. 73; 100, с. 466].

Схожий підхід пропонує у своїй дисертації Ю. В. Дрозд, який трактує категорію як дії повноважних органів або посадових осіб, спрямовані на примусове забезпечення виконання громадянами обов'язків перед суспільством, забезпечення публічної безпеки та порядку, недопущення і боротьбу зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями та ліквідацію їх наслідків. Адміністративно-запобіжні відрізняються від заходів припинення адміністративних правопорушень і заходів адміністративної відповідальності тим, що їх використання здебільшого не пов'язане з учиненням неправомірних дій. Водночас такі заходи можуть застосовувати в комплексі із заходами адміністративного припинення та адміністративної відповідальності. Це переважно запобіжно-профілактичні заходи [35, с. 50].

В. В. Галуцько, В. І. Курило та С. О. Короед зауважують, що адміністративно-запобіжні заходи – це комплекс заходів впливу морального, фізичного, організаційного й іншого характеру, які дають змогу виявляти й не допускати правопорушення, забезпечувати правопорядок за різних обставин. Залежно від мети застосування адміністративно-запобіжних заходів, які застосовує публічна адміністрація, їх поділяють на дві групи: 1) заходи, які застосовують для попередження чи виявлення конкретних правопорушень або правопорушень з боку конкретних осіб; 2) заходи, які застосовують для забезпечення громадського порядку та громадської безпеки за різних надзвичайних обставин. Далі вчені акцентують, що адміністративно-запобіжні заходи, які застосовує публічна адміністрація з метою безпосереднього попередження чи виявлення правопорушень, є найчисленнішим видом таких заходів. Завдяки їм створюють умови для виявлення правопорушень і подальшого їх припинення, а також

установлення особи правопорушника та притягнення його до відповідальності (перевірка документів, огляд тощо) чи попереджають учинення правопорушень конкретними особами (взяття на облік, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі). Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовують з метою забезпечення громадського порядку та громадської безпеки за надзвичайних обставин, зумовлені явищами соціального або іншого походження, за наявності яких постає потреба в здійсненні додаткових заходів правового, організаційного, тактичного та іншого характеру, їх ресурсного забезпечення з тим, щоб у максимально стислі терміни і з найменшими витратами нормалізувати ситуацію [1, с. 146–147].

Натомість О. В. Ткаля позначає досліджувані заходи терміном «попереджувальні» і тлумачить їх як систему державно-владних прийомів та способів здійснення адміністративно-правового впливу, що здійснюють в односторонньому порядку лише в передбачених правовими нормами випадках спеціально вповноважені на те суб'єкти з метою запобігання, виявлення та припинення протиправної поведінки, відвернення можливих шкідливих наслідків, відновлення правового становища та в разі необхідності притягнення винних до відповідальності [196, с. 188].

Отже, запобіжні заходи відіграють важливу роль у діяльності органів державної влади різних гілок і сфер діяльності. Однак майже в усіх окреслених контекстах вони представляють дії та операції передчасного характеру, тобто такі, що застосовують для відвернення якоїсь іншої події або забезпечення якогось юридично значущого явища, наприклад, прав і свобод. У процесуальній царині заходи запобігання застосовують для забезпечення збереження доказової бази, її захисту від знищення, а також зупинки потенційного порушення законних інтересів сторін юридичного спору; в адміністративній – примусові заходи спрямовані на забезпечення

виконання суб'єктами владних повноважень своїх завдань і функцій тощо. В усіх випадках останні безпосередньо встановлюють і визначають нормативними положеннями. Через це суб'єктам владних повноважень доступні лише ті, які безпосередньо передбачені законодавством і віднесені до їх компетенції.

Отже, запобіжні заходи як складова механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система передбачених законодавством дій, операцій та процедур примусового характеру, які реалізує СБУ в межах наданої їй законом компетенції, з метою забезпечення ефективної реалізації покладених завдань, а також попередження та профілактики правопорушень, що становлять предмет цільової діяльності Служби.

Заходи забезпечення в роботі СБУ з реалізації правоохоронної функції держави різноманітні та можуть бути об'єднані в групи. Вони регламентовані Законом України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII й іншими нормативно-правовими засадами діяльності органу.

Першу групу становлять заходи профілактики правопорушень у сфері державної безпеки. Термін «профілактика» походить з медицини, де означає дії, спрямовані на зниження ймовірності виникнення захворювання або порушення, на зупинення чи сповільнення прогресування хвороби, а також на зменшення недієздатності [222].

У правоохоронній сфері профілактика означає виявлення та ліквідацію причин й умов вчинення кримінальних, адміністративних правопорушень, а також вплив на суспільство загалом, окремі соціальні групи й індивідів з метою виховання їх у дусі поваги до закону, а також попередження антисоціальної поведінки, протиправного умислу [51; 60, с. 26; 115].

У межах діяльності Служби безпеки України профілактика полягає передусім в активному співробітництві з громадськістю та інформаційно-виховному впливі на населення держави. Одне з основних завдань такої

діяльності – не допустити використання громадян України представниками зарубіжних спеціальних служб для порушення конституційного ладу, державної безпеки. Надзвичайно актуальною профілактика стала в період повномасштабного російського вторгнення 2022 року. Для підвищення рівня поінформованості громадян і взаємодії з СБУ було розроблено та запроваджено спеціальний мобільний додаток, який надає можливість кожному сповістити органи й підрозділи Служби про відомі факти діяльності на території України агентурної мережі або розвідки країни-агресора [183].

Наступна група запобіжних заходів пов'язана з участю СБУ у вирішенні питань, що стосуються: а) в'їзду в Україну та виїзду за кордон і перебування на її території іноземців та осіб без громадянства; б) прикордонного режиму й митних правил; в) прийняття рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особі без громадянства, скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, примусове повернення іноземця або особи без громадянства в країну походження або третю країну [164].

Порядок проведення цих заходів визначено в наказі Центрального управління СБУ «Про затвердження Інструкції про порядок прийняття Службою безпеки України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства» від 29 січня 2021 року № 31. Відповідно до положень документа, рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю приймають в інтересах забезпечення національної безпеки України, або охорони громадського порядку, або боротьби з організованою злочинністю. У порядку, передбаченому Інструкцією, рішення про заборону в'їзду приймають також: 1) за інформацією, отриманою від органу безпеки іноземної держави, з огляду на відповідні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України; 2) за поданням Міністерства закордонних справ України (далі – МЗС) відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН, у яких передбачено застосування персональних санкцій. Не приймають рішення про

заборону в'їзду стосовно іноземця, що має статус біженця в Україні, або особи, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту [147].

У разі наявності підстав для прийняття рішення про заборону в'їзду функціональний підрозділ Центрального управління СБУ (далі – ЦУ СБУ), регіональний орган СБУ здійснюють підготовку довідки. У довідці зазначають: дані про іноземця, якому передбачено заборонити в'їзд в Україну: а) прізвище, ім'я (імена) та по батькові (за наявності) іноземця в називному відмінку (для громадян РФ і республіки Білорусь – російською мовою з дублюванням латиницею, для громадян інших країн та осіб без громадянства – латиницею), число, місяць, рік народження, стать, громадянство (підданство) або країна постійного проживання, а також за наявності – дані національного паспорта або іншого документа, який посвідчує особу іноземця (вид, серія, номер, орган, який видав, дата видачі), місце народження, місце роботи, посада, місце проживання, контактний номер телефону; б) відомості, що обґрунтовують необхідність прийняття рішення про заборону в'їзду, зокрема: обставини, що є підставою для прийняття рішення про заборону в'їзду; в) результати перевірки іноземця за інформаційними системами й оперативними обліками СБУ, МВС і банками даних Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол; г) наявність родинних зв'язків в Україні (дружини або чоловіка, дітей, батьків, осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням); д) наявність майнових зобов'язань перед юридичними та фізичними особами в Україні; е) строк заборони в'їзду в Україну іноземцю (три роки) [147].

В умовах сьогодення такі запобіжні заходи активно використовують, зокрема, у контексті боротьби з агентурною мережею спеціальних служб РФ, законспірованої під священників православної церкви. Згідно з матеріалами СБУ, заборонено в'їзд в Україну значній кількості кліриків російської православної церкви [40].

Окреме коло запобіжних заходів, здійснюваних СБУ в процесі виконання правоохоронної функції, концентровано за напрямом боротьби з тероризмом. Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV, тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинної мети. Служба безпеки України є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, яку вона реалізує шляхом проведення оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема міжнародної; збирає інформацію про діяльність іноземних і міжнародних терористичних організацій; провадить у межах визначених чинним законодавством повноважень виключно з метою отримання упереджувальної інформації в разі загрози вчинення терористичного акту або під час проведення антитерористичної операції оперативно-технічні пошукові заходи в системах і каналах електронних комунікацій, які можуть використовувати терористи; забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію та проведення антитерористичних заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом відповідно до визначеної законодавством України компетенції тощо [136].

До компетенції СБУ належить прийняття рішення про проведення антитерористичної операції на відповідній території в разі, коли:

- а) терористичний акт загрожує загибеллю значної кількості людей чи іншими серйозними наслідками або якщо його вчинено одночасно на території кількох областей, районів чи міст;
- б) ситуація, пов'язана із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, є невизначеною щодо причин й

обставин її виникнення та подальшого розвитку; в) вчинення терористичного акту зачіпає міжнародні інтереси України та її відносини з іноземними державами; г) реагування на вчинення дій з ознаками терористичного акту належить до компетенції різних правоохоронних та інших органів виконавчої влади; д) очевидно є неможливість відвернення або припинення терористичного акту силами правоохоронних і місцевих органів виконавчої влади окремого регіону. У районі проведення антитерористичної операції посадові особи органів і підрозділів Служби безпеки України, залучені до операції, мають право: 1) перевіряти в громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи; 2) здійснювати в районі проведення антитерористичної операції особистий догляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів і речей, які вони перевозять; 3) тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, не допускати транспортні засоби, зокрема транспортні засоби дипломатичних представництв і консульських установ, та громадян на окремі ділянки місцевості й об'єкти, виводити громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксировувати транспортні засоби тощо [136].

Слід акцентувати також на запобіжних заходах, які застосовує Служба безпеки України в межах контррозвідувальної діяльності. Остання, відповідно до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 січня 2002 року № 374-IV, – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яку здійснюють з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним й іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. Метою контррозвідувальної діяльності є попередження, своєчасне

виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп й осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, і причин їх виникнення. Своєю чергою завдання відповідного типу діяльності: здобуття, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп й осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп й осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення та реалізація заходів щодо запобігання, усунення, нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства й правам громадян. Для організації та здійснення контррозвідувальної діяльності, систематизації, документальної фіксації отриманих результатів, їх аналізу, оперативної та правової оцінки, прийняття відповідних управлінських рішень органи й підрозділи Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, ведуть контррозвідувальні справи [154].

Контррозвідувальні заходи охоплюють значний масив різноманітних дій та операцій, окремі з яких мають попереджувально-профілактичний характер. Зокрема, в аспекті здійснення цієї діяльності працівники органів і підрозділів СБУ мають право: 1) витребувати, збирати й вивчати, за наявності визначених законом підстав, документи та відомості, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, джерела й розміри їх доходів для попередження та припинення розвідувальних, терористичних й інших протиправних посягань на державну безпеку України; 2) перебувати в порядку, погодженому з керівниками органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України, для вжиття контррозвідувальних заходів у межах

прикордонної смуги, контрольованого прикордонного району, у пунктах пропуску через державний кордон і територіальному морі України; 3) у невідкладних випадках під час здійснення контррозвідувальних заходів безперешкодно користуватися засобами зв'язку, що належать підприємствам, установам й організаціям, а засобами зв'язку, що належать громадянам, – за їх згодою, з подальшим відшкодуванням витрат на їх вимогу [154].

Класичними заходами запобігання, які реалізують не тільки СБУ, а й інші суб'єкти владних повноважень, що мають право притягувати фізичних осіб до установленної законодавством міри юридичної відповідальності, є заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення. Повноваження їх застосування декларує п. 4-1 абзацу 1 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII [164].

Відповідно до КУпАП, у випадках, безпосередньо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ і виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення допускаються адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, зокрема посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, морськими, річковими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами й огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції [56].

До останньої групи запобіжних заходів, які становлять частину механізму реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України, належать дії та операції, спрямовані на боротьбу із фінансуванням терористичної діяльності. У межах повноважень визначених законами України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ та «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-ІІІ, СБУ має право одержувати на письмову вимогу керівника органу або оперативного підрозділу Служби безпеки України від митних органів, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форми власності) інформацію і документи про операції, стан рахунків, рух коштів на них за конкретний проміжок часу (з розшифруванням сум, дати призначення та контрагента платежу), вклади, внутрішньо- та зовнішньоекономічні угоди, а також завірені копії документів, на підставі яких було відкрито рахунок конкретної юридичної або фізичної особи. У тому самому порядку відбувається розкриття банками банківської таємниці, тобто інформації щодо діяльності та фінансового становища клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та відносин з ним. Документи та інформацію зазначеного характеру мають подавати СБУ негайно, а якщо це неможливо – не пізніше як протягом десяти діб [135; 164].

Отже, Служба безпеки України концентрує в межах своєї компетенції доволі широкий набір різноманітних запобіжних заходів, які застосовують органи й підрозділи, що належать до її структури, у межах реалізації правоохоронної функції держави. Такі заходи мають різний зміст, мету, порядок, а також нормативні підстави застосування. Наприклад, заходи профілактики правопорушень застосовують у межах поточної роботи Служби й передбачають взаємодію з громадськістю з метою виховання громадян у дусі поваги до законів і нетерпимості до порушень безпеки та правопорядку. Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення застосовують у контексті притягнення

винних до адміністративної відповідальності з метою забезпечення доказів, припинення вчинення вже розпочатих і попередження потенційних правопорушень конкретною особою. Своєю чергою забезпечувальні заходи боротьби з тероризмом і контррозвідувальної діяльності вимагають спеціального порядку застосування та підстав. Перші пов'язані з режимом воєнного стану, у межах якого вони мають законний характер. Заходи контррозвідувального змісту застосовують виключно за наявності підстав контррозвідувальної діяльності та в межах контррозвідувальних справ. Загалом слід зауважити, що запобіжні заходи СБУ як суб'єкта реалізації правоохоронної функції є одними з найпоширеніших операцій, дій та процедур цього органу, адже вони надають можливість відвернути негативні явища, які можуть вплинути на державну безпеку та конституційний лад, а також попередити потенційну шкоду суспільству й кожному окремому індивіду [124].

2.2. Контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складова реалізації правоохоронної функції держави

Крім заходів запобігання та припинення, до визначеної законодавством компетенції Служби безпеки України належить право здійснювати різні контрольно-наглядові операції, дії та процедури, що мають унікальний характер, адже стосуються сфер діяльності, не доступних для впливу з боку інших носіїв державної влади. Зокрема, терміни «нагляд» і «контроль» мають схоже, але не ідентичне значення. Слово «наглядати» означає за ким-, чим-небудь пильнувати, слідкувати для забезпечення порядку; 2) стежити, спостерігати; 3) слідкувати очима за ким-, чим-небудь; 4) вишукати, вибрати до вподоби [197, с. 258].

Своєю чергою поняття «контроль» має глибшу етимологію. Термін походить від франц. «controle», «contrerole» – зворотній, подвійний рахунок, перевірка рахунку тощо. Крім того, слово «controle» може позначати книгу прибутків і видатків, реєстр, двомовну відомість. Водночас це французьке слово, як і французька мова загалом, походить від латинської мови. Зокрема, слово «controle» є похідним від латинського префікса «contra» (що позначає протилежність того, що виражено в другій частині) та іменника «tole» (позначає ступінь впливу, участі в чомусь), список, перелік, реєстр [38, с. 558; 210, с. 33]. У сучасній українській мові контроль – це перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; установа або організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [182, с. 271].

Крім цього, слово «контроль» значно частіше трапляється в науковій літературі різних галузей. Зокрема, в економіці контроль – це складова управління економічними об'єктами та процесами, що полягає в спостереженні за об'єктом з метою перевірки відповідності бажаному та необхідному стану, передбаченому законами, положеннями, інструкціями, іншими нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проєктами, домовленостями [75, с. 160].

Досліджуючи зміст поняття «контроль» у соціології та філософії, Л. П. Сушко акцентує на наявності декількох основних підходів до тлумачення категорії: 1) сукупність процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації тощо), за допомогою яких забезпечують відповідність певним «зразкам» діяльності, а також дотримання обмежень у поведінці, порушення яких негативно позначається на функціонуванні системи; 2) механізм, за допомогою якого суспільство та його підрозділи (групи, організації) забезпечують дотримання певних обмежень, умов, порушення яких завдає шкоди функціонуванню соціальної системи; 3) цілісна система всіх соціальних регуляторів (державних і

суспільних інститутів, права, моралі, звичаїв, традицій, установок) [188, с. 15].

Отже, загальнонаукові тлумачення цих термінів дають підстави виокремити основні відмінності між категоріями «нагляд» і «контроль». Зокрема, нагляд означає: спостереження за кимось, чимось; зовнішній аналіз перебігу певного процесу, наприклад, роботи якогось механізму або чиєїсь поведінки. Своєю чергою контроль – це спостереження з метою подальшої перевірки, коригування якихось властивостей об'єкта, спрямування його діяльності. Тобто нагляд не передбачає безпосереднього втручання, це лише збір інформації, натомість контроль відбувається з метою приведення чогось у відповідний стан.

У державній сфері, зокрема правоохоронній, контроль і нагляд набувають значення «державних», що додає їм особливостей. Наприклад, Х. П. Ярмачі пропонує визначення державного нагляду як сукупності безперервних дій зі спостереження за додержанням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснює компетентний на те орган із застосуванням наданих йому законом (підзаконним нормативним актом) повноважень, спрямовані на попередження, виявлення та припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [213, с. 26]. О. Ф. Андрійко вважає, що державний нагляд – це вид державного контролю із забезпечення законності, дотримання спеціальних норм, виконання загальнообов'язкових правил, що містяться в законах і підзаконних актах. Здійснення державного нагляду передбачає постійний, систематичний нагляд спеціальних державних органів за діяльністю не підпорядкованих їм органів або осіб з метою виявлення порушень законності [4, с. 140]. А. О. Замченко акцентує на тому, що державний нагляд – це правоохоронна діяльність спеціально уповноважених на те органів держави з виявлення правопорушень у сфері трудових відносин, прийняття актів, що зобов'язують усунути ці порушення, а також застосування санкцій. Учений наполягає на

тому, що державний нагляд спрямований на перевірку роботи органів й осіб з погляду відповідності їй закону й іншим нормативними актами, на видання правоохоронних актів індивідуального значення [46, с. 29].

Слід зазначити, що чимало науковців тлумачать це поняття у форматі «адміністративний нагляд». На думку С. Ю. Любімової, зміст останнього полягає в забезпеченні виконання загальнообов'язкових норм, установлених як законами, так і підзаконними актами, чимало з яких належать до техніко-юридичних норм. Здійснюють адміністративний нагляд систематично, здебільшого за ініціативою його суб'єктів, він пов'язаний із застосуванням заходів адміністративного примусу. Це, вважає авторка, здійснення спеціальними державними структурами цільового спостереження за дотриманням виконавчо-розпорядчими органами, підприємствами, установами й організаціями та громадянами правил, передбачених нормативними актами [84, с. 160]. Висвітлюючи зміст адміністративного нагляду в системі органів місцевого самоврядування, П. М. Любченко зауважує, що це комплекс заходів органів державної влади, спрямованих на перевірку законності дій та рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування і визнання їх незаконними в судовому порядку [85, с. 25]. Адміністративний нагляд правоохоронних органів у царині захисту права власності описує І. О. Личенко як систематичне спостереження правоохоронних органів за дотриманням суб'єктами у сфері власності правил, що регулюють порядок володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності з метою попередження та припинення вчинення порушень, виявлення порушників і притягнення винних до відповідальності [82, с. 168–169].

Різні підходи пропонують і до визначення поняття державного контролю. Великий енциклопедичний юридичний словник за редакцією Ю. С. Шемшученка визнає його як одну з основних функцій державних органів. Державний контроль дає змогу отримувати достовірну й об'єктивну

інформацію про фактичний стан справ на підконтрольному об'єкті, про стан виконання законів і державних дисциплін, про перебіг виконання відповідних рішень і рекомендацій, оперативні заходи щодо запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державою нормам [18, с. 173].

В. С. Шестак пропонує таке визначення державного контролю: «Самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оцінним критеріям, які припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку» [208208, с. 14]. С. А. Буткевич вважає, що контроль є суб'єктивним суспільним явищем. Держава для здійснення своєї ролі в суспільстві й виконання взятих на себе функцій через організаційні форми створює систему контролю, нагляду, перевірки виконання установлених правових норм і правил, усунення та недопущення відхилень від визначених державою напрямів, запобігання та припинення порушень у сфері управління суспільними відносинами. Сутність державного контролю полягає в отриманні, аналізі інформації про фактичний стан справ і процеси, що відбуваються в суспільстві, застосуванні визначених і закріплених у нормативно-правових актах засобів та прийомів запобігання чи припинення неправомірних дій, рішень, порушень правових норм [15, с. 130–131].

На думку І. В. Назарова, державний контроль – специфічна форма діяльності державних органів, метою якої є забезпечення законності в різних сферах суспільних відносин. Автор констатує, що контроль можуть здійснювати у формах, установлених законом, у царині діяльності як державних органів, організацій і посадових осіб, так і суб'єктів громадянського суспільства [96, с. 24].

Одне з найлогічніших і змістовно завершених визначень державного контролю пропонує О. П. Гетманець: притаманне суспільству явище, діяльність, здійснювана державними суб'єктами контролю визначеними заходами з метою впорядкування суспільства, забезпечення дотримання законів й інших нормативних актів, необхідних для організації життєдіяльності в країні. «Державний контроль в управлінні якоюсь галуззю може здійснюватися будь-якою установою, що належить до структури апарату управління, при цьому одна структура може здійснювати не тільки контрольну функцію, а й іншу: виробничу, правотворчу, організаційну тощо. Вид контролю конкретизується відносно того, що є предметом контролю, як, наприклад, податковий контроль за стягненням податків, зборів та інших обов'язкових платежів або митний контроль за товарами, що ввозяться, та інші. Контроль не має сенсу без визначення об'єкта контролю, суб'єктів та інших елементів, які знаходяться у відповідних взаємозв'язках і разом надають сутність контролю як цілісному явищу, тобто становлять систему контролю» [25, с. 36–37].

Натомість на законодавчому рівні та в наукових роботах останніх років дедалі частіше зміст державного контролю та нагляду ототожнюють як явищ не просто схожих, а взаємодоповнюваних чи навіть ідентичних. Нормативною основою такої позиції можна вважати статті Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року № 877-V, де зазначено, що державний нагляд (контроль) — це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання і забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт, послуг,

допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [157].

У науковій царині такий підхід поділяють В. М. Василенко, О. М. Музичук і В. О. Невядовський, які стверджують, що терміни «контроль» і «нагляд» мають схоже значення і часто їх використовують взаємозамінно. Обидва спрямовані на дотримання чинного законодавства. «Для державного нагляду та контролю в господарській сфері притаманні залежність від економічної та політичної ситуації, виконання за чітко визначеними нормами та розмежування компетенції контролюючих суб'єктів. У сфері природоохорони державний нагляд і контроль є ключовими засобами регулювання екологічної поведінки підприємств. Вони повинні оптимізувати політику, з огляду на актуальні екологічні проблеми, такі як шумове забруднення. Контроль за державними закупівлями потребує створення незалежного органу й унормування його діяльності на рівні національної доктрини та нормативно-правових актів. Для контролю за діяльністю судів важливо забезпечити визначеність на рівні конституційного й адміністративного права, розподіл влад, незалежність судів і запобігання невиннованому внутрішньому тиску» [16, с. 64].

Зазначене надає можливість провести паралель між змістом контролю та нагляду у сфері державної діяльності, зокрема правоохоронних органів, під час виконання ними цільових функцій. Зокрема, державний нагляд – це регламентована законодавчими й іншими нормативно-правовими актами сукупність заходів, які здійснює уповноважений орган державної влади з метою спостереження та аналізу діяльності піднаглядного об'єкта з метою виявлення порушень законності та притягнення винних у їх вчиненні осіб до відповідного різновиду юридичної відповідальності. Своєю чергою контроль становить систему врегульованих законодавством України заходів, зокрема примусового характеру, які реалізують уповноважені на їх застосування органи державної влади з метою перевірки та корегування оперативної

діяльності підконтрольного об'єкта, а також виявлення та припинення порушень законності в його роботі та притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності. Державний контроль є глибшою категорією, призначеною не тільки для маркування відступу від букви закону, а й для вдосконалення порядку дій окремих осіб, діяльності підконтрольних підприємств, установ та організацій. Обидві категорії не ізольовані одна від одної, адже цілком можлива їх сумісна реалізація. Наприклад, контролю може передувати нагляд, шляхом чого вибудовують комплексну систему державного управління певним об'єктом, проводять ефективну та своєчасну корекцію його роботи.

На підставі окреслених особливостей можна зауважити, що контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові реалізації правоохоронної функції держави – це сукупність регламентованих законодавством дій, операцій і процедур, що здійснюють спеціально уповноважені на їх проведення структурні органи та підрозділи СБУ з метою виявлення порушень норм законодавства й встановлених ними стандартів, правил і вимог у роботі органів публічного управління, підприємств, установ та організацій, окремих фізичних і посадових осіб, діяльність яких Служба зобов'язана аналізувати та перевіряти [121].

Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII визначає декілька сфер, у яких СБУ провадить контрольно-наглядові заходи. Пункт 7 абзацу 1 ст. 24 Закону покладає на Службу обов'язок брати участь у розробленні та здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання й використання документів, інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти в порядку,

передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям і підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України [164].

Відповідно до цього положення, перша галузь реалізації контрольно-наглядових заходів СБУ – державна таємниця (секретна інформація). Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII визначає, що остання категорія – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки, охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому законодавством, державною таємницею і підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці здійснюють за рахунок процедури прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України в разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, й опублікуванням цього Зводу, змін до нього [142].

Відповідно до відомчого законодавства СБУ, державна таємниця – це спеціально уповноважений орган у сфері державної таємниці. Зокрема, спецслужба дбає про охорону секретної інформації, розголошення якої може зашкодити національній безпеці. Це поміж іншого відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки тощо. Зусилля співробітників спецслужби спрямовані на те, щоб своєчасно виявити й усунути чинники, що створюють передумови для розголошення чи втрати секретних даних. Служба безпеки України постійно локалізує передумови для витоку секретної інформації. Керівництву держави й органів виконавчої влади оперативно надають інформацію щодо наявних ризиків і загроз, які

наявні у сфері охорони державної таємниці, для прийняття необхідних управлінських рішень. За необхідності СБУ здійснює обмін інформацією з обмеженим доступом, зокрема з іноземними партнерами, які надають допомогу нашій державі під час війни [113].

Контрольно-наглядові заходи у сфері державної таємниці здійснює СБУ за декількома напрямками. Зокрема, саме СБУ займається формуванням Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, контролює процес внесення до нього відповідної інформації. Державний експерт з питань таємниць під час виконання покладених на нього функцій: а) дає Службі безпеки України рішення про зміну ступеня секретності інформації та скасування рішення про віднесення її до державної таємниці в разі, якщо підстави, на яких цю інформацію було віднесено до державної таємниці, перестали існувати; б) затверджує за погодженням зі Службою безпеки України розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, зміни до них, контролює відповідність змісту цих переліків Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Крім цього, він зобов'язаний: по-перше, погоджувати за посередництвом Служби безпеки України свої висновки про скасування рішень щодо віднесення інформації до міждержавних таємниць з відповідними посадовими особами держав – учасниць міжнародних договорів України про взаємне забезпечення збереження міждержавних таємниць і повідомляти їх про прийняті рішення щодо віднесення інформації до державної таємниці, на яку поширено чинність цих договорів; по-друге, подавати Службі безпеки України не пізніше як через десять днів з моменту підписання рішення про віднесення відомостей до державної таємниці або про скасування цих рішень, а розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, – у той самий строк з моменту їх затвердження. Крім визначеного, строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлює державний експерт з питань таємниць, з огляду на ступінь

секретності інформації, критерії визначення якого окреслює Служба безпеки України, й інші обставини [142].

Наступним напрямом застосування контрольно-наглядових заходів у роботі СБУ під час здійснення ним правоохоронної функції є видача дозволів на провадження діяльності з державною таємницею та режимом секретності. У теоретичному розрізі, зазначає О. Б. Чорномаз, дозвіл – це надання суб'єктові права на здійснення певних дій. У цьому виявляється тип правового регулювання, який ґрунтується на своєрідній презумпції дозволу виконувати певні дії. Виняток становлять випадки прямої заборони законом певних дій. Отже, цей тип правового регулювання виходить із формули: дозволено все, крім того, що прямо заборонене законом (наприклад, придбання квитка на проїзд у пасажирських вагонах) [207, с. 76–77]. Водночас О. С. Гальченко визначає дозвіл як надання особі права на власні активні дії («роби, як вважаєш за потрібне»). Прикладом здійснення правового регулювання за допомогою цього способу може бути будь-яка правова норма, що надає суб'єкту право на одержання певних благ [23, с. 114].

Відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 року № 2806-IV, дозвіл – це формалізований документ – висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному вигляді (запис про наявність дозволу, висновку, рішення, погодження, свідоцтва, іншого документа в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань), який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання в разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [143].

Отже, дозволом називають надане державою право на здійснення якоїсь суспільно значущої діяльності, поєднаної з особливими ризиками, яке відображено в спеціальному документі дозвільного характеру, що видають в установленому законодавством порядку, що покладає на відповідну фізичну або юридичну особу додаткові юридичні зобов'язання. Згідно із Законом України «Про державну таємницю», державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації мають право провадити діяльність, пов'язану з державною таємницею, після надання їм Службою безпеки України спеціального дозволу. Цю процедуру здійснюють на підставі заявок відповідних суб'єктів-кандидатів і результатів спеціальної експертизи щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею. З метою визначення наявності останніх СБУ може створювати спеціальні експертні комісії, до складу яких включати фахівців державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій за погодженням з їх керівниками. Результати спеціальної експертизи оформляють відповідним актом. Дозвіл на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, може бути скасовано або його дія може бути зупинена Службою безпеки України на підставі акта проведеної нею перевірки, висновки якого містять дані про недодержання державним органом, органом місцевого самоврядування, підприємством, установою, організацією умов і правил у галузі державної таємниці [142].

Третій напрям – це загальний контроль СБУ за станом охорони державної таємниці. Абзац 5 ст. 37 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII визначає, що СБУ має право контролювати стан охорони державної таємниці в усіх державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах й організаціях, а також у зв'язку з виконанням цих повноважень одержувати безоплатно від них інформацію з питань забезпечення охорони державної таємниці. Висновки Служби безпеки України, викладені в актах офіційних

перевірок за результатами контролю стану охорони державної таємниці, є обов'язковими для виконання посадовими особами підприємств, установ й організацій незалежно від їх форм власності [142].

У межах реалізації контрольно-наглядових заходів уповноважені працівники Служби безпеки України мають право притягувати винних осіб у порушенні законодавства про державну таємницю до адміністративної відповідальності. Зокрема, СБУ складає протокол про адміністративну відповідальність за ст. 212-1 КУпАП щодо осіб, які мають доступ до державної таємниці, за вчинення таких дій: 1) недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації; 2) засекречування інформації: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища й інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, зокрема харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти та культури населення; про факти порушень прав і свобод людини й громадянина; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб; іншої інформації, яка відповідно до законів і міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена; 3) безпідставне засекречування інформації; 4) надання грифа секретності матеріальним носіям конфіденційної або іншої таємної інформації, яка не становить державної таємниці, або ненадання грифа секретності матеріальним носіям інформації, що становить державну таємницю, а також безпідставне скасування чи зниження грифа секретності матеріальних носіїв секретної інформації; 5) порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці; 6) невжиття заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та незабезпечення контролю за

охороною державної таємниці; 7) провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, без отримання в установленому порядку спеціального дозволу на провадження такої діяльності, а також розміщення державних замовлень на виконання робіт, доведення мобілізаційних завдань, пов'язаних з державною таємницею, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, яким не надано спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; 8) недодержання вимог законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців й осіб без громадянства та проведення роботи з ними [56].

Іншою сферою контрольно-наглядових повноважень СБУ є облік, зберігання та використання службової інформації. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI визначає, що до останньої може належати інформація: 1) яка міститься в документах суб'єктів владних повноважень, що становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробленням напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; 2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [144].

Наказом ЦУ СБУ від 18 серпня 2017 року № 471 затверджено Інструкцію про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. Відповідно до її положень контроль за обігом документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію,

здійснюють шляхом проведення планових і позапланових перевірок. Планові перевірки проводять не частіше ніж раз на три роки такі суб'єкти: Департамент охорони державної таємниці та ліцензування СБУ (далі – ДОДТЛ) – щодо об'єктів перевірки, які знаходяться у сфері здійснення повноважень підрозділів ЦУ СБУ; регіональні органи СБУ – щодо об'єктів перевірки, які знаходяться у сфері здійснення повноважень цих регіональних органів. За рішенням Голови СБУ або особи, що виконує його обов'язки, заступника Голови СБУ згідно з розподілом функціональних обов'язків, ДОДТЛ має право здійснювати позапланові перевірки стану обігу документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, щодо об'єктів перевірки, які знаходяться у сфері здійснення повноважень регіонального органу СБУ. Про факт проведення такої перевірки та її результати ДОДТЛ інформує керівника зазначений вище регіональний орган [146].

Крім переліченого, вважаємо необхідним також акцентувати на контрольно-наглядових заходах, які застосовує СБУ в межах внутрішньої організації діяльності. Їх спрямовано на впорядкування роботи органів і підрозділів Служби, перевірку стану законності прийнятих їх керівниками рішень, правильності та доцільності застосовуваних заходів, виявлення співробітників відомства, які порушують права та свободи громадян, службову дисципліну, використовують ресурси СБУ неправомірно, для досягнення суб'єктивної мети тощо. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII, ЦУ СБУ координує та контролює діяльність регіональних органів, органів військової контррозвідки, закладів й установ Служби безпеки України [164].

Отже, контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові реалізації правоохоронної функції держави мають специфічний характер і вужчу сферу застосування, порівняно із запобіжними заходами. Водночас їх реалізація забезпечує здійснення СБУ цільової діяльності як

спеціально уповноваженого державного органу у сфері державної таємниці, обробки, зберігання та використання відомостей, які становлять службову інформацію, а також надають можливість упорядковувати й організовувати ефективну та законну роботу внутрішніх складових власної системи [120].

2.3. Взаємодія Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави

Забезпечення ефективного виконання Службою безпеки України правоохоронної функції держави обумовлює необхідність взаємодії з іншими державними та громадськими інституціями. У сучасній філософії, зазначає І. Л. Олійник, взаємодія – це поняття на позначення впливу речей один на одного для відображення взаємозв'язків між різними об'єктами для характеристики форм людського буття, людської діяльності й пізнання. У понятті «взаємодія» зафіксовано прямі й «зворотні» впливи речей одна на одну, обміни речовиною, енергією та інформацією між різними об'єктами, між організмами й середовищем, форми кооперації людей у різних ситуаціях співробітництва. Взаємодія охоплює безпосередні й опосередковані відносини між об'єктами та системами. Прикладами прямих взаємодій оперує класична механіка, коли розглядає зіткнення і відштовхування, що передають рух від одного тіла до іншого. У суспільній галузі прикладом взаємодії може бути безпосереднє спілкування між людськими індивідами. Таке визначення взаємодії є всеосяжним і застосовано для відображення будь-яких процесів і форм вияву свідомості [109]. У психології взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу людей один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок. Саме причинова обумовленість становить головну особливість взаємодії, коли кожна зі сторін

взаємодії є причиною іншої та наслідком одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що визначає розвиток об'єктів та їх структур. Якщо під час взаємодії виявляється суперечність, то вона є джерелом саморуху й саморозвитку явищ і процесів. Взаємодією у психології вважають не тільки вплив людей один на одного, а й безпосередню організацію їхніх спільних дій, що дає змогу групі реалізувати загальну для її членів діяльність. Соціальна психологія керується тим, що взаємодія завжди має інтерсуб'єктивний характер, ознаками якого є: предметність (наявність спільної конкретної мети, що зумовлює спільність дій у процесі її досягнення); ситуативність, або регламентованість конкретними обставинами; тривалість, інтенсивність, норми та правила взаємодії; рефлексивність (рефлексивна багатозначність) – можливість для взаємодії бути виявом як суб'єктивних намірів, так і наслідком спільної участі в колективній діяльності; експлікованість – можливість спостереження, реєстрації конкретних дій індивідів, суб'єктів взаємодії [65, с. 82].

Л. Г. Шморгун, аналізуючи поняття «взаємодія» з позицій теорії управління, зауважує, що воно означає процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який формує їхню взаємну залежність та зв'язок. У взаємодії виявляється ставлення людини до іншої людини як до рівноправного суб'єкта з власним внутрішнім світом. У соціальній філософії, психології та менеджменті цим терміном позначають не лише взаємовплив людей, а й організацію спільних дій, що забезпечує можливість колективної діяльності для досягнення спільної мети. Тож взаємодія є безперервним і систематичним процесом дій, спрямованих на виклик відповідних реакцій інших. Спільне існування та праця людей, на відміну від індивідуального життя, накладають суворіші обмеження на вияви активності чи пасивності. У межах реальної взаємодії формується адекватне уявлення працівника про себе й оточення, а власне взаємодія є ключовим чинником регуляції самооцінки та соціальної поведінки людини [209].

Р. І. Богданов зауважує, що поняття взаємодії є багатоаспектним, його використовують у різних сферах суспільного життя, наприклад: з позиції семантики взаємодію визначають як процес обміну інформацією (даними) між учасниками комунікації, де кожна дія одного учасника має певне значення та впливає на подальші дії інших учасників. Це охоплює не лише мовні, а й немовні знаки та символи, які використовують для передання інформації та створення спільного сенсу; у соціології взаємодію розглядають як процес соціальних дій та обмінів між індивідами або групами, які відбуваються в певному соціальному контексті. Соціальна взаємодія охоплює різноманітні форми поведінки, комунікації та відносин, які визначені соціальними нормами, ролями й очікуваннями; із філософської позиції взаємодію тлумачать як фундаментальне явище буття, яке відображає динамічний процес взаємовпливу та взаємозв'язку між різними сутностями або явищами. Це поняття охоплює як фізичні, так і метафізичні аспекти існування, зокрема діалектичну єдність протилежностей та обмін інформацією, енергією у світі; у психології взаємодію визначають як процес взаємного впливу між індивідами, який передбачає обмін думками, емоціями та поведінковими реакціями. Психологічна взаємодія передбачає комунікативні акти, емоційний відгук і когнітивні процеси, що відбуваються між людьми в міжособистісних відносинах; з позиції теорії управління взаємодія – це координація дій та комунікації між членами організації або системи з метою досягнення спільної мети. Це передбачає обмін інформацією, прийняття рішень й узгодження дій між керівниками та підлеглими, а також між різними підрозділами організації [9].

Отже, взаємодію Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави доцільно визначати як урегульовану нормами чинного законодавства спільну, взаємоузгоджену, цілеспрямовану та скоординовану практичну діяльність, яку реалізує СБУ разом з іншими державними та

недержавними інституціями з метою забезпечення якісного, ефективного та повноцінного виконання ними правоохоронної функції держави, а отже, вона спрямована на забезпечення національної безпеки, охорону конституційного ладу, захист суверенітету й територіальної цілісності України, дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зауважимо, що, з огляду на специфіку правового статусу СБУ, а також коло завдань, які вона реалізує в межах реалізації правоохоронної функції держави, то можна говорити про те, що досліджувану взаємодію реалізують за декількома важливим напрямками: 1) міжнародна співпраця (зокрема наукова); 2) протидія та запобігання злочинності; 3) протидія деструктивній та підривній діяльності рф; 4) інформаційна безпека; 5) просвітницька робота з населенням. Саме за цими напрямками ми розглянемо взаємодію СБУ з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави.

Передусім зосередимо увагу на міжнародній взаємодії. Служба безпеки України тісно співпрацює з партнерами з інших країн, щоб ефективно забезпечити безпеку України та ключові національні інтереси, підтримує контакти зі: спецслужбами інших країн; правоохоронними органами інших країн; профільними структурами в складі міжнародних організацій. У глобалізованому світі загрози безпеці основних партнерів України також впливають на безпеку нашої держави [86]. До прикладу, відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України (зокрема СБУ) з органами Інтерполу, НЦБ іноземних держав, компетентними органами іноземних держав і міжнародними установами з використанням інформаційної системи Інтерполу здійснюють з питань та у формах, визначених правилами Інтерполу [145]. Завданнями міжнародного співробітництва з використанням інформаційної системи Інтерполу є:

установлення місцезнаходження осіб, яких розшукують, з метою їх затримання, арешту, обмеження свободи пересування та подальшої видачі (екстрадиції); установлення місцезнаходження осіб чи об'єктів, що становлять інтерес для правоохоронних органів України чи інших держав – членів Інтерполу; надання чи отримання інформації, що стосується розслідування злочинів, кримінального минулого або злочинної діяльності осіб; надання чи отримання інформації з метою попередження про осіб, події, об'єкти, способи вчинення злочинів, що становлять реальну загрозу публічній безпеці та порядку й можуть завдати істотної шкоди майну чи громадянам; ідентифікація осіб чи невпізнаних трупів; проведення криміналістичних досліджень; надання чи отримання інформації з питань публічної безпеки та порядку; ідентифікація загроз, організованих груп і злочинних організацій, тенденцій розвитку злочинності; обмін досвідом з питань боротьби зі злочинністю та правоохоронної діяльності [145].

Також доцільно зазначити про Договір про співробітництво між Службою безпеки України й Інститутом національної пам'яті Словацької Республіки, відповідно до якого взаємне співробітництво Сторін передбачає насамперед: а) надання доступу працівникам Сторін до архівних посібників і архівних документів, пов'язаних з діяльністю та співпрацею репресивних органів, що діяли на території України і Словацької Республіки у ХХ столітті; до всіх документів з архівних фондів, що відображають цей історичний період; б) обмін копіями архівних документів, що зберігаються в архівах Сторін; в) обмін досвідом щодо накопичення, обробки, зберігання та надання доступу до документів, що знаходяться у володінні Сторін; г) обмін інформацією про архівні фонди Сторін; д) спільні публікації історичних праць і документів; е) надання допомоги в публікаціях результатів наукових досліджень; ж) взаємодію під час організації виставок, наукових конференцій, проведення пам'ятних заходів; реалізації інших проєктів у сфері діяльності Сторін; и) організацію робочих зустрічей і стажувань

працівників Сторін [34].

У різних сферах діяльності СБУ покладається на підтримку партнерських спеціальних служб і правоохоронних органів й активно взаємодіє з міжнародними організаціями в межах професійного навчання правоохоронців. Зокрема, експерти з країн НАТО та ЄС надають фахові консультації в межах реформування СБУ [86]. У межах цієї взаємодії Національна академія СБУ також бере активну участь у проєктах міжнародних партнерів СБУ. Основна мета – вивчення та імплементація досвіду європейських країн і країн – членів НАТО в підготовці співробітників сектору безпеки за напрямками: контррозвідка; боротьба з тероризмом; прикладна лінгвістика, перекладознавство; гендерна політика; лідерство; комунікація з медіа та громадськістю [20]. Міжнародне співробітництво Національної академії СБУ зі спецслужбами країн ЄС і НАТО вже має реальні результати: 1) щороку проводять семінар з підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з інформацією НАТО з обмеженим доступом у межах заходів співпраці Україна – НАТО; 2) 2014 року успішно впроваджено медико-тактичну підготовку співробітників і курсантів за стандартами НАТО; 3) 2016 року відкрито перший курс зі стратегічних комунікацій для співробітників СБУ за участю керівника Центру інформації та документації НАТО Наталії Немилівської; 4) 2016 року керівник Офісу НАТО Тодд Браун і керівництво СБУ розпочали цикл навчальних курсів для співробітників української спецслужби з реформування служб безпеки, організованих Міжнародним секретаріатом НАТО; 5) в освітній процес упроваджено нові навчальні дисципліни, зокрема «Стратегічні комунікації для фахівців СБУ», спецкурси з питань запобігання та протидії корупції для працівників сектору безпеки і оборони, гендерної тематики [20].

Увагу слід зосередити на проведенні спільних операцій. До прикладу, Служба безпеки й ФБР спільно з правоохоронними органами Великої

Британії та ЄС провели масштабну спецоперацію у восьми країнах Європи. Унаслідок спільних дій викрито понад 30 учасників транснаціональних хакерських угруповань, які здійснювали розробку та розповсюдження зловмисного програмного забезпечення, зокрема, «Pikabot», «System BC», «Bumblebee», «Smokeloader» та «IcedID». За матеріалами міжнародного розслідування, зловмисники «зламували» мережі знаних компаній, а потім продавали доступ до цих мереж іншим хакерам. Серед них і російські угруповання «BlackBasta», «Revil» і «Conti». Наявність доступу до мереж надавала можливість хакерам викрадати у компаній таємну інформацію, а потім вимагати гроші за її нерозголошення [172].

З огляду на зазначене вище, можемо дійти висновку, що міжнародний напрям взаємодії Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави має важливе значення в умовах глобалізації безпекових загроз і зростання рівня транснаціональної злочинності. Він виявляється у співробітництві СБУ з іноземними спецслужбами, правоохоронними органами, міжнародними організаціями, закладами освіти з метою координації зусиль у боротьбі з тероризмом, кіберзлочинністю, незаконною міграцією, торгівлею людьми, наркобізнесом і фінансуванню злочинних угруповань. Така взаємодія забезпечує обмін оперативною інформацією, проведення спільних операцій і навчань, а також розроблення узгоджених підходів до запобігання загрозам, які виходять за межі однієї держави. Важливу роль відіграє також участь СБУ у виконанні міжнародних зобов'язань України у сфері безпеки, що сприяє підвищенню авторитету держави на міжнародній арені та зміцненню її позицій в глобальній системі колективної безпеки.

Наступним напрямом досліджуваної в роботі взаємодії є протидія та запобігання злочинності. В. М. Куц вважає, що боротьба зі злочинністю становить багатогранне соціально-правове явище, яке поєднує в собі теоретичні засади та практичні форми специфічної управлінської діяльності,

а також різноманітні суспільні й приватні ініціативи разом із заходами кримінально-правового характеру, спрямованими на запобігання злочинам і реагування на вже вчинені правопорушення. Науковці зауважують, що протидію злочинним виявам реалізують на різних рівнях функціонування суспільства. Зокрема, автор пропонує виокремлювати два основні напрями такої діяльності – загальносоціальний та спеціальний. Загальносоціальною протидією слід вважати належне й правомірне функціонування державних та суспільних інститутів, які хоч і не мають головною метою боротьбу зі злочинністю, проте опосередковано впливають на умови її існування та поширення, що сприяє зменшенню кількості кримінальних правопорушень [73, с. 153]. В. В. Голіна зауважує, що запобігання злочинності – це здійснення економічних, політичних, ідеологічних, виховних, правових та інших заходів з протидії злочинності; це діяльність з виявлення й усунення причин злочинності, окремих видів і груп злочинів, конкретних злочинів, недопущення закінчення злочину на різних етапах становлення злочинної поведінки [26].

Отже, взаємодія правоохоронних органів у протидії та запобіганні злочинності має вирішальне значення, оскільки лише за умови узгодженості дій вбачається можливим ефективно виявляти, розкривати й попереджати правопорушення. Кожен правоохоронний орган має власні повноваження, ресурси й інформаційні можливості, проте лише їх об'єднання забезпечує комплексний підхід до боротьби зі злочинністю. Спільна робота дає змогу швидше реагувати на загрози, уникати дублювання функцій, формувати єдину стратегію та посилювати довіру суспільства до системи правопорядку. Про ефективність взаємодії СБУ з іншими правоохоронними органами щодо протидії та запобігання злочинності свідчать новини.

Поліція Києва спільно з СБУ затримали чоловіка та жінку, які готували вбивство Першого заступника Міністра охорони здоров'я. У межах слідства правоохоронці встановили, що двоє мешканців Київської області, 36-річний

чоловік та 29-річна жінка, готують вбивство Першого заступника Міністра охорони здоров'я. Упродовж кількох місяців вони стежили за розпорядком дня та пересуванням потенційної жертви, винайняли квартиру в тому самому житловому комплексі, а для того, щоб залишатися непоміченими, постійно змінювали транспортні засоби. Крім того, пара регулярно відвідувала тир, де тренувала свою вправність стрільби зі зброї. Правоохоронці затримали спільників у порядку ст. 208 КПК України, коли вони саме купували пістолет, яким планували вбити посадовця. Слідчі оголосили затриманим про підозру за ч. 1 ст. 14, п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України – готування до умисного вбивства. Санкція статті передбачає до 15-ти років позбавлення волі або довічне ув'язнення [131].

Національна поліція спільно з СБУ ліквідувала два канали збуту нелегальної зброї в Києві та на Прикарпатті. Операція з викриття нелегального ринку тривала кілька місяців. Поліцейські отримали інформацію про осіб, які здійснювали збут небезпечного «товару» через закриті групи в месенджерах. У столиці 41-річний киянин організував продаж трофейної та переробленої зброї. Для конспірації він регулярно змінював місця передачі товару й номери мобільних телефонів. Другий канал збуту діяв в Івано-Франківській області. 39-річний фігурант зберігав зброю в себе вдома та відправляв її клієнтам поштою. Його затримали під час контрольованої закупки, вилучивши автомат, понад тисячу патронів і ручну гранату. У межах обшуків правоохоронці вилучили: 25 000 патронів до різних видів зброї; автомати Калашникова, пістолети та снайперські гвинтівки; гранати, гранатометні постріли, міни та порох [99].

Служба безпеки України та Нацполіція затримали чотирьох організаторів схем для ухилянтів. Зокрема, у Києві було затримано громадянку рф, яка створила канал нелегального вивезення військовозобов'язаних до країн Європейського Союзу. Зловмисниця використовувала схему оформлення ухилянтів як водіїв міжнародних

перевезень. Для маскуванню вона змінила зовнішній вигляд: зробила коротку зачіску, носила чоловічий одяг і користувалася вигаданим ім'ям. За даними правоохоронців, цю особу раніше вже притягували до кримінальної відповідальності за викрадення людей і шахрайство. На Львівщині викрито 32-річного мешканця, який пропонував військовозобов'язаним нелегальний перетин державного кордону. Він запевняв потенційних клієнтів, що за кордоном їх зустріне його спільник, який допоможе легалізуватися в країнах ЄС. У Полтавській області затримано місцевого жителя, який виготовляв фіктивні медичні довідки про інвалідність. Зловмисник використовував зв'язки серед медичних працівників для підроблення офіційних документів [173].

Тож протидія та запобігання злочинності як напрям взаємодії Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями є важливим елементом реалізації правоохоронної функції держави, оскільки саме він забезпечує системний підхід до усунення причин й умов, що породжують злочинність, а також створює умови для ефективного реагування на вже вчинені правопорушення. За даними періодичних видань і новин, діяльність СБУ в цій сфері спрямована на виявлення та нейтралізацію злочинних виявів, які становлять загрозу національній безпеці, зокрема терористичних актів, організованої злочинності, корупційних схем і посягань на державний суверенітет. Співпраця з органами прокуратури, Національною поліцією, прикордонною та митною службами забезпечує комплексність заходів і дає змогу ефективно координувати оперативно-розшукову діяльність та кримінальне переслідування.

Ще одним важливим напрямом взаємодії Служби безпеки України з державними й громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави є протидія деструктивній та підривній діяльності РФ. Деталі такої взаємодії активно не висвітлюють, утім її результати повідомляють у новинах. Наприклад, 27 квітня 2022 року двом

військовослужбовцям рф – капітану та майору мотострілецької роти 15-ї окремої мотострілецької бригади 2-ї гвардійської загальновійськової армії Центрального військового округу ЗС рф повідомлено про підозру в жорстокому поводженні з військовополоненими, порушенні законів і звичаїв війни та вчиненні інших злочинів. Дії обох осіб кваліфіковані за ч. 1 ст. 438 КК України. Про підозру їм повідомили заочно. Невдовзі їх оголосять у розшук. Під час оперативного супроводження кримінального провадження детективи НАБУ спільно зі співробітниками Броварського РВ ГУ СБУ в м. Києві та Київській області за процесуального керівництва прокурорів Броварської окружної прокуратури встановили, що підозрювані застосовували тортури до взятого в полон бійця територіальної оборони в селі Богданівка (Київська область): завдавали тяжких тілесних ушкоджень упродовж тривалого часу, застосовували до нього інші заборонені міжнародними конвенціями дії, зокрема вчиняли їх публічно, у присутності односельців [94].

Для вчинення злочинів російські спецслужби дистанційно завербували місцевих жителів, які шукали «легких» заробітків у телеграм-каналах. Головними «цілями» ворога були адмінбудівлі держустанов і позашляховики Сил безпеки та оборони. На Хмельниччині затримано мешканку м. Шепетівки, яка підпалила приміщення міської ради. Спершу жінка розбила вікно на першому поверсі адмінбудівлі, а потім кинула всередину пляшку із запальною сумішшю. Унаслідок загоряння пошкоджено підвіконня та підлогу в одному з кабінетів держустанови. У Рівному затримано 17-річного студента місцевого коледжу, який спалив службове авто ЗСУ. Транспортний засіб пригнали до західного регіону для техобслуговування після виконання бойових завдань на фронті. Для вчинення злочину фігурант власноруч зробив запалювальну суміш у кімнаті гуртожитку. Наразі всім затриманим повідомлено про підозри відповідно до вчинених злочинів за декількома статтями КК України [130].

Служба безпеки спільно з Національною поліцією ліквідувала черговий канал нелегального збуту трофейної російської зброї та боєприпасів у західні області України. Під час комплексних заходів затримано двох ділків, у яких вилучено арсенал бойових засобів ураження та вибухівки. Організатором каналу виявився 26-річний житель Коростенського району Житомирщини. Через особисті зв'язки він отримував російську зброю та боєприпаси з місць колишніх боїв у звільнених районах Харківської області. Одержані зразки озброєння він зберігав за місцем постійного проживання, а доставляння «товару» покупцям здійснював через сервіси поштового зв'язку. Потенційних клієнтів зловмисник знаходив у мережі Інтернет, передусім серед осіб із кримінального середовища, які цікавилися можливістю здобути вогнепальну зброю та боєприпаси до неї. Інший фігурант кримінального провадження, 51-річний житель м. Дрогобича, обладнав у своєму помешканні схрон, у якому зберігав два десятки гранат із запалами та майже кілограм тротилу [174].

З огляду на зазначене вище, протидія підривній діяльності РФ як напрям взаємодії СБУ з іншими державними структурами та громадянським суспільством набула особливої значущості після початку повномасштабного вторгнення. У цих умовах завдання Служби безпеки полягає не лише у виявленні та нейтралізації диверсійних груп, агентурних мереж і колаборантів, а й забезпеченні стабільності внутрішнього життя країни, захисті стратегічних об'єктів і протидії інформаційно-психологічним операціям противника.

Окремим важливим напрямом є забезпечення інформаційної безпеки. Інформаційна безпека – це стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, що охоплюють сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що відповідає принципу забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [102, с. 19]. Служба безпеки України спільно з Нацполіцією та

правоохоронцями Чехії викрила хакерів, які обкрадали банківські рахунки та криптогаманці громадян ЄС і США. Встановлено особи двох організаторів (розробників) й основних учасників цієї групи. За даними відомства, фігуранти викрадали персональні дані та грабували банківські рахунки і криптогаманці громадян Євросоюзу й США. Причому здійснювали це за допомогою власноруч розробленого шкідливого програмного забезпечення (ШПЗ). За даними розслідування, зловмисники робили фішингові розсилки електронних листів із «вшитим» у них ШПЗ, щоб отримати доступ до комп'ютерів своїх жертв. Після «злому» вони викрадали особисті дані користувачів, що зберігалися на комп'ютерах жертв, за допомогою яких викрадали кошти з електронних рахунків і гаманців віртуальних активів потерпілих. Крім того, фігуранти продавали власні програми на форумах хакерського спрямування, зокрема угрупованням, які підконтрольні російським спецслужбам. Під час обшуків у помешканнях фігурантів на території України та ЄС вилучено комп'ютерну техніку, мобільні телефони, криптогаманці та флеш-накопичувачі з доказами злочинів [176].

За процесуального керівництва прокурорів Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур спільно з детективами БЕБ України, слідчими територіальних підрозділів Нацполіції України за оперативного супроводу Департаменту КІБ СБУ, територіальних підрозділів Департаменту кіберполіції проведено операції з протидії злочинності у кіберпросторі на території семи областей. У Львівській, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Житомирській, Чернігівській, Хмельницькій областях та у м. Києві проведено 50 обшуків. Вилучено 139 комп'ютерів, 56 мобільних телефонів, 45 банківських карток «дропів», 26 сім-карток, понад 38 стартових пакетів мобільних операторів, чорнові записи. Наразі 25 особам повідомлено про підозру в участі у злочинній організації, шахрайстві, вчиненні крадіжок, а також несанкціонованому втручанні в роботу інформаційних систем і несанкціонованому збуті або розповсюдженні інформації з обмеженим

доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 255, ст. 190, 185, 361, ст. 361-2 КК України) [133].

Отже, окреслений напрям взаємодії охоплює не лише протидію дезінформації, пропаганді та кібератакам, а й створення цілісної системи захисту інформаційного простору, у якій державні структури та суспільство діють спільно. Служба безпеки України координує діяльність з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та спеціалізованими установами, що відповідають за кіберзахист і регулювання медіа, з метою своєчасного виявлення та нейтралізації загроз. Водночас активна взаємодія з медіа, громадськими організаціями, волонтерськими спільнотами й експертними середовищами сприяє підвищенню стійкості суспільства до ворожих інформаційних впливів і формує критичне мислення громадян. Така співпраця забезпечує прозорість, довіру й мобілізацію громадянського суспільства в умовах інформаційної війни.

Останній напрям, на якому ми зосередимо увагу, – просвітницька робота з населенням. А. М. Зобнів стверджує, що просвітницька діяльність – це систематична діяльність, спрямована на поширення знань, інформації та навичок серед певної аудиторії з метою підвищення її обізнаності та розуміння певних аспектів життя, науки, культури чи права. Вона охоплює різноманітні форми та методи роботи, зокрема лекції, семінари, тренінги, публікації та інші заходи, спрямовані на навчання та інформування громадськості. Метою просвітницької діяльності є формування свідомості, розвиток критичного мислення та поліпшення якості життя через здобуття корисних знань і навичок [49]. Служба безпеки України відзначає посилення діяльності російських спецслужб в інформаційному просторі нашої держави, зокрема через залучення залежних пропагандистів, блогерів і так званих експертів. Вони продукують і поширюють матеріали антиукраїнського спрямування, які далі ворог активно поширює в соціальних мережах і

підконтрольних медіа за допомогою ботоферм. За даними СБУ, серед основних тем таких інформаційних атак: поширення кремлівських наративів щодо війни в Україні; заклики й акценти, що ставлять під сумнів суверенітет і територіальну цілісність нашої держави; кампанії дискредитації українського військово-політичного керівництва; заяви про нібито «втрату суб'єктності» на міжнародних переговорах; трансляція песимістичних і деструктивних настроїв під виглядом «нейтральних експертних оцінок», які фактично відпрацьовують інтереси Москви. У медіа зазначають, що поширення та внутрішнє обговорення цих тез є складовою російської стратегії, спрямованої на дестабілізацію політичної та суспільної ситуації в Україні, послаблення міжнародної підтримки, створення ілюзії протестних рухів і викривлення інформації про перебіг подій на фронті. Служба безпеки України акцентує, що така діяльність в інтересах держави-агресора має ознаки кримінальних правопорушень і кваліфікується за кількома статтями КК України, зокрема як державна зрада в умовах воєнного стану. За такі злочини передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення. Водночас від початку повномасштабного вторгнення РФ у межах протидії інформаційній агресії розпочато близько 2,5 тис. кримінальних проваджень щодо інтернет-агітаторів, які поширювали ворожий контент. У цих справах понад 1700 осіб уже отримали підозри, а понад 800 судових вироків набули законної сили [48].

Отже, здійснений у підрозділі дисертаційного дослідження аналіз дає змогу дійти висновку, що взаємодія Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави має низку особливостей, зумовлених як специфікою діяльності СБУ, так і загальною системою забезпечення національної безпеки. До переліку таких специфічних властивостей доцільно віднести такі:

- має комплексний характер, оскільки відповідно до свого правового статусу СБУ виконує завдання у сферах контррозвідувальної діяльності,

боротьби з тероризмом, кіберзагрозами, захисту державної таємниці, економічної безпеки, що зумовлює необхідність співпраці із широким колом суб'єктів (органів державної влади, підприємств, організацій, окремих громадян);

- полягає у відповідній взаємодії СБУ, переважно має координаційно-організаційні повноваження, а отже, крім власних функцій, вона забезпечує виконання завдань іншими відомствами, з якими співпрацює;

- у процесі реалізації правоохоронної функції держави СБУ взаємодіє з громадськими об'єднаннями, експертними середовищами, медіа для підвищення рівня правосвідомості громадян, формування культури безпеки, протидії дезінформації та утвердження довіри до правоохоронних органів;

- співпраця ґрунтується на принципах законності, балансу між захистом прав людини й інтересів держави, а також відповідальності кожного учасника взаємодії за результати спільної діяльності;

- СБУ активно взаємодіє з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами інших держав, що своєю чергою позначається на внутрішній взаємодії з українськими державними та громадськими інституціями.

Висновки до розділу 2

Наголошено, що запобіжні заходи, як складова механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система передбачених законодавством дій, операцій та процедур примусового характеру, які реалізуються СБУ в межах наданої їй законом компетенції з метою забезпечення ефективної реалізації покладених завдань, а також попередження та профілактики правопорушень, що становлять предмет цільової діяльності Служби.

Відмічено, що Служба безпеки України концентрує в межах своєї компетенції досить широкий набір різноманітних запобіжних заходів, які застосовуються органами і підрозділами, що входять до її структури, у межах реалізації правоохоронної функції держави. Такі заходи мають різний зміст, цілі, порядок, а також нормативні підстави застосування. Наприклад, заходи профілактики правопорушень застосовуються в межах поточної роботи Служби безпеки України та передбачають взаємодію з громадськістю з метою виховання громадян у дусі поваги до законів і нетерпимості до порушень безпеки та правопорядку. Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення застосовуються в контексті притягнення винних до адміністративної відповідальності з метою забезпечення доказів, припинення вчинення вже розпочатих і попередження потенційних правопорушень конкретною особою. Своєю чергою забезпечувальні заходи боротьби з тероризмом і контррозвідувальної діяльності потребують спеціального порядку застосування та підстав. Перше пов'язано з режимом воєнного стану, у межах якого вони мають законний характер. Заходи контррозвідувального змісту застосовуються виключно за наявності підстав контррозвідувальної діяльності та в межах контррозвідувальних справ. Наголошено, що запобіжні заходи СБУ як суб'єкта реалізації правоохоронної функції – це одні з найчисленніших операцій, дій і процедур цього органу, адже вони дають змогу відвернути негативні явища, які можуть вплинути на державну безпеку та конституційний лад, а також попередити потенційну шкоду суспільству й кожному окремому індивіду.

Виокремлено основні відмінності між категоріями нагляд і контроль. Зокрема, нагляд означає: спостереження за кимось, чимось; зовнішній аналіз перебігу певного процесу, наприклад, роботи якогось механізму або чиєїсь поведінки. Своєю чергою контроль – це спостереження з метою подальшої перевірки, коригування якихось властивостей об'єкта, спрямування його

діяльності. Тобто нагляд не передбачає прямого втручання, а лише збір інформації, в той час як контроль відбувається з метою приведення чогось у відповідний стан.

Встановлено, що державний нагляд – це регламентована законодавчими й іншими нормативно-правовими актами сукупність заходів, які здійснюються уповноваженим органом державної влади з метою спостереження та аналізу діяльності піднаглядного об'єкта для виявлення порушень законності та притягнення винних у їх вчиненні осіб до відповідного різновиду юридичної відповідальності. Натомість контроль становить систему урегульованих законодавством України заходів, зокрема примусового характеру, які реалізуються уповноваженими на їх застосування органами державної влади з метою перевірки та корегування оперативної діяльності підконтрольного об'єкта, а також виявлення та припинення порушень законності в його роботі, притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності. Тобто державний контроль є більш глибокою категорією, яка призначається не лише для маркування відступу від букви закону, а й удосконалення порядку дій окремих осіб, діяльності підконтрольних підприємств, установ та організацій.

Причому обидві категорії не ізольовані одна від одної, адже цілком можливою є їх сумісна реалізація. Наприклад, контролю може передувати нагляд, шляхом чого вибудовується комплексна система державного управління певним об'єктом, проводиться ефективна та своєчасна корекція його роботи.

Обґрунтовано, що контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові реалізації правоохоронної функції держави – це сукупність регламентованих законодавством дій, операцій і процедур, що здійснюються спеціально уповноваженими на їх проведення структурними органами та підрозділами СБУ з метою виявлення порушень норм законодавства і встановлених ними стандартів, правил та вимог у роботі

органів публічного управління, підприємств, установ та організацій, окремих фізичних та посадових осіб, діяльність яких Служба зобов'язана аналізувати та перевіряти.

Зауважено, що контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України як складові реалізації правоохоронної функції держави мають більш специфічний характер та вужчу сферу застосування порівняно із заходами запобіжними. Водночас їх реалізація забезпечує здійснення СБУ цільової діяльності як спеціально уповноваженого державного органу у сфері забезпечення державної таємниці, обробки, зберігання та використання відомостей, які становлять службову інформацію, а також надають можливість упорядковувати й організовувати ефективну та законну роботу внутрішніх складових власної системи.

Констатовано, що взаємодією Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави найбільш доцільно розуміти врегульовану нормами чинного законодавства спільну, взаємоузгоджену, цілеспрямовану та скоординовану практичну діяльність, яка реалізується СБУ разом з іншими державними й недержавними інституціями з метою забезпечення якісного, ефективного та повноцінного виконання ними правоохоронної функції держави, а отже, вона спрямована на забезпечення національної безпеки, охорону конституційного ладу, захист суверенітету й територіальної цілісності України, дотримання прав і свобод людини та громадянина. З огляду на специфіку правового статусу Служби безпеки України, а також кола завдань, які вона здійснює в межах реалізації правоохоронної функції держави, можна констатувати, що досліджувана взаємодія реалізується за декількома важливим напрямками: 1) міжнародна співпраця (зокрема наукова); 2) протидія та запобігання злочинності; 3) протидія деструктивній і підривній діяльності російської федерації; 4) інформаційна безпека; 5) просвітницька робота з населенням.

Сформульовано висновок про те, що міжнародний напрям взаємодії Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави має особливе значення в умовах глобалізації безпекових загроз та зростання рівня транснаціональної злочинності. Він виявляється в співробітництві СБУ з іноземними спецслужбами, правоохоронними органами, міжнародними організаціями, закладами освіти з метою координації зусиль у боротьбі з тероризмом, кіберзлочинністю, незаконною міграцією, торгівлею людьми, наркобізнесом і фінансуванням злочинних угруповань. Така взаємодія забезпечує обмін оперативною інформацією, проведення спільних операцій і навчань, а також вироблення узгоджених підходів до запобігання загрозам, які виходять за межі однієї держави. Важливу роль відіграє також участь СБУ у виконанні міжнародних зобов'язань України у сфері безпеки, що сприяє підвищенню авторитету держави на міжнародній арені та зміцненню її позицій у глобальній системі колективної безпеки.

Наголошено, що взаємодія правоохоронних органів у протидії та запобіганні злочинності має вирішальне значення, оскільки лише за умови узгодженості дій вбачається можливим ефективно виявляти, розкривати й попереджати правопорушення, адже кожен правоохоронний орган має власні повноваження, ресурси та інформаційні можливості, але лише їхнє об'єднання забезпечує комплексний підхід до боротьби зі злочинністю, а тому їхня спільна робота дозволяє швидше реагувати на загрози, уникати дублювання функцій, формувати єдину стратегію та підвищувати довіру суспільства до системи правопорядку.

Зазначено, що протидія та запобігання злочинності як напрям взаємодії Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями є важливим елементом реалізації правоохоронної функції держави, оскільки саме він забезпечує системний підхід до усунення причин і умов, що породжують злочинність, а також створює умови для ефективного

реагування на вже скоєні правопорушення. Як свідчать періодичні видання та новини, діяльність СБУ у цій сфері спрямована на виявлення і нейтралізацію злочинних проявів, які становлять загрозу національній безпеці, зокрема терористичних актів, організованої злочинності, корупційних схем і посягань на державний суверенітет. Співпраця з органами прокуратури, Національною поліцією, прикордонною та митною службами забезпечує комплексність заходів і дозволяє ефективно координувати оперативно-розшукову діяльність та кримінальне переслідування.

З'ясовано, що протидія підривній діяльності російської федерації як напрямок взаємодії СБУ з іншими державними структурами та громадянським суспільством набула особливої ваги після початку широкомасштабного вторгнення. У цих умовах завдання Служби безпеки полягає не лише у виявленні та нейтралізації диверсійних груп, агентурних мереж і колаборантів, а й у забезпеченні стабільності внутрішнього життя країни, захисті стратегічних об'єктів та протидії інформаційно-психологічним операціям противника.

Аргументовано положення про те, що взаємодія Служби безпеки України з державними та громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави має низку особливостей, зумовлених як специфікою діяльності самої СБУ, так і загальною системою забезпечення національної безпеки. До переліку таких специфічних властивостей найбільш доцільно віднести:

– по-перше, має комплексний характер, оскільки відповідно до свого правового статусу СБУ виконує завдання у сферах контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом, кіберзагрозами, захисту державної таємниці, економічної безпеки, що обумовлює необхідність співпраці із широким колом суб'єктів (органів державної влади, підприємств, організацій, окремих громадян тощо);

– по-друге, у відповідній взаємодії СБУ переважно має координаційно-організаційні повноваження, а отже, окрім власних функцій, вона забезпечує виконання завдань іншими відомствами, з якими співпрацює;

– по-третє, у процесі реалізації правоохоронної функції держави СБУ взаємодіє з громадськими об'єднаннями, експертними середовищами, ЗМІ для підвищення рівня правосвідомості громадян, формування культури безпеки, протидії дезінформації та розбудови довіри до правоохоронних органів;

– по-четверте, співпраця базується на принципах законності, балансу між захистом прав людини й інтересів держави, а також відповідальності кожного учасника взаємодії за результати спільної діяльності;

– по-п'яте, СБУ активно взаємодіє з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами інших держав, що своєю чергою відображається на внутрішній взаємодії з українськими державними та громадськими інституціями.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави та можливості його адаптації в національну правову систему

Розв'язання наявних проблем, пов'язаних з реалізацією правоохоронної функції держави, потребує проведення комплексних досліджень, присвячених вивченню позитивного зарубіжного досвіду. Аналізуючи практику інших країн, можна не лише виявити ефективні підходи до організації та управління діяльністю правоохоронних органів, а й уникнути тих помилок, які вже були допущені іншими державами. Причому варто зауважити, що такий досвід не можна переносити механічно, однак його адаптація до вітчизняних умов сприятиме вдосконаленню правового регулювання цієї сферою, підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю та зміцненню авторитету органів державної влади (зокрема правоохоронних) в очах громадян. Окреме значення має врахування міжнародних стандартів, зокрема в контексті європейської інтеграції, адже саме вони визначають вимоги до прозорості, підзвітності й дотримання прав людини в діяльності поліції, прокуратури та судових органів. Вивчення зарубіжного досвіду також відкриває можливості для кращої координації зусиль у протидії транснаціональним загрозам – організованій злочинності, корупції, тероризму та кіберзлочинності, які неможливо подолати ізольовано. Р. М. Савчук акцентує увагу на тому, що міжнародні стандарти правоохоронної діяльності певних демократичних країн визначають якість функціонування органів правопорядку. Їх запровадження підвищує якість і

ефективність діяльності правоохоронних органів. Міжнародно-правові стандарти діяльності правоохоронних органів дозволяють врахувати сукупність факторів, що впливають на поведінку професіонала, і розробити технологію формування гідного здійснення службової діяльності та поведінки відповідно до професійних і громадянських обов'язків, відповідально та етично.

На відміну від міжнародних стандартів прав людини, вказує Р. М. Савчук, норми міжнародних стандартів правоохоронної діяльності мають здебільшого не обов'язковий, а рекомендаційний характер. Джерелом більшості стандартів є резолюції міжнародних організацій, що встановлюють модель не належної, а рекомендованої, найбільш правильної і доцільної поведінки. Тому запозичення й інтеграція зазначених стандартів у діяльність національних правоохоронних органів є першочерговим завданням, яке ставиться перед державою. Міжнародні стандарти правоохоронної діяльності наділені специфічним предметом регулювання (правоохоронна діяльність) і мають особливу природу, пов'язану із формуванням правоохоронних органів на підставі узагальнення практичного досвіду. Таким чином, узагальнює згаданий вище автор, під міжнародними стандартами правоохоронної діяльності розуміються загальновизнані правила, моделі, взірці та еталони здійснення такої діяльності, які закріплені в основоположних міжнародних нормах і рекомендаціях та слугують прийнятними мінімальними умовами для реалізації у внутрішній системі країн, котрі взяли зобов'язання їх виконувати [169].

Наприклад, як зазначає В. В. Гавриленко, у Європейському кодексі поліцейської етики можна знайти весь спектр правових основ, завдяки яким можна побудувати та врегулювати діяльність будь-якого поліцейського органу, який би відповідав найсучаснішим демократичним стандартам. Досить назвати в цьому міжнародно-правовому акті такі стандарти, як: цілі поліції; правові основи діяльності поліції; місце і роль поліції в системі

кримінальної юстиції; організація структур поліції, зокрема кваліфікація, набір, підготовка співробітників та забезпечення зацікавленості співробітників поліції, їх права та обов'язки; керівні принципи діяльності або проведення оперативно-розшукових заходів (операцій), у тому числі спеціальних або в особливих ситуаціях; тактичні прийоми арешту або затримання; відповідальність поліції та контроль за її діяльністю з боку державних структур; проведення наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності та співробітництво у світовому масштабі. Найбільш цінними та вагомими аспектами Кодексу є те, що кожний з перелічених вище стандартів супроводжується детально визначеними коментарями, які розкривають і тлумачать стандарт на підставі зібраного та науково проаналізованого практичного позитивного досвіду діяльності поліцейських структур держав-членів Ради Європи [21].

Міжнародне поліцейське співробітництво здійснюється на основі урядових і відомчих правових актів, а також документів, що забезпечують місцеву співпрацю в прикордонних районах. Міжнародне поліцейське співробітництво реалізується двома способами (оперативним і неоперативним). Неоперативна діяльність уможлиблює розроблення методів, форм та правових основ практичної поліцейської співпраці, також відомої як оперативна співпраця. Своєю чергою оперативна співпраця відбувається в межах функціонування таких організацій: 1) Шенгенська інформаційна система (SIS) та Національне бюро SIRENE (для країн Шенгенської угоди); 2) ЄВРОПОЛ – Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у правоохоронних органах, місією якого є посилення безпеки в Європі. Європол підтримує та координує обмін кримінальною інформацією між компетентними правоохоронними органами держав – членів ЄС і третіх країн, які мають угоду про оперативну співпрацю в запобіганні та боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами серйозної міжнародної злочинності; 3) ІНТЕРПОЛ – Міжнародна організація

кримінальної поліції, що допомагає правоохоронним органам боротися з усіма формами злочинності (об'єднує 195 держав-членів); 4) співпраця в мережі офіцерів зв'язку польської поліції, що діють у країнах Європейського Союзу, тобто у Франції, Іспанії, Литві, Німеччині, Хорватії, Угорщині та Італії, а також у країнах, що не входять до ЄС, тобто у Великій Британії, Норвегії, Грузії, Туреччині, Україні, Сполучених Штатах Америки, та співпраця з іноземними офіцерами зв'язку, акредитованими в Польщі; 5) прямий доступ до поліцейських баз даних (зниклі безвісти та розшукувані особи, відбитки пальців, профілі ДНК, викрадені транспортні засоби й документи тощо) [225].

Переходячи до аналізу досвіду конкретних держав, передусім звернемо увагу на Велику Британію. Правоохоронні органи в Сполученому Королівстві організовані по всій території Сполученого Королівства. Більшість правоохоронних дій здійснюють поліцейські, які служать у регіональних поліцейських службах (відомих як територіальні поліцейські сили) в одній з цих юрисдикцій. Ці регіональні служби доповнюються загальнобританськими агентствами, такими як Національне агентство з боротьби зі злочинністю та національні спеціалізовані підрозділи певних територіальних поліцейських сил, такі як управління спеціалізованих операцій столичної поліції. Поліцейським надаються певні повноваження, щоб вони могли виконувати свої обов'язки. Їхніми основними обов'язками є захист життя та майна, збереження миру, а також запобігання та виявлення кримінальних правопорушень. У британській моделі поліцейської діяльності поліцейські здійснюють свої повноваження щодо поліцейської діяльності за неявної згоди громадськості. Для опису цього використовують фразу «поліцейська діяльність за згодою». Вона виражає те, що легітимність поліцейської діяльності в очах громадськості ґрунтується на загальному консенсусі підтримки, що впливає з прозорості щодо їхніх повноважень, їхньої чесності в здійсненні цих повноважень та відповідальності за це [218].

У Великій Британії існують чотири типи поліцейських структур. До першого можна віднести територіальні поліцейські сили, які мають повноваження на всій території. Такі установи мають назву «внутрішні поліцейські сили» (Home Office police forces), їх діяльність регламентується законами про поліцію 1967, 1996, 2000 рр. та іншими нормативними актами. Кожен територіальний підрозділ очолює шеф-констебль (the Chief Constable) або комісар (Commissioner), який має територію обслуговування одне або кілька графств (counties) відповідно до реформи 1974 р. Ці підрозділи забезпечують безпеку в Англії та Уельсі, виключаючи Великий Лондон. До другого типу належать структурні підрозділи, які мають юрисдикцію на всій території держави (наприклад антитерористичні підрозділи, військова поліція, поліція ядерної безпеки або Національне агентство по боротьбі зі злочинністю). Третій тип становлять «неполіцейські агентства» (non police law enforcement agencies). До них належать: Служба здоров'я і безпеки (Health and Safety Executive), Агентство з мореплавства і рибальства (Marine and Fisheries Agency), Шотландське агентство із захисту рибальства (Scottish Fisheries Protection Agency) тощо. Формально зазначені структури не є органами поліції, але мають обмежені поліцейські повноваження. Їх співробітники не мають статусу поліцейського, проте наділені правами, обов'язками та гарантіями від держави як працівники органів правопорядку. Четвертий – «інші поліцейські сили» (miscellaneous police forces). Ці структури реалізують свої повноваження відповідно до старого законодавства чи на загальному праві. Вони несуть відповідальність за правопорядок у межах спеціальних територій (доки, порти, парки тощо) або щодо окремих видів діяльності (окремі діяння за законом про безпеку на залізницях і транспорті 2003 р.) [202].

Поліцейська служба Великої Британії є унікальною тим, що надає працівникам найнижчого рангу значну частину виконавчих повноважень. У 1960 році Королівська комісія з питань поліції наголосила, що особиста

відповідальність поліцейського є більшою та обтяжливішою, ніж у будь-якій іншій професії чи занятті. Це твердження залишається актуальним і сьогодні. Особливість поліцейської діяльності полягає в тому, що поліцейські мають виняткові права: вони можуть обмежувати свободу громадян, застосовувати силу, проводити обшуки й затримання. У громадянському суспільстві вони водночас уособлюють як силу й авторитет держави, так і потенційну загрозу від її імені. Поліція фактично володіє монополією на застосування примусової сили. На відміну від військових, поліцейські щоденно взаємодіють як із тими, кого зобов'язані захищати, так і з тими, хто порушує права інших. Саме тому надзвичайно важливо, щоб організаційна структура та інституційна підтримка були належним чином пристосовані до потреб поліцейських, аби вони могли максимально ефективно виконувати покладені на них суспільством складні завдання. У Великій Британії функціонує цінна система «поліцейської діяльності за згодою». В Англії та Уельсі працюють близько 138 тис. штатних поліцейських, 9 тис. офіцерів допоміжної поліції та ще близько 76 тис. співробітників, відповідальних за безпеку та громадський порядок для населення чисельністю близько 60 млн осіб. Це не мілітаризована модель, де поліція слугує як збройний орган виконавчої влади, а принципово інший підхід. Поліція у Великій Британії – це цивільна служба: поліцейські є цивільними особами у формі, які здійснюють свої повноваження завдяки згоді та довірі громад, яким вони служать. Поліцейські не є найманими працівниками держави – вони державні службовці, підзвітні закону, а не політичному керівництву. Кожен поліцейський має право самостійно приймати рішення щодо використання своїх повноважень, і жоден з них не може бути змушений за наказом здійснити арешт. Фундаментальні принципи сучасної поліцейської служби були закладені 1829 року міністром внутрішніх справ Робертом Пілом. Він спирався на історичну традицію, за якою кожен член громади мав обов'язок протидіяти злочинності, виявляти та затримувати правопорушників. Ця

відповідальність існувала ще задовго до створення професійної поліції, коли громадяни були зобов'язані реагувати на заклики про допомогу та по черзі здійснювати нічні чергування для забезпечення безпеки своїх спільнот [221].

Слід зазначити, що організація поліцейської діяльності у Великій Британії частково децентралізована: у Шотландії та Північній Ірландії вона перебуває у віданні відповідних місцевих органів влади. Відповідальність за організацію та управління більшістю поліцейських служб несуть уряд Шотландії та Виконавча влада Північної Ірландії. Водночас культура поліцейської діяльності в усіх частинах країни загалом подібна: поліція Шотландії та Поліцейська служба Північної Ірландії мають багато спільних рис з англійськими та валлійськими поліцейськими силами. Термін «британська модель поліцейської діяльності» іноді застосовують для характеристики цієї системи. Попри те, що формального визначення не існує, зазвичай її описують через три взаємопов'язані принципи: інститут констебля, оперативну незалежність та поліцейську діяльність «за згодою» [215].

Згідно з даними опитування щодо злочинності в Англії та Уельсі (CSEW), близько 55 % громадян вважають, що їхня поліція виконує свої обов'язки «добре» або «відмінно». Цей показник називають рівнем довіри. За останні два роки він знизився – з приблизно 62 % у 2017/2018 році до 55 % у 2019/2020. Головний інспектор поліції та пожежно-рятувальної служби Її Величності (HMICFRS) здійснює перевірку поліцейських сил і оцінює їх за трьома ключовими критеріями: ефективність, результативність і легітимність. Кожна служба отримує одну з чотирьох оцінок: «відмінно», «добре», «потребує покращення» або «незадовільно». Результати перевірок відображаються на онлайн-панелі, де також публікуються детальні письмові звіти. У 2020 році інспекції не проводили через пандемію, тому останні повні оцінки PEEL HMICFRS датуються 2018/2019 роком. Загалом інспекція зазвичай вищими оцінює ефективність і легітимність поліцейських сил, тоді

як результативність отримує дещо нижчі бали. Загалом більшість підрозділів визнають такими, що працюють добре за всіма трьома критеріями. Водночас спостерігається дедалі більша різниця у рівні їхньої роботи: деякі війська успішніше, ніж інші, справляються з подвійним викликом – зростанням попиту та скороченням ресурсів [215].

Таким чином, досвід Великої Британії у сфері реалізації правоохоронної функції держави цікавий передусім своєю унікальною еволюцією інститутів і практик, які базуються на поєднанні традицій і гнучкості. Система правопорядку тут розвивалася без різких революційних змін, а шляхом поступового вдосконалення, що дало змогу виробити високу довіру суспільства до поліції та судових органів. Особливістю британської моделі є принцип «поліція за згодою громадян», коли ефективність забезпечення безпеки залежить від підтримки населення та його співпраці з правоохоронними органами. Важливим також є акцент на превентивній діяльності, коли головним завданням поліцейських вважається не стільки покарання, скільки попередження правопорушень.

Вартий уваги також досвід Франції. Правоохоронні органи відіграють вирішальну роль у підтримці безпеки та громадського порядку у Франції. Ці фахівці, навчені й оснащені для вирішення різноманітних ситуацій, є основою нашої системи внутрішньої безпеки. Від національної поліції до жандармерії, включаючи спеціалізовані підрозділи, ці жінки та чоловіки щодня працюють над захистом громадян і підтримкою закону. Розуміння їхньої організації, їхніх місій та викликів, з якими вони стикаються, є важливим для розуміння сучасних проблем безпеки [220]. Правоохоронні органи у Франції організовані в кілька окремих структур, кожна з яких має свою юрисдикцію та сфери втручання. Така складна організація дозволяє ефективно розподіляти місії безпеки по всій території країни:

1) Національна поліція слугує головною силою внутрішньої безпеки в міських районах. Підпорядковуючись Міністерству внутрішніх справ

України, вона організована в різні спеціалізовані департаменти та служби. Її завдання включають підтримання громадського порядку, боротьбу зі злочинністю, забезпечення безпеки дорожнього руху та захист людей і майна;

2) організація Національної поліції включає Центральне управління громадської безпеки (ЦГБ), яке відповідає за щоденну безпеку, та Центральне управління судової поліції (ЦСУП), яке спеціалізується на складних кримінальних розслідуваннях. Ці департаменти тісно співпрацюють, щоб забезпечити оптимальне висвітлення питань безпеки [220];

3) Національна жандармерія, військові сили під керівництвом Міністерства внутрішніх справ, для виконання своїх завдань з внутрішньої безпеки забезпечує безпеку переважно в сільській і приміській місцевості. Її густа територіальна мережа дозволяє швидко втручатися по всій країні, зокрема у найвіддаленіші райони;

4) жандарми є універсальні та виконують місії судової поліції, розвідки та правоохоронних органів. Їхній військовий статус надає їм унікальну здатність адаптуватися, особливо в разі серйозної кризи чи надзвичайної ситуації;

5) муніципальна поліція, що підпорядковується меру, відіграє допоміжну роль для національних правоохоронних органів. Її повноваження, хоча й обмежені порівняно з поліцією та жандармерією, є важливими для безпеки громади. Співробітники муніципальної поліції забезпечують дотримання муніципальних постанов, контролюють стан доріг загального користування та беруть участь у запобіганні злочинам. Співпраця між муніципальною поліцією та державними силами зміцнилася за останні роки, зокрема завдяки угодам про координацію. Така співпраця дозволяє краще розподіляти завдання та ефективніше реагувати на місцеві проблеми безпеки [220];

6) спеціалізовані підрозділи: RAID, GIGN, BRI. Для боротьби з конкретними загрозами, такими як тероризм та організована злочинність, Франція має високоспеціалізовані елітні підрозділи. RAID (Recherche, Assistance, Intervention, Dissuasion) для національної поліції, GIGN (Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale) для жандармерії та BRI (Brigade de Recherche et d'Intervention) для штаб-квартири поліції Парижа – це підрозділи втручання, здатні реагувати на екстремальні ситуації. Зазначені підрозділи проходять інтенсивну підготовку та отримують сучасне обладнання для реагування на ситуації із захопленням заручників, терористичні атаки та складні рятувальні операції. Їхній досвід регулярно використовується під час великих подій, що вимагають максимальної безпеки [220].

В останні роки два фактори ускладнили діяльність правоохоронних органів та можуть вплинути на право на проведення демонстрацій: поява груп бунтівників, екстремістів та інших чорних блоків, організованих, підготовлених і готових до вчинення насильства проти установ та тих, хто відповідає за їх захист; точніше, у випадку руху «жовтих жилетів», відсутність досвідчених посередників, визначених для реалізації права на проведення демонстрацій у належних умовах. Водночас протестні демонстрації змінюються. Саме це зазначила християнська неурядова організація проти тортур і смертної кари (АСАТ) у звіті за березень 2020 року, у якому зазначалися менш організовані групи протестувальників, які використовують нові засоби комунікації, зростання глобалізованих мобілізацій, демонстрації, що поширюються з часом (такі як демонстрації «жовтих жилетів», ZAD у Нотр-Дам-де-Ланд і Сівені), а також недотримання традиційних правил демонстрацій (відсутність заздалегідь визначеного маршруту, відсутність служб безпеки, спонтанна процесія головами). Ці трансформації є джерелом непорозуміння з боку поліції, що може бути джерелом ескалації насильства. АСАТ повідомляє, що «значне використання неспеціалізованих сил і зброї середньої потужності, значна кількість

поранених, а також зростання та кристалізація напруженості між демонстрантами та правоохоронцями демонструють нефункціональну систему правоохоронних органів, яка іноді не виконує свою основну місію: гарантувати оптимальне здійснення громадських свобод» [219].

Варто погодитись із точкою зору В. Г. Гриценка, який у своєму науковому дослідженні акцентує увагу на тому, що для України рекомендується запозичити такі новації із французької системи правоохоронних органів: 1) муніципальна поліція, яка б складалася з цивільних осіб – муніципальних службовців, фінансувалася з відповідних місцевих бюджетів і була підзвітною відповідним територіальним громадам; 2) судова поліція в Україні за зразком судової поліції (*police judiciaire*), яка функціонує в структурі Національної поліції Франції (*Police Nationale*); 3) створення в межах МВС України окремої структури національної міліції, яка б перебрала на себе ті функції забезпечення громадського порядку, які з об'єктивних причин не можуть бути узурповані муніципальною поліцією (*police administrative*); 4) підрозділи спеціального призначення в межах Національної гвардії України та МВС за зразком спеціальних підрозділів Національної поліції Франції (*RAID* та *GIPN*) та Національної жандармерії Франції (*GIGN*). Програми тренувань підрозділів спеціального призначення Національної гвардії України повинні бути адаптовані до програм тренування *RAID*, *GIPN* and *GIGN* з урахуванням особливостей українського клімату та географічних зон [29].

Отже, досвід Франції в реалізації правоохоронної функції держави цікавий передусім поєднанням сильних централізованих традицій і сучасних демократичних принципів. Французька модель вирізняється подвійною структурою поліції, де національна поліція підпорядковується Міністерству внутрішніх справ, а жандармерія має військовий статус і виконує завдання переважно в сільських районах та на стратегічних об'єктах. Така організація забезпечує широкий спектр державного контролю і дає змогу оперативно

реагувати на різні типи викликів. Водночас важливе місце займає тісний зв'язок між правоохоронними органами та системою правосуддя, що підкреслює значення судового контролю і гарантій прав людини. Франція також відома активним розвитком адміністративного права, завдяки чому превентивні та регулятивні заходи використовуються нарівні з кримінально-правовими інструментами. У результаті сформувалася модель, яка поєднує ефективність централізованого управління з повагою до демократичних цінностей та потреб громадянського суспільства.

Далі в межах представленої в роботі проблематики приділимо увагу Сполученим Штатам Америки. Історію поліції можна простежити до часів рабства в колоніальній Америці. На Півдні, де рабство було центральним елементом економіки, патрулі рабів, відповідальні за захоплення рабів-втікачів і повернення їх господарям, були першою неофіційною поліцією в Америці. Ураховуючи те, що рабство саме по собі було одним із найжахливіших видів поводження з людством в історії людства, патрулі рабів були особливо жорстокими в способах захоплення рабів-втікачів і покарання їх за зухвалі втечі. Повстання рабів були постійною загрозою економічному статус-кво південних власників плантацій, а патрулі рабів забезпечували цим власникам можливість залякувати й карати будь-які повстання чи бунти. Натомість ці заможні власники плантацій захищали інтереси ловців рабів. У результаті ця практика створила соціальну ієрархію між багатими землевласниками нагорі, патрулями рабів, які відділяли багатих від бідних, та рабами, які перебували внизу цієї ієрархії [224]. Продовжуючи свою роль у придушенні повстань, поліцейська діяльність під час Руху за громадянські права була зосереджена на контролі заворушень. Під час Руху за громадянські права, який надихнув сотні людей об'єднатися, щоб вимагати справедливості, поліція була на передовій протилежної сторони, захищаючи економічні інтереси Америки за рахунок людей. Поліція використовувала водяні шланги, поліцейських собак, сльозогінний газ та

інші засоби контролю натовпу для розгону протестів і мирних сидячих страйків. Поліція також жорстоко була та завдавала синців мирним протестувальникам, тоді як інших ув'язнювали за те, що вони наважилися протестувати за свої громадянські права. З того часу поліцейська діяльність еволюціонувала та включає дискримінаційні практики, такі як політика «зупинки та обшуку», яка надає поліції право зупиняти та обшукувати когось без ордеру, якщо в них є підстави вважати, що ці особи роблять щось не так, або практика расового профілювання осіб, щоб вони «відповідали» опису підозрюваного, на якого потім може орієнтуватися поліція [224].

Боротьба за політичний контроль над поліцією в Сполучених Штатах призвела до появи особливої стратегії поліцейської діяльності, яка стала впливовою в усіх західних демократіях у 20 столітті. Стратегія включала нові методи управління, інтегровані джерела влади, інноваційні тактики та звужене визначення поліцейської роботи. Багато лідерів реформ були поліцейськими адміністраторами, які прагнули зробити поліцейську діяльність більш професійною. Вони прагнули покращити адміністрування та організацію своїх департаментів, одночасно ізолюючи їх від корупційного впливу місцевої політики. Ця стратегія зрештою призвела до відмови від принципу Піла, який свідчить про те, що ефективна поліцейська діяльність потребує схвалення та підтримки громади. Натомість адміністратори прийняли замкнутий погляд на професіоналізм, який наголошував на боротьбі зі злочинністю як основній функції поліцейської роботи. Така відмова від союзу між громадою та поліцією та звуження місії поліцейської роботи призвели до катастрофічних наслідків у наступні десятиліття [223].

Період приблизно з 1900 до 1920 року був бурхливим часом для поліції в Сполучених Штатах: прогресисти боролися з вкоріненими лідерами районів та «машин» за політичний контроль над містами; робітничі заворушення та побоювання щодо комуністичного впливу непокоїли багатьох політиків і поліцейських чиновників; політична та економічна корупція була поширена

на всіх рівнях влади; а рух за заборону закону ставав політичною силою. Заворушення, масові демонстрації та вибухи були нерідкістю. Обмежені можливості місцевих поліцейських управлінь та приватних детективних агентств вирішувати такі проблеми зрештою змусили федеральний уряд та уряди штатів створити власні поліцейські організації [223].

У наступний період багато поліцейських департаментів у Сполучених Штатах прагнули підвищити ефективність своєї роботи, налагоджуючи кращі відносини з громадами, у яких вони діяли. У середині XX століття багато департаментів запровадили програми співпраці з населенням, а в 1970-х роках у Нью-Йорку та деяких інших містах була застосована стратегія «командної поліції». Згодом, у 1980–1990-х роках, дедалі більше департаментів переймали підхід, відомий як «громадська поліція», який багато дослідників вважали поверненням до соціально орієнтованих методів, започаткованих Робертом Пілом і Лондонською столичною поліцією. Ще з 1940-х років окремі управління поліції розробляли освітні та комунікаційні програми, спрямовані на роботу з етнічними меншинами. Ці ініціативи спиралися на ідеї американського соціолога Джозефа Д. Ломана, який вивчав взаємодію поліції та меншин, а також психолога Гордона В. Олпорта, автора праць про природу упереджень. Одним з головних завдань таких програм було допомогти правоохоронцям усвідомити власні стереотипи щодо меншин і змінити своє ставлення до представників цих груп. Програми підтримувалися Національною конференцією християн і євреїв (нині – Національна конференція з питань громади та правосуддя), а також Національним інститутом поліції та громадських відносин. У більшості випадків вони втілювалися через спеціалізовані підрозділи зв'язків із громадськістю, де працювали офіцери з числа меншин. Проте ці підрозділи мали обмежену підтримку з боку рядових поліцейських і поступово перетворилися радше на інструмент публічних комунікацій, спрямований на пом'якшення невдоволення населення поліцейською тактикою. Їхня

неспроможність стала особливо очевидною під час громадянських заворушень 1960-х років, коли стосунки між поліцією та меншинами залишалися напруженими [223].

Правоохоронна система США є досить розгалуженою та включає в себе низку інституцій. Так, Міністерство юстиції США (DOJ) є основним федеральним агентством, відповідальним за громадську безпеку та боротьбу зі злочинністю. Генеральний прокурор США (AG) контролює та керує діяльністю DOJ та його агентств, таких як Федеральне бюро розслідувань (ФБР); Управління з боротьби з наркотиками (DEA); Бюро з питань алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї та вибухових речовин; Бюро в'язниць; та Служба маршалів США. За 2021 фінансовий рік загальне фінансування Міністерства юстиції США склало 55,3 млрд доларів. Загальний обсяг фінансування правоохоронних операцій склав 18,7 мільярда доларів. Загалом існує 65 федеральних агентств та 27 офісів генеральних інспекторів, які мають на повний робочий день уповноважених проводити арешти та носити вогнепальну зброю. До них належать згадані вище офіси Міністерства юстиції, а також Митна та прикордонна служба США під управлінням Міністерства внутрішньої безпеки (DHS); Служба рейнджерів Служби парків під управлінням Міністерства внутрішніх справ; та менш відомі офіси та служби безпеки під управлінням Міністерств торгівлі, праці та штату, серед інших [217].

Міністерство внутрішньої безпеки (DHS) є найбільшим федеральним правоохоронним органом, що налічує близько 80 000 співробітників у дев'яти агентствах та управліннях. Щодня правоохоронці Міністерства працюють над захистом людей, майна та ідеалів країни. Ключовими правоохоронними органами та управліннь DHS: 1) митна та прикордонна служби США (CBP). Пріоритетною місією CBP є недопущення ввезення терористів та їхньої зброї до Сполучених Штатів. CBP також забезпечує безпеку та сприяє торгівлі й подорожам, одночасно забезпечуючи

дотримання правил, включаючи імміграційні та наркотичні закони; 2) імміграційна та митна служба США (ICE). ICE сприяє безпеці країни та громадській безпеці шляхом кримінального та цивільного забезпечення виконання федеральних законів, що регулюють прикордонний контроль, митну справу, торгівлю та імміграцію; 3) Секретна служба США (USSS): USSS захищає фінансову інфраструктуру та платіжні системи країни для збереження цілісності економіки, а також захищає національних лідерів, глав держав та урядів, які перебувають у відрядженні, визначені місця та заходи національної безпеки; 4) Берегова охорона США (USCG): USCG є єдиною військовою організацією в DHS, яка захищає морську економіку та навколишнє середовище, захищає наші морські кордони та рятує тих, хто перебуває в небезпеці; 5) адміністрація транспортної безпеки (TSA): TSA захищає транспортні системи країни, щоб забезпечити свободу пересування людей та торгівлі; 6) Федеральна служба охорони (FPS): FPS використовує свій досвід у сфері безпеки та правоохоронні повноваження для захисту федеральних урядових установ та захисту мільйонів співробітників і відвідувачів, які щодня проходять через них; 7) Федеральні навчальні центри правоохоронних органів (FLETC): FLETC забезпечує навчання протягом усієї кар'єри для фахівців правоохоронних органів, щоб допомогти їм безпечно та ефективно виконувати свої обов'язки; 8) Офіс головного співробітника з безпеки (OCSO): OCSO – це штаб-квартирний елемент DHS, розташований у складі Управління. Місія OCSO полягає в наданні загальнокорпоративних рішень безпеки для захисту персоналу, інформації та ресурсів Департаменту від постійно мінливих загроз; 9) Федеральне агентство з надзвичайних ситуацій (FEMA): FEMA підтримує наших громадян та служби швидкого реагування у створенні, підтримці та вдосконаленні нашої здатності готуватися до всіх небезпек, захищатися від них, реагувати на них, відновлюватися після них та пом'якшувати їх [216].

Щодня правоохоронці Департаменту працюють над захистом людей, майна та ідеалів країни. Різноманітні місії правоохоронних органів DHS передбачають: забезпечення безпеки сухопутних і морських кордонів США; недопущення терористів та їхньої зброї до Сполучених Штатів; забезпечення міжнародної торгівлі й подорожей; забезпечення дотримання кримінального та цивільного митного, торговельного, імміграційного законодавства; захист фінансової інфраструктури країни; розслідування транснаціональної злочинності й загроз; навчання співробітників федеральних правоохоронних органів країни; захист федеральних установ, співробітників і відвідувачів; забезпечення безперервності діяльності уряду [216].

Конституція надає штатам повноваження щодо поліцейської діяльності. Кожен штат і територія мають власну правову та судову систему для розгляду кримінальних справ. Державні та місцеві установи становлять основну частину майже 19 000 правоохоронних органів по всій країні, а місцеві відділи поліції наймають переважну більшість усіх правоохоронців, що становить близько 650 000 співробітників. У кожному штаті є генеральний прокурор, який діє як «головний юрисконсульт штату» та контролює правоохоронну діяльність і реформи. Генеральні прокурори кожного штату та Вашингтона, округ Колумбія, а також головні юрисконсульти Пуерто-Рико, Північних Маріанських островів, Американського Самоа, Гуаму та Віргінських островів є членами Національної асоціації генеральних прокурорів (NAAG). На місцевому рівні існують муніципальні, окружні, племінні та регіональні відділи поліції, які «дотримуються законів юрисдикції, забезпечують патрулювання та розслідують місцеві злочини». Офіси шерифів надані штатом повноваження забезпечувати дотримання законів штату на місцевому рівні у понад 3000 округах США. Начальники поліції, які контролюють роботу відділів, звітують перед місцевими обраними посадовцями, такими як мер, міський менеджер або міська рада. Співробітники місцевих відділів поліції найбільше

взаємодіють зі своїми громадами. Міські, окружні та муніципальні співробітники – це ті, хто реагує на дзвінки «911», контролює дороги та забезпечує дотримання правил дорожнього руху. Зупинки транспорту – це основний спосіб взаємодії більшості людей з правоохоронцями. Найголовніше, що місцеві правоохоронні органи, такі як лікарні, працюють цілодобово, сім днів на тиждень; люди звертаються до відділів поліції, коли не знають, до кого ще звернутися [217].

Таким чином, досвід США щодо реалізації правоохоронної функції держави цікавий передусім тим, що він поєднує високий рівень децентралізації з розвиненою системою контролю й підзвітності. Американська правоохоронна модель базується на принципі федералізму, що означає існування значної кількості різнорівневих органів – від федеральних агентств до місцевих поліцейських департаментів. Це створює своєрідну конкуренцію між структурами та дозволяє забезпечувати оперативність реагування на правопорушення з урахуванням особливостей конкретних регіонів. Водночас США відомі акцентом на професіоналізації правоохоронних органів: підготовка кадрів, використання сучасних технологій, застосування криміналістичних методів та інформаційних систем значно підвищують ефективність їхньої діяльності. Окремо варто відзначити роль громадського контролю, який реалізується через виборність шерифів, участь місцевих громад у формуванні пріоритетів безпеки й активне використання судової системи для стримування зловживань поліцією. Такий баланс між сильною державою, місцевим самоврядуванням і громадським впливом робить американський підхід до правоохоронної діяльності унікальним і корисним для вивчення іншими країнами.

Отже, проведений у дисертаційному дослідженні аналіз дає змогу дійти висновку, що на сьогодні у світі сформовано досить цікаві підходи до реалізації правоохоронної функції держави. Отже, для України цікавим може бути такий зарубіжний досвід:

- по-перше, децентралізація системи правоохоронних органів, що значно підвищує ефективність і швидкість реагування на локальні проблеми;
- по-друге, активна співпраця правоохоронців з місцевими жителями, орієнтація на попередження правопорушень, а не лише на їх розслідування;
- по-третє, підвищення якості підготовки кадрів, створення чіткої системи професійного росту, розвиток військових формувань з правоохоронними функціями;
- по-четверте, використання сучасних інформаційних систем для обміну даними між різними підрозділами поліції та швидкої ідентифікації злочинців;
- по-п'яте, забезпечення публічного доступу до звітності про діяльність правоохоронних органів.

3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану

Сьогодні реалізація правоохоронної функції держави ускладнена низкою чинників, серед яких, безперечно, чільне місце посідає той факт, що в Україні йде повномасштабна війна, у зв'язку з чим було запроваджено правовий режим воєнного стану. У нормах чинного законодавства визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози

небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [158]. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України. В Указі Президента України про введення воєнного стану зазначають:

- 1) обґрунтування необхідності введення воєнного стану;
- 2) межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться;
- 3) завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану;
- 4) завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних і територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період;
- 5) вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини та громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [158].

Статтею 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено, що «під час проведення мобілізації та в умовах дії правового режиму воєнного стану в межах адміністративно-територіальної одиниці обласними військовими адміністраціями (в разі утворення) координується та спрямовується діяльність органів і підрозділів, що входять до системи поліції, Служби безпеки України, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, закладів охорони здоров'я стосовно виконання заходів мобілізації» [158]. Таким чином, варто погодитись з науковою позицією

А. Г. Сірка, який дійшов висновку, що характерними ознаками вказаної категорії є такі: 1) правовий режим воєнного стану – це правовий режим який запроваджується у виключних обставинах, що становлять загрозу цілісності держави, загрозу нормальному життю суспільству тощо; 2) запровадження воєнного стану жодним чином не повинно впливати на базові права громадян, що затвердженні Конституцією; 3) обмежуються права лише ті, які теоретично можуть посилити негативні наслідки воєнного стану (наприклад, страйки); 4) запровадження воєнного стану відноситься до такого виду правового режиму, що пов'язаний із ймовірним запровадженням низки спеціальних заходів, які так чи інакше визначають функціонування державних і громадських інститутів; 5) введення правового режиму воєнного стану має відповідати принципам державної, суспільної необхідності, об'єктивності, доцільності та відповідальності за можливі наслідки для держави та суспільства загалом [177].

Таким чином, запровадження воєнного стану істотно позначилося і на виконанні правоохоронної функції держави органами та підрозділами Служби безпеки України. Якщо в мирний час у роботі СБУ акцент робився переважно на виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на державну безпеку, тероризмом чи шпигунством, то в умовах війни ці завдання набули ще більшої актуальності й розширилися в практичному вимірі. СБУ зосередила свою роботу на протидії диверсійно-розвідувальній діяльності, викритті ворожих агентурних мереж і запобіганні внутрішнім загрозам, що можуть дестабілізувати ситуацію в країні. Воєнний стан дозволив Службі оперативніше застосовувати спеціальні заходи, зокрема контррозвідувальні та антитерористичні інструменти, а також координувати свою діяльність із Збройними Силами України, Національною гвардією та іншими військовими формуваннями. Правоохоронна функція СБУ в умовах воєнного стану стала невіддільною від оборонної діяльності, адже розслідування злочинів проти основ національної безпеки тепер напряду

впливають на здатність держави протистояти зовнішній агресії. Таким чином, в умовах воєнного стану реалізація правоохоронної функції держави органами та підрозділами Служби безпеки України не лише посилилася в якісному та масштабному плані, а й трансформувалася в напрямі тісної інтеграції з воєнними завданнями, що робить її ключовим інструментом у забезпеченні внутрішньої стійкості та правопорядку в країні.

Водночас проведений у дисертаційному дослідженні аналіз дає змогу констатувати необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану. Причому вдосконалення потребують не лише правові, а й організаційні засади здійснення діяльності СБУ за відповідним напрямом. Варто зауважити, що з огляду на закритість організаційної структури СБУ, а також специфіку завдань, які вона виконує в умовах воєнного стану, ми не можемо опрацювати напрями покращення відомчої нормативно-правової бази, а отже, звернемо увагу на базові аспекти, які, як вбачається, позитивним чином впливають на розв'язання наявних проблем у роботі цього державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Отже, з метою вдосконалення правових та організаційних засад доцільними є:

1) адаптація діяльності (та нормативно-правової бази) СБУ до міжнародних вимог і стандартів правоохоронної діяльності. У переважній більшості випадків саме міжнародними стандартами визначається якість і результативність діяльності правоохоронних органів. Стандарти дозволяють визначити та врахувати вплив сукупності факторів на поведінку правоохоронців і сформувати технологію гідного виконання службових обов'язків, а також відповідності поведінки професійним та громадським обов'язкам. Н. П. Демчик вказує, що стандарти правоохоронної діяльності мають переважно рекомендаційний характер. Вихідним ресурсом більшості з

них є резолюції міжнародних організацій, котрі встановлюють межі найбільш коректної та доцільної поведінки. Підсумовуючи, автор вказує, що міжнародні стандарти правоохоронної діяльності відповідають таким ознакам: 1) загальновизнаний характер – загальний характер міжнародних стандартів, які стосуються ключових елементів правоохоронної діяльності; 2) практичний характер – відображає втілення в стандартах практичного досвіду, висвітленого в міжнародних нормах; 3) оптимальність – досягнення консенсусу між країнами, у яких відстежується різний рівень правового регулювання правоохоронної діяльності та визначаються мінімально допустимі для всіх правила та порядки їх провадження; 4) дуалістичність – для одних країн запропоновані міжнародні стандарти є мінімальними умовами, для інших – метою, якої вони прагнуть досягнути. Усе залежить від рівня організації та діяльності правоохоронних органів їх готовність впроваджувати зазначені стандарти у вітчизняне правове поле [32].

Таким чином, адаптація діяльності Служби безпеки України до міжнародних вимог і стандартів правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану передбачає поєднання двох ключових підходів: з одного боку – забезпечення ефективної протидії актуальним воєнним загрозам, а з іншого – збереження тих демократичних гарантій і принципів, які визначають європейську систему безпеки та прав людини. Це означає, що СБУ повинна діяти в межах чітких правових процедур, орієнтуючись на верховенство права, прозорість і пропорційність застосування силових заходів. У практичному вимірі йдеться про необхідність дотримання міжнародних стандартів поводження з затриманими, забезпечення належного судового контролю за спецзаходами, координацію з міжнародними партнерами та інтеграцію в спільні безпекові формати. Водночас у період воєнного стану неминуче виникає потреба в розширених повноваженнях спецслужби для захисту держави від диверсій, тероризму та шпигунства, однак навіть у таких умовах ці повноваження

мають застосовуватися так, щоб не підривати довіру громадян і міжнародних партнерів до українських інституцій. У перспективі це сприятиме не лише підвищенню ефективності діяльності СБУ, а й її гармонізації з практиками ЄС та НАТО, що є критично важливим для інтеграційного курсу України;

2) розроблення типового положення про порядок взаємодії СБУ з іншими правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Вказаний нормативно-правовий акт, як вбачається, має визначати засади чіткого розподілу повноважень та механізми координації, аби уникати дублювання функцій і забезпечити оперативність спільних дій. У документі слід закріпити провідну роль СБУ як координатора, що означає її право ініціювати спільні заходи, визначати пріоритети у сфері протидії розвідувально-підривній діяльності, диверсіям, тероризму та кіберзагрозам, а також формувати єдині оперативні плани дій. Положення має регламентувати порядок обміну інформацією між СБУ та іншими органами, включаючи створення захищених каналів зв'язку, обов'язковість оперативного інформування про загрози національній безпеці та узгоджене використання ресурсів. Окремо варто визначити процедури спільного розслідування злочинів, що стосуються державної безпеки, підстави для залучення сил і засобів Національної поліції, Державної прикордонної служби, Національної гвардії чи органів прокуратури. Важливо передбачити механізми кризового реагування, коли СБУ отримує повноваження оперативно скликати міжвідомчі штаби та надавати обов'язкові до виконання вказівки в межах воєнного стану. Разом з цим положення повинно включати гарантії дотримання законності й прав людини навіть у надзвичайних умовах, що підвищить легітимність дій правоохоронної системи та забезпечить її відповідність міжнародним стандартам;

3) розширення міжнародної взаємодії СБУ. М. В. Коломієць констатує, що діяльність СБУ у сфері міжнародного співробітництва спрямована на максимальне сприяння реалізації своїх основних завдань через спільну з

партнерами протидію загрозам національній і міжнародній безпеці: тероризму, міжнародній організованій злочинності, поширенню зброї масового знищення, боротьби з корупцією, контрабандою, незаконною міграцією і інших. Ефективність протидії цим загрозам залежить від рівня взаємодії як на двосторонньому рівні, так і в межах міжнародних організацій. На думку науковця, у чинному законодавстві у сфері функціонування СБУ на сьогодні імплементуються міжнародні правові акти, а також відбувається гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами, в основу яких, як відомо, було покладено Загальну декларацію прав і свобод людини, прийняту ООН 1948 року [58]. М. В. Коломієць підкреслює, що розвиток і зміцнення міжнародного співробітництва України цілком логічно ставить її перед необхідністю подальшої гармонізації національного законодавства та міжнародного права. До основних завдань автор відносить: надання гарантій безпеки й істотне зниження ризиків війни проти України; зміцнення Україною своєї територіальної цілісності, силовим основам протистояння сепаратизму; активізація економіки, приплив інвестицій; отримання вигідних контрактів для військово-промислового комплексу України; надання Україні можливості зміцнити свої позиції у відносно «теплих», сприятливих геополітичних умовах; подолання військового конфлікту між Україною та росією [58]. Міжнародна взаємодія Служби безпеки України в умовах воєнного стану потребує суттєвого розширення та поглиблення, оскільки саме в цей період безпекові виклики набувають глобального характеру та виходять за межі виключно національної юрисдикції. Розвиток такої взаємодії має відбуватися на основі стратегічного партнерства з іноземними спецслужбами, правоохоронними органами й міжнародними організаціями, з урахуванням пріоритету захисту національних інтересів України та водночас дотримання міжнародних норм і стандартів. СБУ доцільно зміцнювати співпрацю у сфері обміну розвідувальною інформацією, що стосується терористичних загроз,

діяльності диверсійних груп і кібератак, адже оперативність та достовірність даних визначає успіх запобіжних заходів. Важливим напрямом є участь у міжнародних навчаннях і координаційних платформах, що дозволяє уніфікувати методи протидії гібридним загрозам та наближати українські практики до стандартів ЄС і НАТО. Крім того, в умовах війни СБУ повинна активно взаємодіяти з партнерами в питаннях захисту критичної інфраструктури, протидії фінансуванню тероризму та контролю над потоками зброї, що є надзвичайно актуальним для збереження внутрішньої стабільності. Причому важливо, щоб розширення міжнародної співпраці не лише зміцнювало обороноздатність держави, а й демонструвало прихильність України до принципів прозорості, правової визначеності та поваги до прав людини, що забезпечить зростання довіри з боку міжнародних партнерів і сприятиме подальшій інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір. У цьому контексті, як вбачається, варто інституціоналізувати постійну присутність СБУ в партнерських середовищах: відрядження офіцерів зв'язку до ключових спецслужб, міжнародних координаційних центрів і вузлів обміну даними, а також прийом іноземних офіцерів у Києві для спільної роботи над конкретними операціями. Наступним кроком має стати створення міжвідомчих спільних груп під проводом СБУ з чітким мандатом на протидію розвідувально-підбивній діяльності, кіберзагрозам і терористичним планам; такі групи повинні мати узгоджені правила доказування, захищений доступ до баз даних і можливість швидко формувати спільні оперативні плани;

4) забезпечення посилення дотримання прав, свобод та інтересів громадян у діяльності Служби безпеки України. Права і свободи людини – визнані міжнародним співтовариством особисті цінності людини в її відносинах з іншими людьми та державою. Права і свободи людини закріплені в міжнародно-правових актах, норми яких імплементовано в законодавстві України. Їх визначено в розділі II Конституції України [132,

с. 353]. В. Ф. Погорілко вказує, що права та свободи людини і громадянина – це забезпечені Конституцією та іншими законами України можливості мати, володіти, користуватися та розпоряджатися економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями, блага і свободи людини та громадянина, закріплені, як вказано в ст. 22 Конституції, не є вичерпними, вони не можуть бути скасовані. Викладене вище означає, що коло прав та свобод людини може бути розширене під час прийняття нових законів, але не допускається звуження їх змісту і обсягу. Це нова та досить важлива конституційна гарантія [128].

К. В. Лежнін вказує, що основними правами і свободами, які мають бути гарантовані державою в межах діяльності СБУ, є право на життя і недоторканність, право на справедливий суд та принцип презумпції невинуватості, рівність громадян перед законом і право не зазнавати дискримінації. Саме тому надзвичайно важливим напрямом роботи щодо дотримання стандартів забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України в умовах воєнного стану є, по-перше, напрацювання сучасної парадигми управлінських рішень, що уособлюють теоретико-методологічну складові імплементації концепції прав людини; по-друге, реалізація європейських принципів діяльності правоохоронних органів в контексті реалізації забезпечення прав людини. З огляду на зазначене вище, вказаний науковець наголошує на необхідності після ухвалення відомчих актів ретельніше проводити правову експертизу на відповідність підзаконних актів законам і міжнародним стандартам, що є складовою правової системи держави. Крім того, законодавцеві необхідно провести ретельний аналіз міжнародних стандартів прав людини у сфері діяльності співробітників правоохоронних органів, зокрема працівників Служби безпеки України, з метою розроблення нормативно-правових актів, які б давали змогу втілювати ці стандарти в життя. З метою уникнення певних прогалин у правовій регламентації діяльності органів Служби безпеки України необхідно вжити

заходів щодо вдосконалення національного законодавства у сфері діяльності правоохоронних органів з метою максимально повного й ефективного забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина, особливо в умовах воєнного стану [77].

З огляду на зазначене вище, посилення дотримання прав, свобод та інтересів громадян у діяльності Служби безпеки України можливе лише за умови гармонійного поєднання ефективності виконання завдань у сфері національної безпеки з безумовною повагою до людини як найвищої соціальної цінності. Це передбачає зміцнення демократичного цивільного контролю над діяльністю СБУ, прозорість і підзвітність її рішень у межах, що не шкодять державній таємниці, а також чітке дотримання принципу верховенства права. Практична реалізація такого підходу вимагає системної підготовки співробітників у сфері прав людини, формування внутрішніх механізмів контролю за законністю оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів, а також удосконалення процедур розгляду скарг громадян. Крім того, важливим є налагодження співпраці СБУ з омбудсманом, правозахисними організаціями та іншими інституціями громадянського суспільства, адже лише у відкритому діалозі можна досягти балансу між інтересами держави та правами особи. Таким чином, гарантією реального забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України слугує не декларативність норм, а їх повсякденне дотримання на практиці, що зміцнює довіру суспільства до органів безпеки й держави загалом;

5) переглянути організаційно-штатну структуру СБУ з урахуванням сучасних викликів і загроз. В умовах воєнного стану покращення організаційно-штатної структури Служби безпеки України має базуватися на поєднанні гнучкості та централізації управління. Сучасні загрози вимагають від СБУ не лише класичних функцій контррозвідки та захисту державної таємниці, а й здатності діяти як координуючий центр у сфері кібербезпеки,

протидії інформаційним операціям та запобігання внутрішнім диверсіям. Тому доцільним є посилення аналітичних підрозділів, які б оперативно узагальнювали розвіддані з різних джерел і забезпечували керівництво держави актуальною інформацією для ухвалення рішень;

б) удосконалити систему кадрового забезпечення (добір, підготовка кадрів, підвищення кваліфікації). О. І. Драган у своїх наукових працях ототожнює категорію «кадрове забезпечення» з менеджментом, надаючи їм таке тлумачення: система управління інтелектуальними, фінансовими, сировинними, матеріальними ресурсами в умовах цивілізованої конкуренції для ефективної діяльності. Метою кадрового забезпечення, або ж менеджменту персоналу, автор вважає покращення якості трудового життя персоналу за рахунок забезпечення підвищення ефективності функціонування підприємства (організації, компанії), а основними завданнями: 1) розроблення кадрової політики, стратегії підприємства; 2) аналіз внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства, виявлення її ключових елементів, оцінювання їх впливу на персонал; 3) формування професійного добору працівників на вакантні робочі місця, наймання, звільнення та переміщення персоналу; 4) організацію кадрового адміністрування та діловодства; 5) збір, аналіз і систематизацію інформації по роботі з персоналом; 6) забезпечення ефективних комунікацій між різними групами працівників з метою вирішення тактичних і стратегічних завдань; 7) забезпечення потреби підприємства в робочій силі в необхідній кількості та кваліфікації; 8) забезпечення умов для високопродуктивної праці, високого рівня її організованості, вмотивованості, самодисципліни та співробітництва; 9) формування стабільного колективу за рахунок залучення, розвитку персоналу, професійно-кваліфікаційного просування; 10) балансування інтересів підприємства та інтересів працівників, забезпечення економічної та соціальної ефективності [88, с. 18].

Слід зауважити, що в липні 2025 року Президент Володимир Зеленський підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих питань діяльності Служби безпеки України та підвищення її ефективності у зв'язку з участю у відсічі і стримуванні збройної агресії проти України». Документом передбачено збільшення чисельності Центру спеціальних операцій «А» до 10 тисяч осіб, збільшення загальної чисельності СБУ: у мирний час – із 27 до 37 тисяч, в особливий період (крім періоду дії воєнного стану) – з 31 до 41 тисячі. Регламентується, що замість Центру спеціальних операцій боротьби з тероризмом буде створений Центр спеціальних операцій «А», який здійснюватиме оперативно-бойову діяльність. Військовослужбовці СБУ наділяються правом застосовувати зброю та бойову техніку під час виконання завдань з оборони країни. Водночас удосконалюються механізми організації роботи СБУ, посилюється соціальний захист співробітників [134]. Однак, як вбачається, зазначених кроків недостатньо.

Умови воєнного стану вимагають від системи кадрового забезпечення Служби безпеки України максимальної адаптивності, оскільки саме людський ресурс є ключовим чинником ефективності роботи спецслужби. Відбір кадрів у цей період має ґрунтуватися не лише на професійних знаннях і базовій підготовці, а й на психологічній стійкості, готовності працювати в умовах підвищеного ризику та здатності швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Це потребує посилення ролі спеціалізованих психодіагностичних методик і практичного тестування кандидатів, що дозволяє визначати не тільки рівень компетентності, а й мотивацію та лояльність до держави. Підготовка нових співробітників у воєнний час повинна бути прискореною, але водночас практично орієнтованою, зокрема акцент слід робити на навичках контррозвідки, протидії диверсійно-розвідувальним групам, кібербезпеці та роботі з інформацією. Значна увага має приділятися міжвідомчій взаємодії, щоб співробітники СБУ могли

ефективно координуватися з військовими формуваннями, поліцією та іншими органами безпеки. Що ж стосується системи підвищення кваліфікації повинна стати безперервною і базуватися на постійному оновленні знань, враховуючи швидку зміну характеру загроз. Для цього варто активно залучати досвід міжнародних партнерів, адаптуючи сучасні методики навчання до українських реалій. Використання симуляцій бойових та кризових ситуацій, а також навчання з елементами реальних кейсів дозволяє формувати стійкі професійні навички та підвищувати готовність до непередбачуваних викликів.

Таким чином, робота законодавця та Служби безпеки України за окресленими вище напрямками не лише підвищить якість та ефективність реалізації правоохоронної функції держави СБУ, а й забезпечить її подальший розвиток у відповідності до міжнародних стандартів і вимог.

Висновки до розділу 3

Обґрунтування положення про досвід Великої Британії у сфері реалізації правоохоронної функції держави, який цікавий передусім своєю унікальною еволюцією інститутів і практик, що базуються на поєднанні традицій та гнучкості. Крім того, особливістю британської моделі є принцип «поліція за згодою громадян», коли ефективність забезпечення безпеки залежить від підтримки населення та його співпраці з правоохоронними органами. Важливим також є акцент на превентивній діяльності, коли головним завданням поліцейських вважається не стільки покарання, скільки попередження правопорушень.

Підкреслено, що досвід Франції в реалізації правоохоронної функції держави цікавий передусім поєднанням сильних централізованих традицій і сучасних демократичних принципів. Французька модель вирізняється

подвійною структурою правоохоронних органів, де національна поліція підпорядковується Міністерству внутрішніх справ, а жандармерія має військовий статус і виконує завдання переважно в сільській місцевості та на стратегічних об'єктах. Така організація забезпечує широкий спектр державного контролю і дає змогу оперативно реагувати на різні типи викликів. Водночас важливе значення має тісний зв'язок між правоохоронними органами та системою правосуддя, що підтверджує значущість судового контролю і гарантій прав людини. Франція також відома активним розвитком адміністративного права, завдяки чому превентивні та регулятивні заходи використовуються нарівні з кримінально-правовими інструментами. У результаті сформувалася модель, яка поєднує ефективність централізованого управління з повагою до демократичних цінностей та потреб громадянського суспільства.

Розглянуто досвід США, зокрема аргументовано, що ця держава поєднує високий рівень децентралізації з розвиненою системою контролю й підзвітності. Американська правоохоронна модель базується на принципі федералізму, що передбачає існування значної кількості різнорівневих органів – від федеральних агентств до місцевих поліцейських департаментів. Це створює своєрідну конкуренцію між структурами та дозволяє забезпечувати оперативність реагування на правопорушення з урахуванням особливостей конкретних регіонів. Водночас США відомі акцентом на професіоналізації правоохоронних органів: підготовка кадрів, використання сучасних технологій, застосування криміналістичних методів та інформаційних систем, що значно підвищують ефективність їхньої діяльності. Окремо варто відзначити роль громадського контролю, який реалізується через виборність шерифів, участь місцевих громад у формуванні пріоритетів безпеки та активне використання судової системи для стримування зловживань поліцією. Такий баланс між сильною державою, місцевим самоврядуванням і громадським впливом робить американський

підхід до правоохоронної діяльності унікальним і корисним для вивчення іншими країнами.

Обґрунтовано, що для України цікавим є такий зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави: по-перше, децентралізація системи правоохоронних органів, що значно підвищує ефективність і швидкість реагування на локальні проблеми; по-друге, активна співпраця правоохоронців з місцевими жителями, орієнтація на попередження правопорушень, а не лише на їх розслідування; по-третє, підвищення якості підготовки кадрів, створення чіткої системи професійного зростання, розвиток військових формувань з правоохоронними функціями; по-четверте, використання сучасних інформаційних систем для обміну даними між різними підрозділами поліції та швидкої ідентифікації злочинців; по-п'яте, забезпечення публічного доступу до звітності про діяльність правоохоронних органів.

Зазначено, що запровадження воєнного стану істотно позначилося і на виконанні правоохоронної функції держави органами та підрозділами Служби безпеки України. Якщо в мирний час у роботі СБУ акцент робився переважно на виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на державну безпеку, тероризмом чи шпигунством, то в умовах війни ці завдання набули ще більшої актуальності та розширилися в практичному вимірі. СБУ зосередила свою роботу на протидії диверсійно-розвідувальній діяльності, викритті ворожих агентурних мереж і запобіганні внутрішнім загрозам, що можуть дестабілізувати ситуацію в країні. Воєнний стан дозволив Службі оперативніше застосовувати спеціальні заходи, зокрема контррозвідувальні та антитерористичні інструменти, а також координувати власну діяльність із Збройними Силами України, Національною гвардією та іншими військовими формуваннями. Таким чином, правоохоронна функція СБУ в умовах воєнного стану стала невіддільною від оборонної діяльності, адже розслідування злочинів проти основ національної безпеки напряду

впливають на здатність держави протистояти зовнішній агресії. В умовах воєнного стану реалізація правоохоронної функції держави органами й підрозділами Служби безпеки України не лише посилилася в якісному та масштабному аспекті, а й трансформувалася в напрямі тісної інтеграції з воєнними завданнями, що робить її ключовим інструментом у забезпеченні внутрішньої стійкості та правопорядку в країні.

Аргументовано, що адаптація діяльності Служби безпеки України до міжнародних вимог і стандартів правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану передбачає поєднання двох ключових підходів: з одного боку, забезпечення ефективної протидії актуальним воєнним загрозам, а з іншого – збереження тих демократичних гарантій і принципів, які визначають європейську систему безпеки та прав людини. Це означає, що СБУ має діяти в межах чітких правових процедур, орієнтуючись на принципи верховенства права, прозорості та пропорційності застосування силових заходів. У практичному вимірі йдеться про необхідність дотримання міжнародних стандартів поводження із затриманими, забезпечення належного судового контролю за спецзаходами, координацію з міжнародними партнерами та інтеграцію в спільні безпекові формати. Водночас у період воєнного стану неминуче виникає потреба в розширених повноваженнях спецслужби для захисту держави від диверсій, тероризму та шпигунства, однак навіть у таких умовах ці повноваження мають застосовуватися так, щоб не підривати довіру громадян і міжнародних партнерів до українських інституцій. У перспективі це сприятиме не лише підвищенню ефективності діяльності СБУ, а й її гармонізації з практиками ЄС та НАТО, що є критично важливим для інтеграційного курсу України.

Доведено, що міжнародна взаємодія Служби безпеки України в умовах воєнного стану потребує суттєвого розширення та поглиблення, оскільки саме в цей період безпекові виклики набувають глобального характеру та виходять за межі виключно національної юрисдикції. Розвиток такої

взаємодії має відбуватися на основі стратегічного партнерства з іноземними спецслужбами, правоохоронними органами й міжнародними організаціями з урахуванням пріоритету захисту національних інтересів України та водночас дотриманням міжнародних норм і стандартів. СБУ доцільно зміцнювати співпрацю у сфері обміну розвідувальною інформацією, що стосується терористичних загроз, діяльності диверсійних груп та кібератак, адже оперативність і достовірність даних визначає успіх запобіжних заходів. Важливим напрямом є участь у міжнародних навчаннях та координаційних платформах, що дозволяє уніфікувати методи протидії гібридним загрозам і наближати українські практики до стандартів ЄС і НАТО. Крім того, в умовах війни СБУ повинна активно взаємодіяти з партнерами в питаннях захисту критичної інфраструктури, протидії фінансуванню тероризму та контролю над потоками зброї, що є надзвичайно актуальним для збереження внутрішньої стабільності. Причому важливо, щоб розширення міжнародної співпраці не лише зміцнювало обороноздатність держави, а й демонструвало прихильність України до принципів прозорості, правової визначеності та поваги до прав людини, що забезпечить зростання довіри з боку міжнародних партнерів і сприятиме подальшій інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір.

Констатовано, що посилення дотримання прав, свобод та інтересів громадян у діяльності Служби безпеки України можливе лише за умови гармонійного поєднання ефективності виконання завдань у сфері національної безпеки з безумовною повагою до людини як найвищої соціальної цінності. Це передбачає зміцнення демократичного цивільного контролю над діяльністю СБУ, прозорість і підзвітність її рішень у межах, що не шкодять державній таємниці, а також чітке дотримання принципу верховенства права. Практична реалізація такого підходу вимагає системної підготовки співробітників у сфері прав людини, формування внутрішніх механізмів контролю за законністю оперативно-розшукових і

контррозвідувальних заходів, а також удосконалення процедур розгляду скарг громадян. Крім того, важливим є налагодження співпраці СБУ з омбудсманом, правозахисними організаціями та іншими інституціями громадянського суспільства, адже лише у відкритому діалозі можна досягти балансу між інтересами держави та правами особи. Таким чином, гарантією реального забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України слугує не декларативність норм, а їх повсякденне дотримання на практиці, що зміцнює довіру суспільства до органів безпеки та держави загалом.

Підкреслено, що в умовах воєнного стану покращення організаційно-штатної структури Служби безпеки України має базуватися на поєднанні гнучкості та централізації управління. Сучасні загрози вимагають від СБУ не лише класичних функцій контррозвідки та захисту державної таємниці, а й здатності діяти як координуючий центр у сфері кібербезпеки, протидії інформаційним операціям та запобігання внутрішнім диверсіям. Тому доцільним є посилення аналітичних підрозділів, які б оперативно узагальнювали розвіддані з різних джерел і забезпечували керівництво держави актуальною інформацією для ухвалення рішень.

Обґрунтовано, що умови воєнного стану вимагають від системи кадрового забезпечення Служби безпеки України максимальної адаптивності, оскільки саме людський ресурс є ключовим чинником ефективності роботи спецслужби. Відбір кадрів у цей період має ґрунтуватися не лише на професійних знаннях і базовій підготовці, а й на психологічній стійкості, готовності працювати в умовах підвищеного ризику та здатності швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Це потребує посилення ролі спеціалізованих психодіагностичних методик і практичного тестування кандидатів, що дозволяє визначати не тільки рівень компетентності, а й мотивацію та лояльність до держави. Підготовка нових співробітників у воєнний час повинна бути прискореною, але водночас практично

орієнтованою, зокрема акцент слід робити на навичках контррозвідки, протидії диверсійно-розвідувальним групам, кібербезпеці та роботі з інформацією.

ВИСНОВКИ

У **висновках** наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, щоб встановити сутність та розкрити особливості адміністративно-правових засад реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України, на основі чого сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює діяльність СБУ взагалі, та в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети, зокрема:

1. Під правоохоронною функцією держави запропоновано розуміти окремий напрям діяльності держави, який реалізується спеціальними, правоохоронними органами, що уповноважені законодавством на здійснення адміністративно-правових та інших інструментів попередження, профілактики та припинення правопорушень, а також ліквідацію детермінантів протиправних проявів з метою забезпечення всеохоплюючого стану безпеки і правопорядку на території всієї України. Правоохоронна функція має комплексний державно-владний характер та широкий адміністративно-правовий інструментарій здійснення, який доступний окремому колу різноманітних за своїм статусом і компетенцією суб'єктів, у тому числі Службі безпеки України. Зазначене, в свою чергу, підкреслює той факт, що правоохоронна функція є важливим об'єктом адміністративного-правового дослідження.

2. Узагальнено, що Служба безпеки України займає особливе місце в системі правоохоронних органів держави, що обумовлено особливостями її правового статусу та специфікою завдань, які Служба виконує. Безпосередньо СБУ здійснює розслідування кримінальних правопорушень, оперативно-розшукову, адміністративну, контррозвідувальну та іншу

діяльність з метою боротьби із правопорушеннями, які посягають на державну безпеку та територіальну цілісність країни. СБУ характеризується спеціальним статусом, який забезпечує її самостійність та незалежність від ключових гілок державної влади та підпорядкованістю Президенту України безпосередньо. Викладене підкреслює специфіку процесу реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України для якого характерна наявність спеціального набору завдань, принципів та нормативно-правової основи, яка, переважно, є засекреченою.

3. З'ясовано, що під принципами реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України найбільш доцільно розуміти сукупність центральних, вихідних, фундаментальних, розчинених у нормативному матеріалі начал та ідей, які формують основу правового регулювання та процесу провадження СБУ діяльності щодо забезпечення безпеки та правопорядку на території нашої держави. До переліку відповідних принципів віднесено: принцип верховенства права та законності; принцип поваги до прав і гідності особи та рівного ставлення до людей; принцип презумпції невинуватості; принцип позапартійності Служби безпеки України; принцип поєднання гласності та таємності; принцип поєднання єдиноначальності та колегіальності; принцип інформування громадськості.

Обґрунтовано, що правове регулювання реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України характеризується комплексністю, та, водночас, суперечливістю. Його основу становить Конституція України, яка визначає загальні принципи організації та діяльності органів державної влади, у тому числі тих, що здійснюють правоохоронну діяльність. Базовим спеціальним актом є Закон України «Про Службу безпеки України», який закріплює її статус як державного правоохоронного органу спеціального призначення, підзвітного Президенту України та підконтрольного Верховній Раді. Окрему групу складають відомчі нормативні документи СБУ, однак, з огляду на специфіку її правового

статусу, доступ до останніх є обмеженим. Водночас, акцентовано увагу на тому, що не можна не відзначити, що сучасний стан правового регулювання діяльності СБУ за відповідним напрямом характеризується низкою викликів і недоліків, зокрема існує потреба у глибокому оновленні законодавства з урахуванням нових загроз безпеці держави, що обумовлені повномасштабною військовою агресією. Значну увагу привертає питання балансу між широкими повноваженнями СБУ та гарантіями дотримання прав і свобод громадян, оскільки нерідко виникають дискусії щодо можливих зловживань і недостатнього контролю за діяльністю Служби. У цьому контексті важливим є забезпечення подальшої реформи СБУ.

4. Встановлено, що адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України – це система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих та залежних одне від одного адміністративно-правових явищ, інститутів та інших юридично-значимих елементів, за допомогою яких організовуються умови та здійснюється безпосередня реалізація СБУ визначених законодавством функціональних завдань, що сприяє підтриманню високого рівня безпеки та правопорядку на території всієї держави. До елементів даного механізму віднесено: державну правоохоронну політику; систему підзаконних нормативно-правових актів; суб'єктів організаційної структури СБУ, які забезпечують виконання правоохоронної функції; адміністративно-правові інструменти (адміністративно-правові форми та методи).

5. Відмічено, що Служба безпеки України концентрує в межах своєї компетенції досить широкий набір різноманітних запобіжних заходів, які застосовуються органами і підрозділами, що входять до її структури в рамках реалізації правоохоронної функції держави. Такі заходи мають різний зміст, цілі, порядок, а також нормативні підстави застосування. Так, заходи профілактики правопорушень застосовуються в рамках поточної діяльності Служби та передбачають взаємодію із громадськістю з метою виховання

громадян у дусі поваги до законів та нетерпимості до порушень безпеки і правопорядку. Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення застосовуються в контексті притягнення винних до адміністративної відповідальності з метою забезпечення доказів, припинення вчинення вже розпочатих та попередження потенційних правопорушень конкретною особою. В свою чергу забезпечувальні заходи боротьби з тероризмом та контррозвідувальної діяльності вимагають спеціального порядку застосування та підстав. Перше пов'язано із режимом воєнного стану, в рамках якого вони мають законний характер. Заходи контррозвідувального змісту застосовуються виключно за наявності підстав контррозвідувальної діяльності та в рамках контррозвідувальних справ. Загалом, наголошено, що запобіжні заходи СБУ, як суб'єкта реалізації правоохоронної функції – це одні з найчисленніших операцій, дій та процедур цього органу, адже вони дають можливість відвернути негативні явища, які можуть вплинути на державну безпеку та конституційний лад, а також попередити потенційну шкоду суспільству та кожному окремому індивіду.

6. Доведено, що контрольно-наглядові заходи Служби безпеки України, як складові елементи реалізації правоохоронної функції держави, – це сукупність регламентованих законодавством дій, операцій та процедур, що здійснюються спеціально уповноваженими на їх проведення структурними органами та підрозділами СБУ з метою виявлення порушень норм законодавства і встановлених ними стандартів, правил та вимог в роботі органів публічного управління, підприємств, установ та організацій, окремих фізичних та посадових осіб, діяльність яких Служба зобов'язана аналізувати та перевіряти. Реалізація цих заходів забезпечує здійснення СБУ цільової діяльності, як спеціально уповноваженого державного органу в сфері державної таємниці, обробки, зберігання та використання відомостей, які становлять службову інформацію, а також надають можливість

упорядковувати та організовувати ефективне і законне функціонування внутрішніх складових власної системи.

7. Констатовано, що під взаємодією Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями в процесі реалізації правоохоронної функції держави найбільш доцільно розуміти врегульовану нормами чинного законодавства спільну, взаємоузгоджену, цілеспрямовану та скоординовану практичну діяльність, яка реалізується СБУ разом з іншими державними та недержавними інституціями з метою забезпечення якісного, ефективного та повноцінного виконання ними правоохоронної функції держави, а відтак, вона спрямована на забезпечення національної безпеки, охорону конституційного ладу, захист суверенітету й територіальної цілісності України, дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Узагальнено, що взаємодія Служби безпеки України з державними і громадськими інституціями у процесі реалізації правоохоронної функції держави має низку особливостей, зумовлених як специфікою діяльності самої СБУ, так і загальною системою забезпечення національної безпеки. До переліку таких специфічних властивостей запропоновано віднести: по-перше, носить комплексний характер, оскільки відповідно до свого правового статусу СБУ виконує завдання у сферах контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом, кіберзагрозами, захисту державної таємниці, економічної безпеки, що обумовлює необхідність співпраці із широким колом суб'єктів (органів державної влади, підприємств, організацій, окремих громадян тощо); по-друге, у відповідній взаємодії СБУ, переважно, має координаційно-організаційні повноваження, а відтак, окрім власних функцій, вона забезпечує виконання завдань іншими відомствами, з якими співпрацює; по-третє, в процесі реалізації правоохоронної функції держави СБУ взаємодіє з громадськими об'єднаннями, експертними середовищами, ЗМІ для підвищення рівня правосвідомості громадян, формування культури безпеки, протидії дезінформації та розбудови довіри до правоохоронних

органів; по-четверте, співпраця будується на принципах законності, балансу між захистом прав людини та інтересів держави, а також відповідальності кожного учасника взаємодії за результати спільної діяльності; по-п'яте, СБУ активно взаємодіє з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами інших держав, що, в свою чергу, відображається на внутрішній взаємодії з українськими державними та громадськими інституціями.

8. Обґрунтовано, що для України цікавим є такий зарубіжний досвід реалізації правоохоронної функції держави: по-перше, децентралізація системи правоохоронних органів, що значно підвищує ефективність та швидкість реагування на локальні проблеми; по-друге, активна співпраця правоохоронців з місцевими жителями, орієнтація на попередження правопорушень, а не лише на їх розслідування; по-третє, підвищення якості підготовки кадрів, створення чіткої системи професійного росту, розвиток військових формувань з правоохоронними функціями; по-четверте, використання сучасних інформаційних систем для обміну даними між різними підрозділами поліції та швидкої ідентифікації злочинців; по-п'яте, забезпечення публічного доступу до звітності про діяльність правоохоронних органів.

9. З метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції Службою безпеки України в умовах режиму воєнного стану, запропоновано:

- адаптувати діяльність (та нормативно-правової бази) СБУ до міжнародних вимог та стандартів правоохоронної діяльності;

- розробити Типове положення про порядок взаємодії СБУ з іншими правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Вказаний нормативно-правовий акт, як вбачається, має визначати засади чіткого розподілу повноважень та механізми координації, аби уникати дублювання функцій і забезпечити оперативність спільних дій;

– розширювати міжнародну взаємодію СБУ, оскільки саме у цей період безпекові виклики набувають глобального характеру і виходять за межі виключно національної юрисдикції. Розвиток такої взаємодії має відбуватися на основі стратегічного партнерства з іноземними спецслужбами, правоохоронними органами та міжнародними організаціями з урахуванням пріоритету захисту національних інтересів України та водночас дотриманням міжнародних норм і стандартів;

– забезпечити посилення дотримання прав, свобод та інтересів громадян в діяльності Служби безпеки України. Це, перш за все, передбачає зміцнення демократичного цивільного контролю над діяльністю СБУ, прозорість і підзвітність її рішень у межах, що не шкодять державній таємниці, а також чітке дотримання принципу верховенства права;

– переглянути організаційно-штатну структуру СБУ з урахуванням сучасних викликів та загроз, зокрема доцільним є посилення аналітичних підрозділів, які б оперативно узагальнювали розвіддані з різних джерел і забезпечували керівництво держави актуальною інформацією для ухвалення рішень;

– вдосконалити систему кадрового забезпечення, зокрема відбір кадрів у цей період має ґрунтуватися не лише на професійних знаннях і базовій підготовці, а й на психологічній стійкості, готовності працювати в умовах підвищеного ризику та здатності швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : навч. посіб. / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова ; за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. Т. 1. Загальне адміністративне право. 272 с.
2. Акімов О. О. Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1571>.
3. Алфьоров С. М. Заходи організаційно-правового характеру в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в ОВС. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2011. № 1. С. 39–43.
4. Андрійко О. Ф. Державний нагляд. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2 : Д–Й. С. 140.
5. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільно-процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 201 с.
6. Бандурка О. М. Адміністративна діяльність міліції : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 448 с.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
8. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Харк. нац. університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.
9. Богданов Р. І. Адміністративно-правовий статус територіальних управлінь Державного бюро розслідувань : монографія. Харків : Вид-во, 2024. 352 с.

10. Бойчук А. Ю. Поняття, причини і ознаки правопорушень: до онтології розуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, т. 1. С. 3–7.
11. Бомбергер І. Л., Собко А. В. До питання про поняття та ознаки правоохоронних органів у правовій доктрині та законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2020. Вип. 61, т. 1. С. 16–20.
12. Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 23 с.
13. Боровик А. В., Вархов А. Г. Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2024. 186 с.
14. Браун М. Пол. Посібник з аналізу / пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 243 с.
15. Буткевич С. А. Адміністративно-правовий статус Державного комітету фінансового моніторингу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 233 с.
16. Василенко В. М., Музичук О. М., Невядовський В. О. Сутність та особливості державного нагляду та контролю у сучасній державі. *Форум права*. 2024. № 1. С. 58–64.
17. Васильєва О. І. Трансформація регіонального управління в умовах реформування владних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 38 с.
18. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
20. Впровадження міжнародного досвіду. *Національна академія Служби безпеки України*. URL: <https://nasbu.edu.ua/ua/48-vprovadzhennya-mizhnarodnogo-dosvidu-osvitnya-diyalnist>.
21. Гавриленко В. В. Система міжнародно-правових норм та принципів – основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 5. С. 879–886.
22. Галуцько В. В. Адміністративно-правові основи організації та діяльності державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 207 с.
23. Гальченко О. С. Удосконалення правового регулювання оплати праці в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2010. 188 с.
24. Гвоздецький В. Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 608 с.
25. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 427 с.
26. Голіна В. В., Валуйська М. Ю. Запобігання злочинності в Україні : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. 107 с.
27. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). Київ : МАУП, 1998. 52 с.
28. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 207 с.

29. Гриценко В. Г. Адміністративно-правові засади оптимізації правоохоронної системи в Україні : монографія. Кіровоград : Полімед Сервіс, 2014. 427 с.

30. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 253 с.

31. Декайло П., Дейнека А. Аналіз запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). С. 84–90.

32. Демчик Н. П. Правова відповідальність правоохоронців за порушення прав людини: міжнародні стандарти та національні закони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 336–339. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/80.pdf.

33. Дзевелюк М. В. Трансформація держави під впливом глобалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 199 с.

34. Договір про співробітництво між Службою безпеки України та Інститутом національної пам'яті Словацької Республіки : підписаний 20.02.2020 р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 20. Ст. 784. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_001-20/conv#Text.

35. Дрозд Ю. В. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративного примусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 211 с.

36. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

37. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук. редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління. 748 с.

38. Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.
39. Єшова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19–20. С. 179–185.
40. З початку повномасштабної війни СБУ викрила понад 60 кліриків УПЦ (МП), які працювали на рф, продавали зброю і дитячу порнографію. 04.10.2023. *Служба безпеки України*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/z-pochatku-povnomasshtabnoi-viiny-sbu-vykryla-ponad-60-klirykiv-upts-mp-yaki-pratsiuvaly-na-rf-prodavaly-zbroiu-i-dytiachu-pornohrafiu>.
41. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 89.
42. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
43. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 320 с.
44. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
45. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
46. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 197 с.

47. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 179 с.
48. Зінченко М. СБУ попереджає українців про активізацію російської пропаганди. *Детектор media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/239038/2025-03-13-sbu-poperedzhaie-ukraintsiv-pro-aktyvizatsiyu-rosiyskoi-propagandy/>.
49. Зобнів А. М. Адміністративно-правові засади формування кадрового резерву Бюро економічної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 202 с.
50. Картузов М. Ю. Запобіжні заходи в господарському процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2010. 20 с.
51. Ключев О. Розмежування запобіжної і профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2005. № 3. С. 98–101.
52. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9 (51). С. 7–13.
53. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 453 с.
54. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 255 с.
55. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35. Ст. 446.
56. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
57. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.

58. Коломієць М. В. Міжнародне співробітництво Служби безпеки України: цілі та напрямки. *Наука онлайн*. 2021. № 7. URL: <https://nauka-online.com/publications/other/2021/7/08-2/>.

59. Коломоєць Ю. М. Реалізація правоохоронної функції держави як пріоритетний напрямок діяльності Президента України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 102–105.

60. Комаров В. А. Діяльність центрів зв'язку з громадськістю органів внутрішніх справ України щодо зміцнення правопорядку та профілактики правопорушень: організаційно-правові питання : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Харків, 2005. 237 с.

61. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.

62. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : підписана в Римі від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

63. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілко. Київ : Наук. думка, 1999. 285 с.

64. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72, ч. 1. Ст. 2598.

65. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник. Київ : Київська книжкова фабрика, 1995. 304 с.

66. Королук Ю. Г. До питання сутності та співвідношення понять «механізм» і «механізм управління» в галузі науки «державне управління». *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 7. С. 80–84.

67. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

68. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

69. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

70. Кріцак І. В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 3. С. 365–372.

71. Куліш А. М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 29 с.

72. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 378 с.

73. Куц В. Зміст та рівні протидії злочинності. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 11–12 грудня 2015 р. Херсон, 2015. С. 152–156.

74. Лаврінчук І. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. *Право України*. 1999. № 9. С. 99–102.

75. Лебідь Н. В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Харків, 2004. 185 с.

76. Легеза Ю. О. Функції держави як зміст її сутності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 68–75.

77. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія : Економічна. Серія : юридична. 2022. Вип. 34. С. 93–101.

78. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 15–20.

79. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.

80. Лихова С. Про визначення поняття «правоохоронні органи». *Радянське право*. 1984. № 11. С. 74–76.

81. Лихолоб В. Г. Правопорушення: правова і моральна оцінка : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1994. 172 с.

82. Личенко І. О. Адміністративно-правовий захист права власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 264 с.

83. Лощихін О. М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 453 с.

84. Любімова С. Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 456 с.

85. Любченко П. М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства : конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... дис. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 42 с.

86. Марк Рюте. Партнерство спецслужб: перехід на стандарти НАТО СБУ. *Україна до НАТО*. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/novyny/partnerstvo-spetssluzhb-perekhid-na-standarty-nato-sbu/>.

87. Мельничук М. В. Адміністративно-правові засади управлінської діяльності керівників органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 197 с.

88. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / укл. О. В. Безпалько, А. Д. Бергер, Т. М. Березянко, Ю. М. Гринюк, Д. Г. Грищенко, О. І. Драган, А. С.

Зеніна-Біліченко, Л. М. Мазник, Л. І. Тертична, О. М. Соломка, О. А. Чигринець ; за заг. ред. О. І. Драган. Київ : ЛІНО, 2022. 612 с.

89. Миколаєць А. Визначення сутності адміністративно-правового механізму взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 74–80.

90. Миргород-Карпова В. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення контролю за міжнародними фінансами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 258 с.

91. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 1 : Теретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліційської деонтології. 1231 с.

92. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : підписаний 16.12.1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043.

93. Молдован В. В. Правоохоронні органи. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та факультетів. Київ : Юмана, 1998. 160 с.

94. НАБУ спільно з СБУ та прокуратурою встановили російських злочинців. *НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-nabu-spilno-z-sbu-ta-prokuraturoyu-vstanovyly-rosiyskyh-zlochynciv/?utm>.

95. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 584 с.

96. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 200 с.

97. Наливайко О. І. Функції права: поняття, класифікація, генезис. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 3. С. 13–18.

98. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Луцьк, 2009. 202 с.

99. Нацполіція спільно із СБУ ліквідувала два канали збуту нелегальної зброї в Києві та на Прикарпатті. *ASPI. News*. URL: <https://aspi.com.ua/news/podii/nacpoliciya-spilno-iz-sbu-likvidovala-dva-kanali-zbutu-nelegalnoi-zbroi-v-kievi-ta-na?utm#gsc.tab=0>

100. Небрат О. О. Деякі аспекти застосування адміністративного примусу при здійсненні охорони громадського порядку. *Форум права*. 2009. № 3. С. 465–470.

101. Нижник Н. Р. Природа та зміст адміністративної реформи в Україні. *Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи* / кол. авт. ; наук. керівн. В. В. Цвєтков. Київ : Оріяни, 1998. С. 135–142.

102. Ніщименко О.А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. *Наше право*. 2016. № 1. С. 17–23.

103. Новий тлумачний словник сучасної української мови : у 4 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2000. Т. 2. 1440 с.

104. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. I : А–Є. 910 с.

105. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. II : Ж–ОБД. 910 с.

106. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. III : ОБЕ–РОБ. 927 с.

107. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. IV : РОБ–Я. 941 с.

108. Олійник А. Ю., Гусарєв С. Д., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

109. Олійник І. Л. Організаційно-правові засади взаємодії міліції (поліції) країн-учасниць СНД у боротьбі з правопорушеннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2005. 232 с.

110. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 192 с.
111. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Марочкін, Н. Сібільова ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2009. 184 с.
112. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2010. № 2. С. 142–149.
113. Охорона державної таємниці. *Служба безпеки України*. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi>.
114. Павлов С. В. Функції і завдання криміналістики (теоретико-прикладний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2003. 202 с.
115. Паламар Л. В. Криміналістична профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2008. 226 с.
116. Пастух І. Д., Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 214 с.
117. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 22 с.
118. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2009. 264 с.
119. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 203 с.
120. Погасій Ю.М. Види контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 233–237.

121. Погасій Ю.М. До визначення поняття контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

122. Погасій Ю.М. Місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 232–234.

123. Погасій Ю.М. Нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134–136.

124. Погасій Ю.М. Порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 610–615.

125. Погасій Ю.М. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративного-правового дослідження та предмет діяльності Служби Безпеки України. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 420–424 (Республіка Польща).

126. Погасій Ю.М. Принципи реалізації правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 725–727.

127. Погасій Ю.М. Сутність адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 296–300.

128. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.

129. Політологія : підручник / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина ; за наук. ред. А. Колодій. Київ : Ельга Н ; Ніка-Центр, 2000. 584 с.

130. Поліцейські спільно з СБУ затримали паліїв, які виконували завдання рф на Хмельниччині та Рівненщині. *Національна поліція України*. URL: <https://npu.gov.ua/news/politseiski-spilno-z-sbu-zatrymaly-paliiv-iaki-vykonuvaly-zavdannia-rf-na-khmelnnychchyni-ta-rivnenshchyni>.

131. Поліція Києва спільно з СБУ затримали чоловіка та жінку, які готували вбивство Першого заступника Міністра охорони здоров'я. *МВС України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/policiia-kijeva-spilno-z-sbu-zatrimali-colovika-ta-zinku-iaki-gotuvali-vbivstvo-persogo-zastupnika-ministra-oxoroni-zdorovia>.

132. Популярна юридична енциклопедія. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 776 с.

133. Правоохоронці провели операції з протидії кіберзлочинності – повідомлено про підозру 25 учасникам злочинних організацій. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pravoohoronci-proveli-operaciyi-z-protidiyi-kiberzlocinnosti-povidomleno-pro-pidozru-25-ucasnikam-organizacii>?

134. Президент Володимир Зеленський підписав закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих питань діяльності Служби безпеки України та підвищення її ефективності у зв'язку з участю у відсічі і стримуванні збройної агресії проти України". *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4019690-zelenskij-pidpisav-zakon-sodo-zbilsenna-kilkosti-statut-sbu.html>.

135. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.

136. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

137. Про взаємодію Служби безпеки України та Національної поліції України під час організації розшуку осіб : наказ Служби безпеки України, Національної поліції України від 20.02.2025 р. № 54/112. *Офіційний вісник України*. 2025. № 25. Ст. 1699.

138. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225.

139. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. №3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

140. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. Ст. 1697.

141. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

142. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 422.

143. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.

144. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 1491.

145. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : наказ Міністерства внутрішніх

справ України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20/conv#Text>.

146. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 18.08.2017 р. № 471. *Офіційний вісник України*. 2017. № 79. Ст. 2427.

147. Про затвердження Інструкції про порядок прийняття Службою безпеки України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.01.2021 р. № 31. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1299.

148. Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 976. *Офіційний вісник України*. 2009. № 71. Ст. 2447.

149. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. *Офіційний вісник України*. 2015. № 102. Ст. 3514.

150. Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.11.2018 р. № 971. *Офіційний вісник України*. 2019. № 3. Ст. 68.

151. Про затвердження Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України : наказ Міністерства

аграрної політики та продовольства України від 19.01.2012 р. № 26. *Офіційний вісник України*. 2012. № 22. Ст. 327.

152. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : постанова Кабінету Міністрів України 06.03.2019 р. № 227. *Офіційний вісник України*. 2019. № 26. Ст. 900.

153. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності : наказ Офісу Генерального прокурора від 08.02.2021 р. № 28. Оприлюднення на офіційних веб-сайтах органів державної влади України від 09.02.2021 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0028905-21>.

154. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

155. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

156. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

157. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 1001.

158. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text>.

159. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 354.

160. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

161. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 22. Ст. 1055.

162. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 874.

163. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

164. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

165. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. *Урядовий кур'єр*. 2020. 19 вересня. (№ 183).

166. Пушкар М. В. Організаційно-правові засади охорони прав на сорти рослин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 202 с.

167. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 5-е вид. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

168. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 205 с.

169. Савчук Р. М. Поняття та система міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 369–373.

170. Сажнев І. В. До питання щодо визначення поняття “правоохоронна функція держави”. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2000. Вип.4. С. 62–71.

171. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2007. 220 с.

172. СБУ спільно з ФБР та партнерами з ЄС викрила міжнародну мережу хакерів, які розробляли віруси-вимагачі для атак на американські та європейські компанії. *Служба безпеки України*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-fbr-ta-partneramy-z-yes-vykryla-mizhnarodnu-merezhu-khakeriv-yaki-rozroblialy-virusyvymahachi-dlia-atak-na-amerykanski-ta-yevropeiski-kompanii>

173. СБУ та Нацполіція затримали чотирьох організаторів схем для ухилянтів. *Факти*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250211-sbu-ta-nacpolicziya-zatrymaly-chotyroh-organizatoriv-shem-dlya-uhylyantiv/>.

174. СБУ Тернопільщини спільно з Нацполіцією вдало спрацювали у викритті серйозної справи. *0352.ua сайт м. Тернополя*. URL: <https://www.0352.ua/news/3842390/sbu-ternopilsini-spilno-z-nacpolicieiu-vdalo-spracuvali-u-vikritti-serjoznoi-spravi-foto>.

175. Семчик О. О. Держава як суб'єкт фінансового права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 232 с.

176. Сердюк К. Хакери обкрадали банківські рахунки та криптогаманці: деталі обладки. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/khakery-obkradaly-bankivski-rakhunky-ta-kryptohamantsi-detali-oborudky-2815265.html>.

177. Сірко А. Г. Воєнний стан як надзвичайний правовий режим: сутність поняття та проблематика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Вип. 2. С. 301–303. URL: http://lsej.org.ua/2_2024/74.pdf.

178. Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2002. 405 с.

179. Словник сучасної економіки Макміллана / за ред. Девіда В. Пірса. Київ : Артєк, 2000. 640 с.

180. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3 : 3. 744 с.

181. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1979. Т. 10 : Т–Ф. 660 с.

182. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.

183. “Спали” ФСБешника – офіційний бот СБУ для передачі інформації про спроби російських спецслужб завербувати вас чи ваших близьких. 05.02.2025. *Миколаївська міська рада*. URL: <https://mykolaivmr.gov.ua/item/spaly-fsbeshnyka-oficijnyj-bot-sbu-dlya-peredachi-informacziyi-pro-sproby-rosijskyh-speczsluzhb-zaverbuvaty-vas-chy-vashyh-blyzkyh/>.

184. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. №15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

185. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 229 с.

186. Стрельцова О. В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. *Правова держава* : щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2003. Вип. 14. С. 243–248.

187. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 184 с.
188. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 181 с.
189. Тацій В. Я. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи). *Право України*. 2012. № 11–12. С. 233–240.
190. Тевлін Р. Про поняття “правоохоронні органи” у вузькому та широкому розумінні. *Радянське право*. 1985. № 7. С. 52–54.
191. Теорія держави і права : підручник / В. М. Марчук, Л. В. Ніколаєва, Т. О. Гуржій та ін. ; за заг. ред. Л. В. Ніколаєвої, Т. О. Гуржія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.
192. Теорія держави і права : навч. посіб. / упоряд. Л. М. Шестопалова. Київ : Прецедент, 2004. 224 с.
193. Терехов В. Ю. Сучасні аспекти теоретико-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави. *Наукові записки*. Серія : Право. 2021. Вип. 11. С. 91–96.
194. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. 750 с.
195. Тимченко С. М., Удовика Л. Г. Теорія держави і права. Практикум для студентів юрид. спец. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 248 с.
196. Ткаля О. В. Проблеми поняття адміністративно-правових заходів. *Приватне право в умовах глобалізації: ключові проблеми модернізації сучасного права* : зб. наук. праць / за ред. П. М. Шапірка, І. Г. Оборотова. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 187–192.
197. Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛПО, 2002. 543 с.

198. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. д-ра. філолог. наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доповн. Харків : Прапор, 2005. 992 с.

199. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1983. Т. 9 : Поплужне–Салуїн. 558 с.

200. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. Т. 12. Фітогармони–Ъ. 572 с.

201. Усик О. О. Адміністративно-правове забезпечення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків, 2024. 206 с.

202. Філіпенко А. С. Досвід організації діяльності правоохоронних органів в європейських державах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С 208–213. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/38.pdf>.

203. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 24 с.

204. Хміль І. В. Адміністративно-правовий механізм міжнародного співробітництва у сфері забезпечення Національної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 225 с.

205. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 611 с.

206. Чорна А. М. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 427 с.

207. Чорномаз О. Б. Адміністративно-правове регулювання правовідносин у сфері пасажирських перевезень на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 214 с.

208. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 18 с.

209. Шморгун Л. Г. Менеджмент організацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 462 с.

210. Шморгун О. С. Забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 273 с.

211. Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2022. 504 с.

212. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

213. Ярмачі Х. П. Адміністративно–наглядова діяльність міліції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 438 с.

214. Яровий А. О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховано-трудових колоній : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 15 с.

215. Jennifer Brown. Policing in the UK (Published Wednesday, 29 September, 2021). URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8582/>.

216. Law Enforcement. URL: <https://ohss.dhs.gov/topics/law-enforcement>.

217. Law Enforcement. URL: <https://www.thepolicycircle.org/briefs/understanding-law-enforcement>.

218. Law enforcement in the United Kingdom (A New World). URL: [https://future.fandom.com/wiki/Law_enforcement_in_the_United_Kingdom_\(A_New_World\)](https://future.fandom.com/wiki/Law_enforcement_in_the_United_Kingdom_(A_New_World)).

219. Maintien de l'ordre : une doctrine en débat. URL: <https://www.vie-publique.fr/eclairage/279024-maintien-de-lordre-une-doctrine-en-debat>.

220. Qui sont les forces de l'ordre? URL: <https://www.autosmosrevues.com/qui-sont-les-forces-de-l-ordre/>.

221. State of Policing: The Annual Assessment of Policing in England and Wales 2021. URL: <https://hmicfrs.justiceinspectorates.gov.uk/publication-html/state-of-policing-in-england-and-wales-2021/>.

222. Terminology for European Health Policy Conference. «A glossary with equivalents in French, German and Russian» / WHO, Regional Office for Europe. Copenhagen, 1994. P. 8.

223. The development of police in Canada. URL: <https://www.britannica.com/topic/police/The-development-of-police-in-Canada>.

224. The History of Policing in the US and Its Impact on Americans Today. URL: <https://sites.uab.edu/humanrights/2021/12/08/the-history-of-policing-in-the-us-and-its-impact-on-americans-today/>.

225. Współpraca międzynarodowa. URL: <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/72445,Wspolpraca-miedzynarodowa.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погасій Ю.М. Види контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 233–237.

2. Погасій Ю.М. Правоохоронна функція держави як об'єкт адміністративного-правового дослідження та предмет діяльності Служби Безпеки України. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 420–424 (Республіка Польща).

3. Погасій Ю.М. Порядок застосування запобіжних заходів як складової правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 610–615.

4. Погасій Ю.М. Принципи реалізації правоохоронної функції держави Службою Безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 725–727.

5. Погасій Ю.М. Сутність адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 296–300.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Погасій Ю.М. Місце Служби безпеки України в системі суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію держави. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 232–234.

7. Погасій Ю.М. Нормативні засади реалізації правоохоронної функції держави Службою безпеки України. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції

(Київ 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134–136.

8. Погасій Ю.М. До визначення поняття контрольно-наглядових заходів Служби безпеки України як складової реалізації правоохоронної функції держави. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.